

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI VE KATLIAMIN TÜRK
KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

Hazırlayan

Enes ÖZ

Danışman

Doç. Dr. Serdar SAKİN

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2014

Kayseri

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI VE KATLIAMIN TÜRK
KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Enes ÖZ**

**Danışman
Doç. Dr. Serdar SAKİN**

Bu çalışma; Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiştir.

**Temmuz 2014
Kayseri**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı:

İmza:

“14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları”
adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisans Üstü Tez Önerisi ve Tez Yazma
Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Danışman

Ad Soyad İmza

Ad Soyad İmza

.....ABD Başkanı

Ad Soyad İmza

Doc. Dr. Serdar SAKIN danışmanlığında... Enes ÖZ tarafından hazırlanan "4. Temmuz 1959 Kerkük Kertliami ve Kertliami adlı bu çalışma Türk Komünistleri Üçüncü Kurultayı tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .....TARİH..... Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

..10../..10../..2014

(Tez savunma sınav tarihi yazılacaktır.)

JÜRİ:

Danışman :..Doc. Dr. Serdar SAKIN *Serdar Sakin*
 Üye :..Doc. Dr. Mücahit ÖZGELİK *M. Özgelik*
 Üye :..Yrd. Doç. Dr. H. Zeki KARCI *H. Zeki Karci*

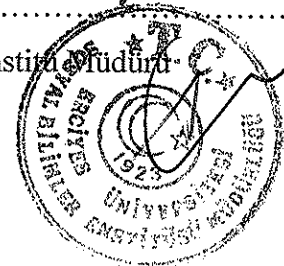
ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 10/10/2014.. tarih ve .....26..... sayılı kanunu ile onaylanmıştır.

10.10.2014

Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Irak'ın kuzey bölgesinde uzun yıllardır varlık gösteren Irak Türkmenleri, içinde bulunduğumuz yüzyılda da varlıklarını, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini, dillerini ve Müslüman-Türk olma özelliklerini devam ettirmektedirler. Ancak Türkmenlerin bu özellikleri gerek iç ve gerekse dış güçlerin bölgedeki egemenlik mücadelesine kurban edilerek çoğu zaman bilinçli olmak kaydı ile yok sayılmak istenmiştir. Türkmenler bu yok sayılmanın bir sonucu olarak tarihten günümüze çeşitli katliamlara maruz kalmışlardır. Türkmenlere yapılan katliamların en dikkat çekenlerinden birisi de 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı olmuştur. Çünkü bu katliam dış destekli olarak komünist güdümlü Kürtlere yaptırılmıştır. Katliam ile bölgede yeniden siyasi yapılanmanın başlayacağını gösteren sinyaller verilir iken günümüzde Irak'ın kuzey bölgesinde şiddetle devam eden Türk-Kürt düşmanlığının temelleri atılmıştır.

“14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları” isimli Yüksek Lisans çalışması, yüksek lisans ve doktora bazında ve aynı isim ve özellikle ilk kez ele alınan bir konudur. Çalışmamızın giriş bölümünde tezin bölümleri içerisinde yer verilmesi uygun olmayan fakat konuya hazırlayıcı ve konunun daha anlaşılır olmasına yardımcı olan Türkmen kavramı, Kuzey Irak'a Türkmenlerin yerleşme süreci, Türkmenlerin bölgedeki yerleşme alanları, Irak Türkmenlerinin nüfus yapısı ve Sosyo-kültürel hayatlarına gibi kavramlara açıklık getirilmiştir. Tezin birinci bölümü Irak'taki İngiliz mandası döneminde oluşan durum ve bu durumun Türkmenlere yansımaları ve Irak Krallığının kuruluşu ile Cumhuriyet dönemine kadar geçen süre Türkmenlerin bakış açısı ile yansıtılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde Kerkük Türkmenlerinin bölge ile olan ilişkileri ele alınırken 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleşen ihtilal ile kurulan Irak Cumhuriyeti sonrasında katliama giden süreç incelenmiştir. Yine aynı bölümde üç gün üç gece süren katliam ele alınmış, katliam sonrası ortaya çıkan bilanço ve katliamın sorumluları hakkında bilgiler verilmiş, Moskova radyosunun katliamın sorumluları olarak Türkmen halkı gösterme çabalarının asılsızlığı üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise katliamın Türkiye ve Irak Hükümetleri açısından yankıları, katliam sonrası atılan adımlar ve katliamın Türk kamuoyundaki yansımaları ele alınmıştır. Tezimizin içerisinde Ekler kısmı bulunmaktadır. Bu kısım ile konu içerisinde akışı bozabilecek ancak konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacak bilgilendirmelere yer verilmiştir.

14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ile ilgili müstakil ve sadece “14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları” ismini taşıyan herhangi bir çalışma yoktur. Konu üzerinde yapılan araştırmalar ortaya konan çalışmaların içerisinde bölüm olarak ele alınmıştır. 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ile ilgili müstakil başlık olan tekbir eser karşımıza çıkmaktadır. Bu eser: Doç. Dr. Serdar Sakin’in hazırlanmış olduğu “Kerkük Hadiseleri Karşısında Türkiye” isimli makalesidir. Bu makalede ana bölüm olan katliam anı ve sonrası kısımları Türkiye’de o dönemki gazetelere yansıyan haberlerden alınmış olması bakımından benim çalışmamda da ışık tutar niteliktedir. “14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı” ile ilgili müstakil ve bu başlık kullanılarak kaleme alınmış herhangi bir kitap yoktur. Ancak Irak Türkmenleri üzerine yapılan çalışmalarda ayrı bir başlık olarak bazı eserler içerisinde mevcuttur. Bu çalışmaların en önemlileri ise şunlardır: Prof. Dr. Suphi Saatçi, “Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri” çalışmasında Irak Türkmenleri hakkında önemli bilgiler vermesinin yanı sıra 14 Temmuz Katliamı’nın öncesi ve sonrası yaşanan süreçlere değinmiştir. Bunun yanında Erşat Hürmüzlü’nün “The Turkmen and Iraq Homeland” isimli eserlerin, tez konumuz 14 Temmuz Kerkük katliamı başlıkları ile ele alınmıştır. Irak Türkmenleri üzerine yapılan bu çalışmaların dışında yalnızca Türkmenlerin maruz kaldığı katliamları ele alan en önemli eser Şemsettin Küzeci tarafından hazırlanmış olan “Kerkük Soykırımları” eseridir. Bu eserde 1920 yılında Türkmenlerin saldırılara maruz kalma tarihinin başlamasından itibaren ele alınarak 2003 yılına kadar incelenmiştir. Eserde Kerkük katliamı ile ilgili bir başlık da bulunmaktadır.

“14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları” isimli yüksek lisans tez çalışmamızı yaparken belirli aşamalarda kaynak konusunda zorluklar yaşadık. İlk olarak Kerkük’te hadiseler meydana gelmesinden birkaç gün sonra Türk kamuoyuna olaylar yansımış bu yansıyan haberlerin tamamı da Suriye, Irak ve İsrail basını tarafından servis edilen haberler olmuştur. Bu sebepten dolayı Türk medyasında yapılan haberlerin çoğunluğu aynı tip haberler ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca yabancı menşeli Kerkük hadiseleri haberleri olayların içeriğini yansıtmaktan ve yaşanan insanlık dramını gözler önüne sermekten uzak olmuştur. Olayların içeriği tam olarak, Kerkük’ten kaçara 24 Temmuz’da Türkiye’ye gelen Türkmen Doktor Abdülhalik Beyatlı’nın gazetelere verdiği demeç ile 25 Temmuz günü anlaşılmıştır. Bundan sonraki süreçte gerek Türkiye makamlarının gerekse de Irak makamlarının doyurucu olmayan açıklamaları, Kerkük katliamı hakkında daha derin

bilgilere ulaşmamızı engellemiştir. Kamuoyunu bilgilendirme eksikliğinin yanı sıra, 2 Ekim 1959 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in de imzasının bulunduğu kararname ile Kerkük'te vukua bulan hadiseler ile alakalı resim, film vesair dokümanların Türkiye'ye sokulmasının ve dağıtılmasının yasaklanması üzerine mezkûr tarihten itibaren Türk medyası olayları inceleyip, üzerine gidememiştir.

Kerkük hadiseleri Türkiye'deki gazetelerde görev yapan ve medyanın en önemli aktörleri olan köşe yazarları özelinde de ele alınma eksikliği olan ve fazlaca değinilmeyen bir konu olarak kalmıştır. 1959 döneminde Kerkük olayları hakkında incelemede bulunan birkaç gazeteci olmuştur. Vatan gazetesi yazarı Coşkun Kırca, 23 Temmuz'da "Kerkük Olayları" ve 31 Temmuz'da "Araplar" isimli yazılar kaleme almış, Kerkük'teki olaylara ve Irak'ın durumuna değinmiştir. Tercüman gazetesi yazarı Peyami Safa 29 Temmuz'da "Irak Türkleri ve Komünistler" yazısı ile olaya değinen nadir köşe yazarlarından birisi olurken, Hürriyet gazetesi yazarı M. Feridun Bellisar'da Kerkük hadiselerini atlamamış, 3 Ağustos'ta "Irak Hadiseleri" başlığı altında bir inceleme kaleme almıştır. Olaya duyarlı olan yazarlardan birisi de Hürriyet gazetesi yazarı Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu olmuştur. Tepedelenlioğlu 4 Ağustos tarihinde "Kerkükname" yazısında Kerkük hadiselerini ele alırken, 9 Ağustos'ta "Dışarıdaki Türkler" isimli yazısında da Irak Türklerine değinmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türk medyasında olayları makale-incele şeklinde ele alarak köşesine taşıyan yazar sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir.

Türk medyası Kerkük olaylarına her ne kadar çoğu zaman manşetlerden yer verse de 2 Ekim 1959 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes imzalı Kerkük'te vukua bulan hadiseler ile alakalı resim, film vesair dokümanların Türkiye'ye sokulmasının ve dağıtılmasının yasaklanması kararı medyanın olayların üzerine gidememesinde daha sonraki dönemlerde etkili olmuştur. Bu etkinin bir sonucu olarak ta Kerkük hadiseleri ile ilgili devam eden süreçler, bu dönem sonrası Türkmenlerin, Irak hükümetinin ve komünistlerin tutumları gibi konumuz için önemli olan gelişmeler Türkiye medyasında karşılık bulamamıştır. Bunların yanı sıra Kerkük katliamının sorumluları 11 Şubat 1963 ve 1 Mart 1963 tarihlerinde olmak üzere iki aşamada idam edilmiş, ancak yaptığımız incelemeler sonrası bu idamlar hakkında herhangi bir haber Türkiye'deki gazetelere yansımamış veya yansıtılmamıştır.

“14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları” isimli yüksek lisans tez çalışmamızı yaparken bizde eldeki tüm bilgi ve belgeleri kullanmak sureti ile 2 Ekim 1959 tarihinde alınan Kerkük olayları ile ilgili haberlerin Türkiye’ye sokulması ve dağıtılmasını yasaklayan kararnamenin olumsuz etkilerini en aza indirmek sureti ile çalışmamızı yürütmüş bulunuyoruz.

“14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları” konulu çalışmamın hazırlanması, yürütülmesi ve düzenlenmesi sırasında bana maddi ve manevi desteği olan Türk Tarih Kurumu’na bunun yanında, bana kaynakça açısından büyük destek veren ve çalışmamın fikir öncüsü olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Serdar Sakin Bey’e, ayrıca 14 Temmuz olaylarını yaşamış birisi olan ve bu anısını çeşitli kaynak eserler ile birlikte benimle paylaşan Sayın Avukat Habib Hürmüzlü Bey’e, tezimin imla ve noktalama kurallarına uygun olup olmadığının incelenmesinde ve bu yöndeki eksiklerin giderilmesinde bana büyük katkıları bulunan kıymetli öğretmenlerimiz Murat Çetinkaya Bey’e, Nagehan Çetinkaya ve Pınar Güreşçi Hanımefendiye teşekkürlerimi sunuyorum.

ENES ÖZ
KAYSERİ 2014

14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI VE KATLIAMIN TÜRK KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

Enes ÖZ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2014

Danışman: Doç. Dr. Serdar SAKİN

KISA ÖZET

Türkiye'nin güney sınırlarına yakın bölge olan Türkmeneli bölgesi, Musul Meselesi ile birlikte daima istikrarsızlık ve karışıklığın dünya üzerindeki merkezlerinden birisi olmuştur. Sıkıntılı bölge Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenler ve Kürtler 1959 yılına kadar aralarında her hangi bir problem olmadan hayatlarını devam ettirmişlerdir. Ancak iki toplum arasındaki bu kardeşliğe 14 Temmuz 1959'da bir yıl önce gerçekleşen ihtilalin kutlamaları sırasında Kerkük'te yaşanan olaylar gölge düşürmüştür. Günümüzde de pürüzlü bir şekilde devam eden, Kuzey Irak'taki Türkmen-Kürt kardeşliğinin bozulmasına sebep olan bu olayı ele almak istedik.

Başbakan General Abdülkerim Kasım'ın göreve gelmesi ile Irak'ta Sovyetler Birliği destekli komünistler güçlenmiştir. Bu komünistler 14 Temmuz 1959 tarihinde Kerkük'te Cumhuriyetin birinci yıl dönümü kutlamalarında Ulusal Cephe'nin yoğun çalışmaları vasıtası ile daha önceden hazırlanmış bir plan çerçevesinde Türkmenlere üç gün üç gece katliam yapmışlardır. Bu katliamda Türkmenlerin lider şahsiyetleri olan Ata Hayrullah, Kasım Neftçi ve İhsan Hayrullah gibi kişiler şehit edilmiştir.

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük'te bu üzücü olaylar meydana gelirken Türkiye nasıl bir tutum sergilemiştir? Katliam haberleri Türkiye'de yasaklanmış mıdır? Türk basını 14 Temmuz Kerkük olayları hakkında nasıl haberler yapmıştır? Buna karşın Irak hükümeti olaylar karşısında ne tepki vermiş ve ne gibi önlemler almıştır? General Kasım olayları daha önceden biliyor muydu? Katliamın bilançosu ne olmuş ve sorumluları kimlerdir? Bu soruların cevabını da Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Son

Posta, Tercüman, Ulus, Vatan, Yeni İstanbul, Yeni Sabah gazeteleri ve konu üzerinde yapılmış çalışmalarla beraber olaylara şahit olanların ifadeleri ile objektif bir şekilde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kerkük Katliamı, 14 Temmuz 1959, Türkmenler, General Kasım

14 JULY 1959 KIRKUK MASSACRE AND REFLECTIONS ON PUBLIC OPINION OF MASSACRE

Enes ÖZ

Erciyes University, Social Sciences Institute

History

M. Sc. Thesis July 2014

Supervisor: Associate Prof. Dr. Serdar SAKİN

ABSTRACT

Türkmeneli Region, where is near to Turkish Southern borders, has been the one of the centres with always Musul issue instability and unrest on the world. Turkmens and Kurds, who lives in unrested region of Northern Iraq, had been living without any problem each other until 1959. However, broken out events in Kirkuk overshadowed fellowship of the between two community on 14 July 1959, when became reality during revolution celebration a year ago, We want to deal with this event, which caused fell out Turkmen Kurds fellowship, in where uneasily ongoing nowadays in Northern Iraq.

Communists, who supported by Soviet Union, got strong through powering Prime Minister General Abdülkerim Kasım. These Communists did massacre to Turkmens three days three nights via National Block's (Ulusal Cephe) intensive effort and in an framework already prepared plot in 14 July 1959 where in Kirkuk during the first anniversary celebration of the Republic. Such a leader of Turkmens, Ata Hayrullah, Kasım Neftçi and İhsan Hayrullah were martyried in this massacre.

How was attitude of Turkey, while taking place this grieving events in Kirkuk, where intensive lives of Turkmens? Did ban massacre news in Turkey? How Turkish press made news about 14 July 1959 Kirkuk events? After all, what Iraqi Government did react and took precautions against these events? Did General Kasım know already these events? What was the death and casualty number and who were responsible of this massacre? The answers of the questions will be dealt with neutrally in Cumhuriyet,

Hürriyet, Milliyet, Son Posta, Tercüman, Ulus, Vatan, Yeni İstanbul, Yeni Sabah Press and on the studies subject with together expressions of the events witnesses.

Key words: Kirkuk Massacre, 14 July 1959, Turkmens, General Kasım

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. Konu.....	1
2. Amaç ve Önem.....	1
3. Yöntem.....	2
4. Genel Bilgiler.....	3
4. 1. Türkmen Kavramı.....	3
4. 2. Kuzey Irak'ta Türkmen Varlığı.....	6
4. 3. Türkmeneli Coğrafyası.....	8
4. 4. Irak Türkmenlerinin ve Kerkük'ün Nüfus Yapısı.....	10
4. 5. Irak Türkmenlerinin Sosyal ve Kültürel Yapısı.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

MANDA VE KRALLIK DÖNEMİNDE IRAK VE TÜRKMENLER

1.1. Irak'ta İngiliz Manda Yönetimi (1918–1932).....	16
1.1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması'na Kadar Geçen Dönem.....	16
1.1.2. Irak'ı Anavatandan Ayıran Musul Meselesi.....	18
1.1.3. İngiliz Manda Yönetiminde Irak Türkmenleri.....	27
1.1.3.1. Telafer Ayaklanması (1920).....	28
1.1.3.2. Levi (Levy) Katliamı (1924).....	29

1.2. Irak'ta Krallık Dönemi(1932–1958).....	30
1.2.1. Irak'ın Bağımsızlığına Kavuşması.....	30
1.2.2. Irak'ın Krallık Döneminde Türkiye İle Yakınlaşması ve Türkmenlerin Durumu.....	32
1.2.2.1 Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946).....	36
1.2.2.2. Bağdat Paktı (24 Şubat 1955).....	37

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK CUMHURİYETİNİN KURULUŞU VE 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

2.1. Irak Cumhuriyetinin Kuruluşu Esnasında ve Sonrasında Türkmenler İle Komünistler ve Kürtler Arasındaki İlişkiler.....	40
2.1.1. Kerkük Türkmenleri ile Komünistlerin İlişkileri.....	40
2.1.2. Kerkük Türkmenleri İle Kürtlerin İlişkileri.....	40
2.2. Irak Cumhuriyeti'nin Kuruluşu.....	42
2.2.1. Askeri Darbe ve Cumhuriyetin İlanı.....	42
2.2.2. İhtilal Liderleri Arasında Anlaşmazlık.....	43
2.2.3. Komünizm-Kürt Yakınlaşması ve Türkmenler.....	44
2.2.4. Molla Mustafa Barzani'nin Rusya'dan Irak'a Dönüşü ve Olayların Başlaması.....	45
2.2.5. Musul'da General Şevvaf'ın Ayaklanması.....	48
2.3. Katliamın Öncesi ve Katliam Günü Yaşanan Gelişmeler.....	51
2.4. 14 Temmuz Kerkük Katliamının İkinci ve Üçüncü Günü Yaşananlar.....	59
2.5. 14 Temmuz Kerkük Katliamı Sonrası Ortaya Çıkan Bilanço.....	63
2.6. Moskova'nın Tezvirleri.....	67
2.7. 14 Temmuz Kerkük Katliamının Sorumluları.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMININ YANSIMALARI

3.1. Kerkük Katliamından Sonra Tahkikat Komisyonunun İncelemeleri ve General Kasım'ın Açıklamaları.....	76
--	-----------

3.2. Kerkük Katliamını Gerçekleştirenlerin Tespit Edilip Cezalandırılması.....	82
3.3. Katliamı Sonrası Kerkük Türkmenlerinin Tutumu.....	85
3.4. Kerkük Katliamından Sonra Türkiye'nin Tutumu.....	93
3.5. Kerkük Katliamı İle İlgili Manşetlerin Dili.....	97
3.5.1. Kerkük'te Hadiselerin Başladığına Dair Gazete Haberleri.....	98
3.5.2. Kerkük Hadiselerinde Yaşananlar Sorumlular ve Ortaya Çıkan Bilançoya Dair Gazete Haberleri.....	100
3.5.3. Moskova'nın İthamlarına Dair Gazete Haberleri.....	104
3.5.4. Kerkük Hadiseleri Karşısında Kasım'ın Tutumuna Dair Gazete Haberleri.....	105
3.5.5. Kerkük Hadiseleri Karşısında Türkmenlerin Tutumuna Dair Gazete Haberleri.....	110
3.5.6. Kerkük Hadiseleri Karşısında Türkiye'nin Tutumuna Dair Gazete Haberleri.....	112
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	122
EKLER.....	133
DİZİN.....	166
ÖZGEÇMİŞ	

GİRİŞ

1. Konu

Türkmenler Irak'ın kuzeyine 674 tarihinde Emevi Devleti eli ile yerleştirilmelerinden sonra bölgeye kendilerini ait hissetmişler ve Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasına kadar Arap devletleri içerisinde önemli mevkilere kadar yükselmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisinde en parlak dönemlerini geçiren Türkmenler Lozan Antlaşmasından bu yana birçok defa saldırıya maruz kalmışlardır. Önce İngiliz mandası olarak şekillenen Irak'ta 1920 ve 1924 yıllarında toplu katliama maruz kalan Irak Türkmenleri, Irak İngiliz mandasından çıkınca ülkede azınlık değil de vatandaş olmayı kabul etmişlerdir. Krallık döneminde 1946'da Cumhuriyet döneminde 1959'da Baas dikta döneminde 1979, 1980, 1991 ve 1996 yıllarında toplu katliamlara maruz kalmışlardır. 2003 yılında ABD işgali sonrası baskılar devam etmiş, Irak Türkmen Cephesi'nin açıklamalarına göre, 22 Ağustos 2003'te Tuzhurmatu'da, 9 Eylül 2004 ve 21 Şubat 2005'te Telafer'de, 24 Eylül 2005'te Musul'da, 10 Mart 2006'da Yenice'de, 4 Haziran 2006'da Karatepe'de ve 13 Haziran 2006'da Kerkük'te yüzlerce Türkmen katledilmiştir. ABD'nin çekilmesinden sonra katliamlar devam etmiş ve 7 Temmuz 2007 tarihinde Amirli köyündeki intihar saldırısında 154 Türkmen hayatını kaybetmiştir¹.

Günümüzde de aralıklı olarak devam eden Türkmenlere yönelik bu katliamların en önemlilerinden birisi de 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamıdır. Bu katliam Irak yönetiminin bilgisi dışında cereyan etmediği gibi, komünist mihrakların öncülüğünde ortaya konulmuştur².

2. Amaç ve Önem

Çalışmamızın amacı, neden böyle bir katliamın gerçekleştirildiğini, katliamın gerçekleştirilmesinde payı olanları, neden Kerkük Türkmenlerinin lider isimlerinin hedef alındığını, katliam Türkmen halkını nasıl etkilediğini, bu hareket kendiliğinden mi yoksa planlı mı geliştiğini, katliam sonrası ortaya çıkan bilançonun boyutlarının nerelerde olduğunu, Irak Başbakanı General Abdülkerim Kasım'ın 14 Temmuz Katliamı öncesi ve sonrası tutumunu, Irak hükümetinin Kerkük olayları ile ilgisi olup

¹ Orhan **Kavuncu**, *Kerkük Katliamından 50 Yıl Sonra*, "İnsan Vatanını Sever", Irak Türkmen Cephesi Temsilciliği Yayınları, Ankara 2009, s. 70.

² Suphi **Saatçi**, "Türkiye ve Türkmenler", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 14, Sayı 54, Nisan-Haziran 2012 s. 2.

olmadığını, Türkiye'nin Kerkük olayları karşısında hükümet ve kamuoyu bazında tutumunu, Türkiye'nin Kerkük katliamı ile ilgili haberlerin ülke içerisine girmesini yasakladığı haberlerinin doğru olup olmadığını araştırarak objektif bir biçimde ortaya çıkartmaktır.

Araştırmamızın önemi ise, günümüzde de Irak'ın kuzey bölgesinde daima sorun teşkil eden Türkmenler ve Kürtler arasındaki çekişme ve kardeşliğin bozulmasının temeli 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamına dayanması ve bu olay bir başlangıç noktası olarak karşımıza çıkmış olmasıdır.

3. Yöntem

“14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı” konusu “Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları” şekli ile yani Kerkük olayları sonrası Türkiye’de yayın yapan Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Son Posta, Tercüman, Ulus, Vatan, Yeni İstanbul, Yeni Sabah gazetelerinin Temmuz-Ağustos 1959 tarihleri arasındaki nüshalarına yansıyan şekli ile ele alınmıştır. Bu çalışmalar yapılırken Milli Kütüphane içerisinde bulunan ve bizim tez konumuzu ilgilendiren gazete haberleri ve köşe yazıları kapsamıca incelenmiştir. Konumuzu tek düzelikten çıkarmak için de yine bu gazetelerde görev yapan köşe yazarlarının yazıları ve konu üzerindeki düşünceleri incelenmiş bu yorumlardan tez içerisine serpiştirmeler yapılmıştır. Tezimizin “14 Temmuz Kerkük Katliamı ile İlgili Manşetlerin Dili” isimli bir başlığı bulunmaktadır ki bu başlık altında Türk mediasındaki gazetelerde Kerkük katliamı ile ilgili haberler hiçbir ek cümle ilave edilmeden aktararak çalışmanın objektifliği arttırılmıştır. Çalışmanın ana bölümü kamuoyunun nabzını tutan gazetelerden incelenirken, konuya hazır bulunuşluğu arttıran ve 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamına giden süreci aktarmak ve gazete haberlerinin yetersiz kaldığı durumlarda konu geçişleri arasındaki kopukluğu gidermek için tez konumuz ile ilgili hazırlanmış kaynak eserler ve makalelerden yararlanılmıştır. Ayrıca katliamı yaşayan Avukat Habib Hürmüzlü Bey ile yaptığımız röportaj sonucu kendisinden elde ettiğimiz değerli görüşleri de çalışmada verilerek araştırma konusuna derinlik katılmıştır.

Konu Türkmen yazar ve aydınlar tarafından da çeşitli vesileler ile 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı çeşitli yönleri ile ele alınmış ancak, yine bu Türkmen yazarlarımız 14 Temmuz Katliamı'nın tek ve kendine matuf bir şekilde incelenmesi konusunda hemfikir olmuşlar ve bu alanda bir boşluğun olduğunu her fırsatta dile

getirmişlerdir. Tez konumuz bağlamında görüşmelerde bulunduğumuz “Kerkük Soykırımları” kitabının yazarı Sayın Şemsettin Kücezi Bey’de 1980 tarihlerine kadar Kerkük katliamı ile ilgili çok fazla yazı, makale, inceleme kaleme alınmadığını vurgulamıştır. Bu nedenle Irak ve Türkmen tarihi için çok önemli olan ve her fırsatta özellikle Türkmenler tarafından, akademik anlamda çalışılmadığı için eksikliği vurgulanan 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamını, dönemin kamuoyuna yansıyan şekli ile Türk ve yabancı yazarların yazmış olduğu eserlerden inceleyerek konuya objektiflik katmaya çalıştık. Çalışmalarımızı yaparken değişen dünya konjonktürünün getirdiği bakış açısı ile araştırmamıza güncellik kazandırdık. Olayı yaşamış olanlar ile yapmış olduğumuz mülakatları kullanarak konuya çok yönlülük aşılıp bunu yeni bilgi ve belgeler ile destekleyerek sunmak istedik.

4. Genel Bilgiler

4. 1. Türkmen Kavramı

11. yüzyılda yakın doğuda Büyük Selçuklu Devletini kurarak orta çağa ve Orta Doğu bölgesine damgasını vuran Türk Oğuz boyları sıklıkla “Türkmen” olarak anılmıştır³. Bu anılma günümüze kadar da devam ederek Türkiye Cumhuriyeti’nin güney bölgelerinde yaşayan Türk soydaşlarımıza hitaben Türkmen kelimesi sıklıkla kullanılmaktadır⁴. Peki, Türkmen kavramı nereden çıkmıştır? Türk ile Türkmen arasında fark var mıdır? Bu sorulara cevap bulmak için Türkmen kavramının çıkış noktalarını ve bu kavrama yüklenen çeşitli anlamları incelememiz yerinde olacaktır.

Alman Bavyera İlimler Akademisi Kongresinde konuşan Alman bilim adamı Hert’e göre Türkmen kelimesi yazılı olarak ilk defa 8. yüzyılda Çince yazılan Tong-tin Ansiklopedisinde, “Tokumenk” olarak geçmektedir⁵. Yazılı edebiyatta Türkmen kavramına ilk rastlanılan eserlerden birisi de, El-Mukaddesi’nin, El-Mektebe El-Coğrafiyye’sidir. O zamanki İslam ülkesinin Orta-Asya sınırında bulunan bölgeleri anlatırken Türkmen kelimesini iki yerde kullanmıştır⁶.

Kaşgarlı Mahmut Divanü Lügat-it-Türk isimli eserinde Türkmen kavramını ilk olarak açıklayan kişidir. Kaşgarlı Mahmut’a göre Türkmen kelimesi Büyük İskender

³ Cengiz **Eroğlu**, “Türkmen Kime Denir?”, *Erbil Gazetesi*, 12 Temmuz 2012 s. 5.

⁴ Suphi **Saatçi**, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 15.

⁵ Erşat **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 10.

⁶ Cahit **Gelekçi**, “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Güz 2004, s. 13.

zamanında zikredilmiştir. İskender zamanında Balasagun’da oturan Türk Kağanının doğuya çekilmesinden sonra Oğuz boylarını oluşturan 22 kişiye sonradan iki kişi daha katılmıştır. Sonradan katılan bu iki kişiye Türk’e benzer anlamında “Turkmanend” denilmiştir⁷. Reşideddin’in Camiü’t-Tevarih isimli eserinde Türkmenlerden, “Tacikler onlara Türkmennad dediler” diye bahsetmiştir⁸.

Bedreddin Ayni ve İbni Kesir farklı bir bakış açısı getirerek Türkmen kelimesinin “Türk ve İman” kelimelerinden oluştuğunu, zamanla da aradaki “İ” harfinin düşerek Türkmen şekline dönüştüğünü bunun Türklerden İslamiyet’i kabul eden Oğuzlara söylendiğini bildirmişlerdir⁹. Farşlı Tarihçi Mahmut Gerdizi 11. yüzyılda yazmış olduğu “Tarih-i Gerdizi” isimli eserinde Türkmen kelimesini farsça çoğul yaparak “Türkmanen” şeklinde kullanmıştır¹⁰.

Şemsettin Sami Kamusu’l-A’lam’ında Türkmenlerden, Türk kavminin en büyüğü ve İslamiyet’i kabul eden ilk Türk boyu olup önceleri Hazar Denizi - Aral Gölü civarında ikamet ederken cesaretli savaş vasıflarından dolayı Abbasi Halifesi ordularında görev almış ve İran, Azerbaycan, Erzurum, Diyarbakır daha sonra da Anadolu’ya yerleştirilen Türkler olarak tasvir etmiştir¹¹.

Son dönem bilginleri “-man ve -men” ekleri üzerinden Türkmen kelimesine açıklık getirmeye çalışmışlardır. Hüseyin Hüsameddin’e göre Türkmen kelimesinin sonundaki “-men” eki büyüklük eki olduğundan kelimenin “Büyük Türk” anlamına geldiğini dile getirmiştir. Necip Asım ise “man” kelimesinin adam anlamına geldiğinden dolayı Türkmen kelimesinin, “Türk Eri” anlamına geldiği görüşündedir. Yabancı Türkologlardan Arminius Vamberg’e göre Türkmen kelimesi “Türklük” manasına gelmektedir ve “Türk” ile “men” den oluşmaktadır. “Türk Dili Grameri” adlı eserinde Jean Deny Türkçedeki “-men, -man” ekinin şişman, kocaman, karaman gibi kelimelerde görüldüğü üzere birleştiği kelimeye abartı, üstünlük, büyüklük manası verdiğinden dolayı Türkmen kelimesinin de “Koyu Türk, Halis Kan Türk” anlamına geldiğini bildirmiştir¹².

⁷ Mehmet **Hazar**, “Irak Türklerinin Dünü ve Türkçesi”, *Türk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2007, s. 359.

⁸ **Eroğlu**, s. 5.

⁹ Ahmet **Diñç** ve Ramazan **Çakır**, *Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi*, Ayırıkotu Yayınları, İstanbul 2008, s. 34.

¹⁰ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak*, s. 10.

¹¹ **Eroğlu**, s. 5.

¹² **Gelekçi**, s. 13.

Yakın dönem tarihçilerimizden Prof. Dr. Faruk Sümer'in görüşüne göre, Türkmen adı İslamiyet'i kabul eden Oğuz boylarına verilmiş ve zamanla bu isim Oğuz kelimesinin yerini almıştır. "Osmanlı Türkiyesi" adlı eserinde Claude Cahen de Sümer'e katılmıştır. Türk Tarihçisi Yılmaz Öztuna da Sümer ve Cahen'e katılmakla beraber Türkmen isminin göçebe Oğuzlar için de kullanıldığını söylemiştir. Joseph de Guignes Türkmen kelimesinin Horasan ve Maverainnehir bölgesine yayılmış olan bir Türk boyu "Kumanlardan" geldiğini dile getirerek, kelimenin önceleri "Turkuman" olduğunu zamanla Türkmen diye söylendiği görüşündedir. Geniş çapta kabul gören görüş ise Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Türkmen kelimesinin "halis, üstün, büyük, sağlam" anlamına geldiğini ifade eden görüşüdür¹³.

Türkmen kelimesi bilimsel manada çalışmalar çerçevesinde kullanılmakla beraber aynı kelime Türkiye'yi zor durumlarda bırakmak ve Türkmenleri Türkiye'den koparmak amacı ile küresel güçler ve sınırları içerisinde Türk nüfusu barındıran devletler tarafından siyasi söylemler için de kullanılmıştır. 1959 yılında Irak devleti kendi toprakları içerisinde yaşayan Türklere, Türkiye ile kan ve kültür bağlarını unutturmak, onların Anadolu değil de Orta Asya ile bağlantılarının olduğunu düşündürmek için resmi ve bilinçli olarak Türk demek yerine "Türkmen" diye hitap etmiştir. Türkmen ifadesinin bilinçli olarak kullanıldığı bir diğer yer İngilizler tarafından Lozan Konferansında olmuştur. Lozan'da Kuzey Irak üzerinde (Musul ve Kerkük) emelleri olan İngilizlerin Türkmen kelimesini kullanma sebebi bölgenin Türkiye ile herhangi bir tarihsel ve kültürel bağının olmadığını göstermek istemesindedir. Ancak İsmet İnönü Türk ve Türkmen'in eş anlamlı olduğunu bunun bir politik manevra konusu yapılamayacağını söyleyerek İngiliz tezini çürütmüştür¹⁴.

Bunlara karşın, Irak'ta yaşayan Türkler kendilerine Türkmen denilmesinden rahatsız olmamışlar hatta zamanla benimsemişlerdir. Türkiye'nin güney sınırlarında yaşayan Türklerin, Türkmen kelimesini çekinmeden kullanmalarından dolayı¹⁵ ve Türk ile Türkmen kavramlarının yaptığımız çalışmada birbirine karışmaması için biz de Irak'ta yaşayan soydaşlarımıza Türkmen olarak hitap etmeyi uygun bulduk.

¹³ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak*, s. 11, 12.

¹⁴ **Saatçi**, *Tarihten Günümüze...*, s. 15, 16.

¹⁵ **Saatçi**, *Tarihten Günümüze...*, s. 16.

4. 2. Kuzey Irak'ta Türkmen Varlığı

Irak coğrafyası tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölge olup, M.Ö. 5000 yıllarında Sümerlerin, 2750'lerde Akadların, 2000'li yıllarda Asurluların, 1171 yıllarına kadar da Babillilerin elinde kalan Mezopotamya, M. S. da İslam bölgeye hâkim olana kadar Romalıların elinde kalmıştır¹⁶. Orta Asya'dan çeşitli sebepler ile bazı Türk gruplarının bölgeye yerleştiği bilinmektedir. Ancak Türkler bölgeye Sasani Devleti'nin yıkılması sonucunda İslam orduları ile karşılaşmış İslamiyet'i kabul etmeleri neticesinde düzenli olarak gelmeye başlamışlardır¹⁷.

Türklerin Irak'a düzenli olarak ilk gelişleri Miladi 674 tarihine kadar uzanmaktadır. Emevi Halifesi Muaviye Horasan'a Ubeydullah bin Ziyad komutasında 20.000 kişilik bir orduyu sefere göndermiştir. Ceyhun Nehri'ni geçen ordu Buhara'ya yönelmiş ve Buhara prensesi Kabac Hatun emrindeki Türk kuvvetleri ile yaptığı şiddetli çatışmadan bir netice alamayarak barış yapmak zorunda kalmıştır¹⁸. Bu çatışma da Ubeydullah bin Ziyad Türk askerlerinin kahramanlık, nişancılık ve ok atmadaki ustalıklarını göyerek Kabac Hatun ile yaptığı anlaşmanın sonucunda 2000 Türk askerini yanına alarak onları Irak'a gönderip Basra'ya yerleştirmiştir¹⁹. Savaş sanatlarında maharetli olan ve Basra'ya yerleştirilen bu Türk savaşçıları yeteneklerinden dolayı önemli devlet adamlarının yanlarında görev alacak kadar da yükselmişlerdir. Ubeydullah bin Ziyad'ın gözde adamlarından birisi olan Reşidü't-Türkî bu devlet adamlarının en iyi örneklerinden birisidir²⁰. Türkmen savaşçıların bir diğer grubu yine Emevi komutanlarından olan Haccac bin Ziyad El-Takafi tarafından getirilmiştir. Bu grup da Basra bölgesine yerleştirilmiştir. Bu tarihlerden sonra Abbasi Halifeleri Mansur, Harun Reşit ve Me'mun her yıl en az 2000 Türk askerinin Orta Asya'dan Irak'a getirterek ordularının değişmez parçaları yapmışlardır²¹.

Halife Mu'tasım dönemine gelindiğinde Türk askerlerine daha fazla önem verilmiştir. Suğd, Fergana, Esruşene ve Taşkent bölgelerinden gelen deneyimli Türk

¹⁶Ali **Kerküklü**, "Belgelerle Kerkük'ün Kimliği ve Tarihi Gerçekler", s. 1. merryabla64.files.wordpress.com.pdf, (Erişim tarihi: 21.10.2013)

¹⁷Orhan **Ketene**, *Turkmen and Turkmeneli*, s. 13. <http://folk.ntnu.no/hasan/ITHRS/Documenter/Turkmen%20of%20Iraq%20by%20OK.pdf> (Erişim tarihi: 04.02.2014).

¹⁸**Saatçi**, *Tarihten Günümüze...*, s. 20, 21.

¹⁹Mofak Salman **Kerkuklu**, *Brief History of Iraqi Turkmen*, Yıldız Yayıncılık, Dublin 2004, s. 23.

²⁰**Saatçi**, *Tarihten Günümüze...*, s. 21.

²¹**Ketene**, s. 13.

subayları, halifenin Hassa Ordularına alınmaya başlamıştır²². 835 yılında Halife Mu'tasım'ın emri ile 40.000 Türk askeri Irak'a getirilmiştir. Bu o zamana kadar getirilen grupların en büyüğü olmuştur. Yine Mu'tasım'ın emri ile Türk kumandanı Aşnas tarafından mevcudu 70.000 olan Türk askerleri için Samarra şehri kurulmuştur²³. Bu yeni kurulan şehir aynı zamanda 836'dan 884 yılına kadar Abbasi Halifesine muhalif olan Şii Büveyhoğullarından Türkler tarafından korunan hilafetin merkezi konumuna yükselmiştir²⁴.

Mu'tasım döneminde Afşın, Aşnas, Büyük Boğa, Küçük Boğa, Vasıf ve Hakan gibi Türk komutanlarının nüfuzu da giderek artarak devlet yönetimini ele almışlardır²⁵. Mu'tasım'ın vefat etmesinden sonra Abbasi Devleti'nin başkenti Bağdat'a taşınmış, Samarra şehrindeki Türkler de Hamrin Dağları boyunca hareket ederek Kuzey Irak'taki Kerkük yakınlarındaki Tavuk bölgesine yerleşmişlerdir²⁶.

Orta Asya'dan getirilen Türk askerlerinin başka milletlere karışmaması için Türkistan bölgesinden Türk kızları getirilmiş ve Türklerin özellikleri bozulmadan devam etmiştir²⁷. Bu sayede Türkler öz yurtlarında alıştıkları özellikleri muhafaza ederek kimliklerini devam ettirmişlerdir. Arap ve İranlı şairler de, Türklerin kendi kimliklerini devam ettirdiklerini, Türkler gururlarına yediremedikleri için, yalnızca Türkçe konuştuklarını, başka dil bilmemekle de öğündüklerini, yüksek ahlak ve fazilet sahibi olduklarını, dil ve soydaşlarına aşırı derecede bağlı olduklarını aktarmışlardır²⁸. Türkmenlerin kendi unsurlarını devam ettirecekleri bir ortam bulduklarından dolayı bu ilk dönem bölge ile ilişki kurma ve Türkmenlerin Irak'a yerleşme fikrini benimsedikleri devre olarak karşımıza çıkmaktadır²⁹.

Türkmenlerin Irak'a gelişlerinin en büyük dalgası 1055 yılında Sultan Tuğrul Bey'in komutası altındaki Selçuklu ordusu bünyesinde olmuştur. Sultan Tuğrul 15 Aralık 1055 yılında Bağdat'ı fetih ederek devlet bazında bölgedeki Türk hâkimiyetini başlatmıştır. Türklerin bölgeye devlet olarak hâkimiyetinin güçlenmesi ise Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in 1515 yılında Kuzey Irak'ı fethetmesi ve Kanuni Sultan

²² Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 22.

²³ Irak Türkmenleri 28 Haziran 2009, s. 1. <http://yasevyaterket.com/index.php/irak-turkmenleri.pdf> (Erişim tarihi: 17.11.2013).

²⁴ Erşat Hürmüzlü, *The Turkmen and Iraqi Homeland*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 17.

²⁵ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 22.

²⁶ Ketene, s. 13.

²⁷ Irak Türkmenleri 28 Haziran 2009, s. 2. <http://yasevyaterket.com/index.php/irak-turkmenleri.pdf> (Erişim tarihi: 17.11.2013).

²⁸ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 23.

²⁹ Hürmüzlü, *Türkmenler ve Irak*, s. 9.

Süleyman'ın 28 Kasım 1534 yılında Safevi hâkimiyetine son vererek Bağdat'ı Türk devletine tekrar kazandırması ile gerçekleşmiştir³⁰.

Selçuklulardan Osmanlılara kadar geçen süre içerisinde Türkmenler Irak'ta kurdukları devlet ve atabeylikler ile de Kuzey Irak bölgesinde varlıklarını güçlendirerek sürdürmüşler hem nüfuz hem de nüfuslarını devamlı olarak arttırmışlardır. Bu devletler ve atabeyliklerin bizim konu bütünlüğümüzü bozabileceğinden ve esas bölümümüz ile ilişkisi sınırlı olduğundan dolayı sadece isimlerini vermekle yetineceğiz.

Bölgede kurulan Türk devletleri³¹:

Selçuklu Devleti (1055 – 1258) - Irak Selçuklu Devleti (1118 – 1194)

Musul Atabeyliği (1127 – 1233)

Erbil Atabeyliği (1144 – 1233)

Kerkük Kıpçak Hanedanlığı (1230 – 1296)

İlhanlılar Devleti (1258 – 1544)

Celayirliler Devleti (1339 – 1410)

Karakoyunlu Devleti (1411 – 1468)

Akkoyunlu Devleti (1468 – 1508)

Osmanlı Devleti (1534 – 1918)

4. 3. Türkmeneli Coğrafyası

Türkmenler Irak'a 674 yılı ile gelişlerinden itibaren bölge ile sıkı bağ kurmuşlar bölgenin sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik her alanında derin izler bırakmışlardır. Bu izler o kadar derinleşmiştir ki yaşadıkları bölge bir süre sonra onların isimleri ile anılmaya başlamıştır. Bu bölge Irak'ın kuzeybatısından güneydoğusuna kadar uzanan ve Türkmeneli olarak isimlendirilen bölgedir. Türkmeneli Musul şehrinin Batısındaki Telafer ilçesi ve civarındaki köylerden başlayarak doğu ve güneydoğuya doğru, Musul, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tuzhurmatu (Tazehurmatu), Kifi, Karatepe, Kızılarbat, Hanakin, Mendeli, Bedre ve Şahbaran şehirlerini kapsayan bir bölgedir³².

Türkmenlerin, Türkmenelindeki yerleşim alanları tarihçilerin de eserlerinde vurgulanmıştır. Iraklı bir tarihçi olan Abdul Rezzak El – Hasani, Türkmenlerin Irak'ın

³⁰ **Kerkuklu**, *Brief History...*, s. 24, 25.

³¹ Ekrem **Pamukçu** ve Habib **Hürmüzlü**, *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*, Global Strateji Enstitüsü, Ankara 2005, s. 11–18.

³² Metehan **Çağrı**, "Irak'ta Türkmen Olmak", *Gencay Dergisi*, Sayı 1, Şubat 2012, s. 25. Türkmeneli haritası için Bkz. Ek-1.

kuzeydoğusunda bulunan Kürtler ile güneybatısında bulunan Araplar arasındaki bölgeye yerleşerek bir tampon bölge oluşturduklarını dile getirmiştir³³. Batı tarafından kabul edilen bir tarihçi olan William Guthrie, Irak Türkmenlerinin yaşadığı Türkmenelini 1785 yılında “Turcomania” olarak tarif etmiş ve bu tarif günümüzde de batı dünyası tarafından kullanılmaktadır³⁴.

Kerkük’te siyasi subay olarak görev yapan Binbaşı Stephen Hemsly Longrigg “Irak’ın Yeni Tarihi-4” isimli eserinde, Türkmen yerleşim bölgelerine atfen; “Türkmenler Telafer’den başlayarak Musul yolu üzerinden Deli Abbas’tan Büyük Zap’a kadar uzanan bölgede yaşamaktadır”, demiştir. Longrigg ilave ederek, buradaki Türkmen köylerinin tarım ile uğraştığını ve Türklerin ağırlıkta görüldüğünü yazmıştır. Alman araştırmacı Reinhard Fischer, Berlin Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak sunduğu “Irak Türkmenleri” isimli çalışmasında Kerkük’ün Türkmenlerin önemli bir merkezi olduğunu ve hem nüfus hem kültürel açıdan bölgede onların baskın olduğunu yazmıştır. Türkmenlerin, Türkmeneli bölgesine kimliklerini vurdukları ve yaşadıkları bölgelerin gösterilmesine vurgu yapan bir diğer araştırmacı Rus Vlademir F. Minorsky “Musul Meselesi” isimli kitabında, Türkmenler; Telafer, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri ve Karatepe gibi şehir ve kasabalarda, Musul bölgesinin güneyinden geçen “İpek Yolu” denilen yol üzerindeki bölgelerde çoğunluğu teşkil eder demiştir³⁵.

Bu gün bazı çıkar sağlamak isteyen çevreler Kuzey Irak’ın, yani tarihçi ve araştırmacıların Türkmeneli olarak bahsettiği bölgenin Türkmenlere ait olmadığını dile getirmektedirler. Bunu dile getirmekle de kalmayıp küresel çapta ortakları ile de işbirliğine girilerek bölgenin demografik ve yönetsel yapısını değiştirmek istemektedirler. Bunun amacı da Kuzey Irak’ın değişen dünya düzeninde stratejik konuma sahip olması ile yeraltı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği etkili olmaktadır³⁶.

Irak Türkmenlerinin yerleşmiş olduğu Türkmeneli bölgesi İstanbul ve Bağdat arasındaki posta yolunun üzerinde önemli bir stratejik merkez olmasının dışında³⁷, zengin petrol yataklarına sahip olması açısından da son derece önemlidir. Kerkük’ü de kapsayan alanda bulunan “Baba Gurgur” petrol yatakları hem Irak hem de dünyadaki en

³³ **Hürmüzlü**, *The Turkmen and...*, s. 13.

³⁴ **Kerkuklu**, *Brief History...*, s. 26. William Guthrie’nin, 1785 tarihli Türkmenelini gösteren harita için Bkz. Ek-2.

³⁵ **Kerküklü**, *Belgelerle Kerkük’ün...*, s. 6.

³⁶ Ali **Kerküklü**, Hassas Konular; Kerkük’ün Nüfus Yapısı Değiştiriliyor, Kök Sosyal ve Strateji Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ocak 2008, s. 1. http://www.koksav.org.tr/ebulten/ocak2008/080129_kok-eb_hk-kerkuklu.pdf (Erişim tarihi:24.02.2014).

³⁷ İzzettin **Kerkük**, *Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 47.

zengin ve en kaliteli petrol alanlarından birisidir. Ayrıca bölgede tarım alanları bulunmakta, bu tarım alanlarında elverişli iklim sayesinde ziraat çalışmaları da kolaylıkla yapılabilmektedir³⁸. Ayrıca bölge sülfür, uranyum ve fosfor gibi önemli madenler açısından da zengin olmakla birlikte³⁹ doğal gaz rezervlerine de sahiptir⁴⁰.

4. 4. Irak Türkmenlerinin ve Kerkük'ün Nüfus Yapısı

Türkmenler Irak'ta Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü en nüfuslu etnik gruptur. Ancak bu üç etnik unsurun nüfusları tabii olarak daima değişim arz ettiği için nüfus rakamları üzerinde daima tartışmalar yapılmaktadır⁴¹. Irak'ın gerçek ve toplam nüfusu üzerine yapılan tartışmalar, çeşitli bireylerin ve grupların ilgisini çekmiş ancak bu ilgi demografik kaygılar taşımaktan ziyade Türkmeneli bölgesinin cezbedici doğal kaynaklarından çıkar elde etmek amacı ile olmuştur. Irak hükümetleri de bu kısır tartışmalara dâhil olarak gerçek dışı propagandalar yapıp, Türkmenleri önemsiz bir azınlık gibi göstermeye çalışmışlardır. Bu önemsizleştirme çabaları birçok araştırmacının hazırlamış olduğu raporlar sayesinde geçerliliğini kaybetmiştir⁴². Biz de bu çalışmamızda bazı araştırmacıların hem Türkmeneli ve hem de Kerkük üzerindeki nüfus çalışmalarını aktaracağız.

1890'lı yıllarda Duyun-i Umumiye müfettişi olarak bölgeye gelen Fransız Vital Cuinet, "Le Turquie i D'Asia" isimli eserinde Kerkük şehrinin nüfusunun 30 bin olduğunu, bunun 28 bininin Türkmen olduğunu bildirmiştir⁴³. İngiliz işgali sırasında Erbil'in siyasi valisi olan William Rupert Hay, bölge hakkında yazmış olduğu kitabında Kerkük'ün Türkmenlerin ana merkezi olduğunu ve savaştan önce 30 bin nüfusa sahip olduklarını civardaki köylerinde Türkçe konuştuğunu yazmıştır⁴⁴.

Türkmeneli bölgesinin nüfus sorunu en çok "Lozan Antlaşması" ve "Musul Meselesi" görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır. İngiliz temsilcisi Lord Curzon 1920 yılında İngiliz hükümetinin yapmış olduğu nüfus sayımına göre Musul bölgesinde Türkmen nüfusunun 66 bin olduğunu iddia etmiştir. Ancak Curzon'un verdiği bu sahte rakam Türk heyetinin verdiği gerçek rakam ile uygun değildir. Türkiye'ye göre rakam

³⁸ Mustafa **Kayar**, *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 99 – 100.

³⁹ Ali Gökhan **Kayılı**, *The Iraq Turkmen 1921–2005*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15.

⁴⁰ **Ketene**, s. 6.

⁴¹ **Kayılı**, s. 15.

⁴² **Hürmüzlü**, *The Turkmen and...*, s. 88.

⁴³ **Kerküklü**, *Hassas Konular...*, s. 3.

⁴⁴ **Kerküklü**, *Belgelerle Kerkük'ün...*, s. 6.

146 bindir⁴⁵. Lozan görüşmelerinde halledilemeyen sorun Milletler Cemiyetinde görüşülmek üzere ertelenmiştir. 6 Ağustos 1926 yılında başlayan Milletler Cemiyeti toplantısında Musul'un nüfus yapısının ağırlıkla Türkmenlerden oluşması Türk heyetinin elini güçlendirmiştir. Ancak Türk heyetinin 1906 ve 1916 senelerinde Osmanlı Devleti'nin bölgede yaptırmış olduğu nüfus sayımını ileri sürmesine rağmen İngiliz tarafı bu sayımın uluslar arası normlara uygun olmadığı gerekçesi ile geçerli olmadığını bildirerek itiraz etmiştir. Çünkü İngilizler bölgede Türkmen nüfusunun ağırlıkta olduğunu ve bu nüfusun Türkiye yanlısı olduğunun farkına varmışlardır⁴⁶.

Bölgede Türkmen nüfusunun küçük bir azınlık olmadığını ve Kerkük'ün Türkmen şehri olduğunu gösteren önemli bir belge olarak Irak eski Başbakanı ve Savunma Bakanı General Taha El-Haşimi tarafından yazılan ve Bağdat'ta Dar El-Selam Yayın Evi tarafından basılan "Irak Coğrafyası" isimli ders kitabı karşımıza çıkmaktadır. 1929 yılında 1920 yılının verilerine göre yazılan bu kitapta Kerkük livasının toplam nüfusu; 92 bin kişi civarında olup nüfusun çoğunluğu Türkmenlerden oluştuğu bilgisinin yanı sıra Kerkük'ün civarının da Türkmen ağırlığında olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bunu doğrular nitelikteki bir diğer bilgi de Irak'ın kurucusu olan Gertrude Bell'in 14 Ağustos 1921 tarihinde babasına yazdığı bir mektupta "Referandum yapıldı ve Kral Faysal oy birliği ile seçildi, ama Kerkük, Kralın lehine oy kullanmadı. Kerkük'ün içi ve ilçeleri Türkmenlerden oluştuğu, bazı köylerin de Kürtlerden sakin olduğunu..." cümleleri ile anlaşılmaktadır. Buna bir başka örnek ise Fransız araştırmacı yazar Chris Kutschera'nın "Kürt Ulusal Hareketi" isimli kitabında "Kerkük'ün çok özel bir statüsü vardı. Teorik olarak Irak'a bağlıydı. Bağdat ile ilişkilerinde resmi dil olarak Türkçe kullanıyorlardı." ifadelerinden anlaşılmıştır⁴⁷.

Dr. Fazıl Hüseyin "Musul Sorunu" kitabında bölgedeki Türkmen nüfusunun ağırlıkta olduğunu, Altunköprü ve Tuzhurmatu tamamen Türkmen şehri olduğunun bilgisini vermiş, ilave ederek Karatepe'nin %75'inin Türk, %22'sinin Kürt, %3'ünün ise Araplardan oluştuğunu söylemiştir⁴⁸.

Irak'taki, özellikle kuzey bölgelerdeki Türkmen nüfusunu genel olarak ele alacak olursak "1921, 1926, 1947, 1957, 1965, 1969, 1977, 1987, 1997 yılları"

⁴⁵ **Hürmüzlü**, *The Turkmen and...*, s. 88.

⁴⁶ Mehmet **Kayran** ve Selami **Saygın**, "Irak Türkmenleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 31, Aralık 2011, s. 278, 279.

⁴⁷ **Kerküklü**, *Hassas Konular...*, s. 2, 3. Irak lisesinde okutulan "Irak Coğrafyası" kitabının ilgili bölümü için Bkz. Ek-3.

⁴⁸ **Kerküklü**, *Belgelerle Kerkük'ün...*, s. 8.

içerisinde yapılan nüfus sayımlarına bakmak yerinde olacaktır. Ülkede % 3, Hıristiyanlar(Diğer Azınlıklar), % 16 Türkmenler, % 18 Kürtler, % 63 Araplardan oluşan bir nüfus dağılım oranı vardır. Etnik nüfus sayısı ise; 546 bin Hıristiyan, 2. 880 milyon Türkmen, 3. 240 milyon Kürt, 11. 444 milyon Arap tır⁴⁹.

1921 ve 1997 yılları arasında yapılan sayımlar arasında, 1957 yılındaki nüfus sayımı dikkati çekmiştir. Çünkü bu nüfus sayımı 1959 yılında açıklanmış ve Irak'ta Türkmen nüfusunun en düşük gösterildiği sayım olmuştur. Buna göre 6. 3 milyonluk Irak nüfusu içerisinde 136. 800 Türkmenin olduğu bildirilmiş bu da %2 ye tekâmül etmektedir⁵⁰. Diğer nüfus sayımlarındaki veriler ile karşılaştırıldığında Türkmenlerin bu oranında bir dengesizlik göze çarpmaktadır. Bu oran 1977 nüfus sayımında % 1. 15'e düşürülmüştür. Bu da özellikle 1957 yılından itibaren Irak hükümetleri tarafından sistematik bir şekilde Türkmen bölgelerinin nüfusları az gösterilerek Araplaştırma için çaba harcandığının bir göstergesidir⁵¹.

Yapılan araştırmalarda Irak'ta Türkmen nüfusunun % 32'si Şii Türkmenlerden oluştuğu bilgisine ulaşılmıştır. Şii Türkmenler de yoğun olarak Musul, Kerkük, Bağdat, Tavuk ve Tuzhurmatu bölgelerinde yaşamaktadır. Buna ek olarak Türkmen nüfusu arasında Hıristiyanlar da vardır. Bölgenin etnik yapısı çok çeşitli ve iç içe geçmiş durumda olduğundan dolayı ve de objektif bir nüfus sayımı yapılamadığı için tam bir rakama ulaşmak güçtür⁵². Ancak Irak Planlama Bakanlığı 2000 yılı için Irak'ın nüfusunu 20 milyon olarak açıklamıştır. Bu rakam doğru kabul edilecek olursa Irak'ta Türkmen nüfusu 3. 200 milyon civarında olduğu⁵³ ve bunun da toplam nüfus içerisinde % 15'e denk geldiği söylenebilir. Bu verilere dayanarak ta doğal olarak Türkmen nüfusunun üçüncü büyük etnik unsur olarak Irak'ta karşımıza çıktığı bir gerçektir⁵⁴.

1890 yılından itibaren yapılan çalışmaların verileri ve uygulanan nüfus sayımları ışığında diyebiliriz ki Irak'ın Türkmen bölgelerinde ve özellikle de Kerkük'te Türkmen nüfusunu azınlıkta bırakmak için "İthal" topluluklar getirilerek bu bölgelere yerleştirilmiş, bu yıllar geçtikçe yapılan nüfus sayımlarına da yansımıştır. Bölgeye ithal edilen ve Türkmen olmayan unsurlar, kendilerine yapılan ev teşvikleri ile Türkmen

⁴⁹ İlhan **Yılmaz**, Geçmişten Günümüze Irak'ta Türkmen Politikası, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi, Cilt 5, Sayı 12, Bahar 2006, s. 129.

⁵⁰ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak*, s. 50.

⁵¹ **Kerküklü**, *Hassas Konular...*, s. 1.

⁵² **Kayılı**, s. 17.

⁵³ **Yılmaz**, s. 129.

⁵⁴ **Ketene**, s. 7.

şehirlerinden en önemlisi olan Kerkük'e yerleştirilmişlerdir. Çoğunluğu Kürt olan bu ithal kimlikler Kerkük'ü, Leylan, Süleymaniye ve Erbil'e bağlayan kuzey güzergâhındaki yollar üzerinde bulunan Rahimova, İskân ve Şorca mahallelerinde yapılmış veya yapımı başlayan konutlara yerleştirilmiş ve Kerkük'ün etrafına "Kürt Güvenlik Hattı" oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra yapılan nüfus sayımlarında şeffaflık uygulanmamış, 1957 yılında yapılan nüfus sayımı 1959 yılında şaibeli bir şekilde kamuoyuna sunulmuştur. Tüm bu yapılan faaliyetlerde değerlendirildiğinde karşımıza Türkmeneli bölgesi ve özellikle Kerkük'te demografik yapının Türkmenler aleyhine değiştirilmeye çalışıldığı düşüncesi çıkmaktadır.

4. 5. Irak Türkmenlerinin Sosyal ve Kültürel Yapısı

Türkmenler sosyal ve kültürel açıdan birçok zenginliği ve çeşitliliği bünyesinde barındıran bir topluluktur. Yaşadıkları coğrafyanın özelliği olarak yerleşik bir düzene sahip olan Irak Türkmenlerinde, yaşam tarzı olarak şehir kültürü hâkimdir. Bu yerleşik kültüründe getirisi olarak Türkmenler tarım ve ticaret gibi meslekler ile uğraşmanın yanı sıra devlet memurluğu görevini de yapmaktadırlar. Türkmen nüfusu arasında okuryazarlık oranı da oldukça yüksektir. Ayrıca Arap ve Kürtlere göre Türkmenler arasında öğretmen olma oranı oldukça fazladır. Bunun yanında mühendislik, doktorluk, avukatlık gibi mesleklere sahip Türkmen sayısı da bir hayli fazladır⁵⁵.

Tarihten beri Türkmenler eğitime çok fazla önem verilmişlerdir. Bunun göstergesi de Fuzuli, Nesimi gibi bilim adamlarını, Osman Musullu gibi sanatçıları, Dr. Mustafa Cevat, Ata Terzibaşı gibi dilcileri, Muzafereddin, İmameddin Zengi gibi yöneticileri ve Dr Sinan Sait gibi gazetecileri içerisinde çıkarılmış olmasıdır⁵⁶.

Irak Türkmenleri, kendi içerisinde aydın kişileri çıkarmasının yanı sıra, basın yayın organları kurma ve kültürel faaliyetlerini yürütme konusunda da her zaman ileri bir seviyede olmuştur. Irak'ta ilk çıkan gazete olarak karşımıza 16 Haziran 1869 tarihinde çıkarılmaya başlayan Zevra gazetesi çıkmaktadır. Bu gazete 11 Mart 1917 yani İngiltere kuvvetlerinin Bağdat'ı işgal edene kadar yayın hayatına devam etmiştir. 1911'de bir haber gazetesi olarak çıkan Ajans Dergisi I. Dünya Savaşı sırasında telgraf yolu ile ulaşan haberleri basmıştır. Dergi önce Sanayi Mektebi ve Havadis matbaalarında basılmış ve yayını 14 Mayıs 1918 tarihine kadar devam etmiştir. Daha

⁵⁵ Suphi Saatçi, "Mazlum Irak Türkmenleri Desteklenmelidir", *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı, 65, s. 12.

⁵⁶ **Kerkuklu**, Brief History..., s. 82.

sonra Kerkük'ün ilk gazetesi olan Havadis gazetesi çıkmıştır. 24 Şubat 1911 tarihinde Kerkük'te çıkan ilk gazetedir. Ahmet Medeni'nin başyazarlığını yaptığı Havadis gazetesi, o dönemdeki Kerkük'ün kültürel ve sosyal yaşamı hakkında önemli bir belge niteliğindedir. 32 yıl süren Krallık döneminde Kerkük belediyesinin yarı resmi yayın organı Kerkük hariç iki gazete çıkmıştır. Bunlar İleri ve Afak'tır. Cumhuriyet döneminde sadece Beşir gazetesi çıkmış ve 1959'da Genelkurmay Başkanı'nın emriyle Afak gazetesiyle birlikte kapatılmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde kurulan Kardeşlik Ocağı, Mayıs 1961 tarihinde Kardeşlik dergisinin ilk sayısını çıkarmıştır. Türkçe ve Arapça çıkan 48 sayfalık dergi, kısa bir zaman içinde şiir, hikâye, inceleme ve araştırma dergisi olmayı başarmıştır. Türkçe ve Arapça bölümlerinde tanınmış Türkmen ve yazarları kucaklamayı bilmiştir. Türkmenlerin entelektüel özelliklerini bir delili olan bu gazete ve dergiler sadece birkaç tanesi olup ek olarak irili ufaklı birçok gazete ve dergi de çıkartmışlar ve kültürel kimliklerini bu yolla canlı tutmuşlardır⁵⁷.

Türkmen bölgelerindeki sosyal ve kültürel faaliyetler dernekler çapında da yürütülmüştür. Türkmen bölgelerinde sosyal ve kültürel etkinlikler filizlenmeye başladı. Kerkük'te Kızılay derneği bir sosyal dayanışma hamlesi başlatırken Yoksul Öğrencilere Yardım Derneği de Irak içinde ve dışında bir çok öğrenciyi yetiştirmek için ciddi bir plan uygulamaya başladı. Bu arada el-Sevre (Devrim) kulübü de hem spor yeteneklerini kucaklamaya hem de gençlerin özlenen şekilde yetişmelerine katkıda bulunmaya çalıştı⁵⁸. Bunun yanında Saddam Hüseyin'in iktidarı ele geçirmesinden sonra da teşkilatlanmaya devam eden Türkmenler, 1980'de Irak Milli Demokrat Örgütünü, 1988 tarihinde Milli Türkmen Partisini, 1995 tarihinde Irak Türkmen Cephesini kurmuşlardır⁵⁹.

Türkmenlerin dini yapısını ele alacak olursak, nüfusun %96'lık kısmının Müslüman kabul edildiği Irak'ta çoğunluk Şii olmakla beraber Sünnilikte Müslüman nüfus arasında %10 civarında olduğu bilinmektedir. Türkmen nüfusunun çoğunluğu Müslüman olup, kendi aralarında Irak'ın geneli gibi Şii ve Sünni mezheplerine

⁵⁷ Nusret Merdan, "Irak'ta Türkmen Basını", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No: 34, 30 Mart 2011, s. 5–8.

⁵⁸ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak*, s. 34.

⁵⁹ Bilgay **Duman**, "Geçmişten Günümüze Irak Türkmen Cephesinin Yapısı ve İdari Durumu", *Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi*, Rapor No: 86, Kasım 2011, s. 5.

ayrılmışlardır⁶⁰. Ayrıca Irak Türkmenleri arasında Hıristiyan olan çok küçük bir grupta vardır ve bunlara Kala Gawari denilmektedir⁶¹.

Gelenek ve göreneklerine son derece bağlı olan Türkmenler yabancılar ile kız alıp verme konusuna çok dikkat ederler, Türklerin bu dikkati onları Araplar ve Kürtler arasında asimile olmamalarını sağlamış ve günümüze kadar da Anadolu'daki Türklerden pek bir farkı olmadan varlıklarını devam ettirmelerine sebep olmuştur⁶².

---

⁶⁰ Unrepresented Nations and Peoples Organization, Iraq: The Situation of Ethnic and Religious Minorities, D-IQ Meeting, European Parliament, 20 June 2013, s. 2.

⁶¹ **Kerkuklu**, *Brief History...*, s. 78.

⁶² Enver **Yakuboğlu**, *Irak Türkleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1976, s. 68.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANDA VE KRALLIK DÖNEMİNDE IRAK VE TÜRKMENLER

1.1. Irak'ta İngiliz Manda Yönetimi (1918–1932)

1.1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması'na Kadar Geçen Dönem

Osmanlı Devleti Türkmeneli bölgesini 1534 yılından itibaren yönetimi altına almıştı ancak bölge 19. yüzyılın son çeyreğinde batı emperyalizminin ilgi odağı konumuna gelmiştir. Bölgenin iktisadi ve stratejik önemi Almanya ile İngiltere arasında mücadeleye sebep olmuştur. Bölgede özellikle Musul ve Kerkük şehirleri Uzak Doğu ve Orta Doğu'yu bağlayan yollar üzerinde bulunması, Arap yarımadasını kuzeyden kontrol eden bir bölgede olması, mezkûr bölgelere yapılacak her hangi askeri bir harekette kilit nokta konumunu işgal ediyor olması stratejik önem açısından önemlidir. Yine Musul ve Kerkük bölgelerinde dünyanın en zengin ve en kaliteli petrol yataklarından bazılarında sahip olması iktisadi açıdan küresel güçlerin iştahını kabartmıştır⁶³.

Bölgeyi ilk olarak Almanlar keşfetmiş ve petrol imtiyazı da ilk olarak Almanya'ya verilmiştir. Berlin-Bağdat Demiryolu yapımını Almanlara ait “Anadolu Demiryolu Şirketi” almıştır. Almanların Osmanlı Devleti ile anlaşarak 1904 yılında demiryolu şirketinin gelirlerinin Deutsche Bank'a aktarması Mezopotamya bölgesini Almanlara kaptırmak istemeyen ve Hint Yolunun tehlikeye girdiğini düşünen İngilizleri harekete geçirmiştir. 1901 yılında İran'da petrol işletme hakkına sahip olan William Knox D'Archy, İngilizlerin de desteği ile Osmanlı yetkilileri ile görüşmeye başlamış ancak II. Abdülhamit'in bölgeyi Mülkü arazisi (Memalik-i Şahane) haline getirmesi ve petrol alanlarını Ticaret ve Ziraat Bakanlığına intikal ettirmesi ile D'Archy grubu ile yapılan görüşmeler kesilmiştir. Alman doğumlu olan bir İngiliz Sir Ernest Cassel tarafından, Osmanlı coğrafyası içerisinde bulunan petroleri işletmek için Turkish Petroleum Company kurulmuştur. Bu şirket daha sonra D'Archy grubunun %50, Deutsche Bank ve Anglo-Saxon Oil Company'nin de %25'er hisse ile katıldığı bir ortaklık haline gelmiş, 19 Mart 1914'te bu ortakların birleşmesi ile de güçlenen Turkish Petroleum

⁶³ Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918–1926)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 2, 3.

Company ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşma ile de bu şirket Osmanlı toprakları içerisinde petrol arama imtiyazı verilmiştir⁶⁴.

14 Kasım 1914 yılında Alman gemileri Goeben ve Breslau'nun boğazlardan geçerek Yavuz ve Midilli isimlerini alıp Sivastopol ile Odesa'yı bombalaması ile İngiltere Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir. Bu sıra da bölgede Almanların etkin olmasından rahatsız olan İngiltere, Rusya ve Fransa'yı yanına çekerek 26 Nisan 9 Mayıs'ta yaptıkları görüşmeler neticesinde Sykes-Picot anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşma "... bir damla petrolün bir damla kandan daha değerli olduğu" sözünün sahibi olan İngiltere Başbakanı Churchill'in petrol bölgesinden vazgeçmesi anlamına geliyordu. Bu anlaşma ile Türkmeneli bölgesinin de içerisinde bulunduğu Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin, Harput ile sınırlanan yer ile Kilikya, Suriye ve "Musul" Fransa'ya bırakılmışlardır⁶⁵.

İngiltere Musul'u görünüşte Fransa'ya bırakmış olsa da bu zengin ve stratejik bölgeden vazgeçmemiştir. Bölgedeki İngiliz ajanları Londra'ya gönderdikleri raporlarda, Musul'un, petrol, kömür, tütün ve tahıl zenginliklerine dikkat çekmişlerdir. Bir taraftan da bu ajanlar bölge halkı üzerinde İngiliz mandasını kabul ettirmek için psikolojik propaganda faaliyeti yürütmüşlerdir. Mütareke yapmadan önce de Musul'u ele geçirmek isteyen İngiltere bölgeye 17 Ekim 1918'de General Marshall'ı göndermiştir. Bölgeye İngiliz saldırıları sürdüğü sırada 23 Ekim günü İngiltere bölge şartlarının değişime uğramasından dolayı Sykes-Picot anlaşmasının devam edemeyeceğini Fransa'ya bildirmiştir. Bu Fransa'yı rahatsız etse de İngilizlerin Musul'dan vazgeçmeyeceğinin bir göstergesi olmuştur⁶⁶.

Mondros Ateşkes Antlaşması, Musul Türklerin elinde iken 30 Ekim 1918 yılında imzalanmıştır. İtilaf Devletleri ve İngilizler ise ateşkesin 7. maddesine göre gerekli görüldüğünde stratejik bölgelerin işgali⁶⁷ ve 16. maddesine göre de Irak'ta bulunan Türk birliklerinin teslimi gerektiği iddiası ile Musul'un boşaltılmasını istemişlerdir. İngilizler, Musul'da Hıristiyan halka zulüm yapıldığı ve Türk ordusunun elindeki İngiliz

⁶⁴ Şeref **Bağbozan**, *Baas Yönetimi Altındaki Irak Türkleri*, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2007 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 8, 9.

⁶⁵ Cemal **Kemal**, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım, 2007, s. 648, 654.

⁶⁶ İsmail Hakkı **Kavak**, *21. Yüzyılda Kerkük'teki Gelişmeler, Türkiye'ye Yansımaları ve Bölgedeki Türkmen Halkın Durumu*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 45.

⁶⁷ Mücahit **Özçelik**, *Türk Kamuoyunda Sakarya'dan Büyük Taarruz'a Sessiz Bekleyiş (Eylül 1921-Ağustos 1922)*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 1.

esirlere iyi muamele göstermediği bahanesi ile Musul'a doğru harekete geçmiştir. İngiliz ordusunun bu hareketi ve İstanbul'dan gelen emirle de Türk birlikleri 8 Kasım'dan itibaren Nusaybin'e doğru çekilmeye başlamışlardır. Bu geri çekilme 15 Kasım 1918 tarihinde tamamlanmıştır⁶⁸. Ateşkes antlaşmasında İngilizlerin Musul'u işgal edebileceklerine dair doğrudan her hangi bir madde olmamasına rağmen İngilizler ürettikleri bahaneler ile Musul'u ele geçirmişlerdir⁶⁹.

1.1.2. Irak'ı Anavatandan Ayıran Musul Meselesi

Musul meselesi konusu, Kerkük Sancağı'nı ve Türkmeneli coğrafyasını da kapsadığı için konu bütünlüğümüz açısından önem arz etmektedir. Çünkü Musul meselesi bahane edilerek Kerkük ve civarı yani Türkmenlerin ağırlıkta yaşadığı coğrafya anavatandan kopartılmıştır.

Musul meselesi Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 30 Ekim 1918 yılında imzalanması ile başlar ve 5 Haziran 1926 yılında Musul'un anavatandan ayrılmasını sağlayan Ankara Antlaşması ile son bulur. Musul meselesinin temelleri, İngiliz sömürge siyasetinin sonucu olarak 19. yüzyılın başlarında atılmıştır. Bu dönemde en fazla Müslüman sömürgeye hâkim olan İngiltere'nin Orta Doğu siyasetinde, Hindistan yolu üzerindeki Irak ve Arabistan'ın stratejik önemi son derece büyüktür. İngiltere sınır ve ulaşım güvenliğini sağlamak ve denizlerin kontrolünü elinde bulundurması, Avrupa güç dengesinin korunması ve petrol politikasını elinde bulundurması gerekiyordu⁷⁰.

Musul meselesi İngiltere'nin bu politikalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin güney sınırlarının çizilmesine ilişkin bir sorun teşkil ederek doğmuştur. Bu mesele İngiltere tarafından bir sınır sorunu gibi gösterilirken Türkiye açısından Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan ülke toprağından bir kısmının ayrılması ve bölgede yaşayan Türkmenlerin geleceği açısından önemlidir⁷¹.

15 Kasım 1918 yılında İngiltere Musul'un işgalini tamamladıktan sonra bölgenin siyasi geleceği hakkında karar vermek konusunda tereddüt yaşadılar. Irak'ta bulunan İngiliz Ajanları Londra'ya gönderdikleri raporda iki ayrı öneride bulunmuşlardır. Bunlardan birincisi Musul'u Irak'a bırakmak yönünde iken ikinci öneri bölge

⁶⁸ Bağbozan, s. 11.

⁶⁹ Serdar Sakin, "Mustafa Kemal Atatürk'e Göre Musul Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 3, Sayı 6, Güz, 2007, s. 118.

⁷⁰ Şefika Özmen, *Türk-İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 34.

⁷¹ Kavak, s. 40, 41.

nüfusunun da göz önünde bulundurularak kurulacak olan Kürt Konfederasyonuna dâhil etmek yönündedir. Bu düşünceler karşısında Türk tarafı da bölgedeki aşiretler üzerinden mücadeleyi sürdürmek istemiştir. Bu plan çerçevesinde de Irak'taki aşiretleri İngilizlere karşı kışkırtarak Türkiye ile hareket etmesi sağlanacaktır. Bu faaliyetin sonucu olarak 22 Mayıs 1919 yılında Şeyh Mahmud ani bir baskın ile İngiliz askerlerinin elinde bulunan Süleymaniye'ye girmiş, yönetime el koyduktan sonra İngiliz askerlerini esir almıştır. Ancak bu süreç fazla uzun sürmemiş ve Kerkük'ten harekete geçen İngiliz birlikleri Süleymaniye'yi tekrar ele geçirmişlerdir. Bu ayaklanma başarısız olarak gözükse de İngilizlerin bölgede Kürt Konfederasyonu kurma ve Musul'u da bu federasyonun içerisine dâhil etme fikirlerini zayıflatması konusunda başarılı olmuştur. Bundan sonra İngilizler için bölgenin geleceğini Irak ile birleştirerek şekillendirme fikri ön plana geçmiştir. İngilizlerin kafasında şekillenen diğer bir fikri de Musul'da Türkmen nüfusu bırakılmaması olmuştur⁷².

Musul'u mütareke şartları arasında olmamasına rağmen işgal eden İngilizler bölgedeki aşiretleri kontrol etme noktasında sıkıntı yaşamışlardır. Kerkük ve Süleymaniye halkı İngiliz işgaline sıcak bakmazken, Müslüman kabileler ise İngilizlere vergi verme konusunda anlaşmazlık yaşamışlardır. Bölge halkı Türkiye ile hareket etmeye özen göstermiş Mustafa Kemal Paşa ile ortaklık kurmaya çalışmışlardır⁷³.

Mustafa Kemal Paşa'nın konu üzerindeki düşünceleri ise daima Musul'un Türkiye'ye katılacağı yönünde olmuştur. Tanin gazetesi özel muhabiri Mösyö François Pasalti'ye verdiği demeçlerden onun Musul meselesi üzerindeki inancını daima koruduğu anlaşılmaktadır. Mösyö Pasalti Musul konusu üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerini öğrenmek isteyince Paşa, 22 Ekim 1919 tarihinde Amasya'dan Palasti'ye cevap vermiştir. Cevabında Musul'un, 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin sınırları dâhilinde kaldığını ve her noktasının İslam çoğunluğu ile meskûn olan bir vilayet olduğunu söyleyerek Osmanlı camiasından hiçbir sebep ile ayrılamayacağını bildirmiştir⁷⁴.

Türkiye'nin güney sınırları üzerinde çekişmeler devam ederken, 28 Ocak 1920 Osmanlı Mebusan Meclisi Milli Mücadelenin ilkelerini teşkil eden ve Musul'u da kapsayan bir Beyanname ilan etmiştir. Türk tarafının tutumunu ortaya koyan bu

⁷² **Kavak**, s. 49.

⁷³ Semih **Yalçın**, *Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu, Ankara 1998, s. 159.

⁷⁴ **Sakin**, *Mustafa Kemal...*, s. 119.

beyannamenin ismine de Misak-ı Milli (Milli Ant) deniyordu. Misak-ı Milli'nin "Osmanlı Devleti'nin yalnız Arap çoğunluğunun yaşadığı ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yapılması sırasında düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının geleceği, halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre belirlenmek gerekeceğinden adı geçen antlaşmanın içinde ve dışında din, anlayış ve amaç bakımından birleşmiş ve birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu ırki ve sosyal haklarıyla çevre şartlarına bütünüyle saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun oturduğu kısımların hepsi gerçekten veya hükme bağlı olarak hiçbir sebeple parçalamaz bir bütündür." şeklinde yazılı olan birinci maddesi Türkiye'nin Musul ve Kerkük'ü kapsayan güney sınırlarını belirlemiştir⁷⁵.

İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Osmanlı topraklarını paylaşmak ve Orta Doğuyu yeniden yapılandırarak Doğu Anadolu'da Ermenistan Güneydoğu Anadolu'da da bir Kürdistan devleti kurulması için Londra ve San Remo da konferanslar toplamışlardır. 18 Nisan 1920 yılında Osmanlı Devleti hakkında karar vermek için San Remo'da toplanan İtilaf Devletleri ABD Başkanı Wilson'un prensiplerini ve Türk Diplomat Galip Kemal Bey'in Türkiye'den koparılması planlanan bütün bölgelerde Türk nüfusunun çoğunlukta olduğuna dair telgrafını hiç dikkate almayıp, 24 Nisan 1920 tarihinde Osmanlı Devleti ile yapılacak barışın şartlarını şöyle tespit etmişlerdir: "İstanbul ve Boğazlar milletlerarası bir idareye bırakılacak, Irak ve Filistin'de İngiliz mandası, Güneydoğu Anadolu'da İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri, İngilizlerin himayesinde bir Kürt özerk bölgesi kurulacak, Doğu'da altı vilayet (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) Ermenilere, İzmir'le Batı ve Doğu Trakya Yunanistan'a verilecek, kapitülasyonlardan bütün İtilaf Devletleri yararlanmışır⁷⁶." Türk tarafını yok sayan ve Osmanlı Devletinin başta Orta Doğu olmak üzere Anadolu'daki birçok bölgede hâkimiyetini elinden alan bu antlaşmanın 24 Nisan'da yani Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından bir gün sonra alınması da manidar olmuştur⁷⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mayıs 1920 yılında Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada Musul meselesi üzerindeki görüşünü bir kez daha ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa "Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve beklide birincisi olan

⁷⁵ Serdar **Sakin**, *Uluslararası Bağımsızlık Projesi Misak-ı Milli Ya da Büyük Güçlere Meydan Okuma*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2010, s. 90, 92.

⁷⁶ **Kemal**, s. 665.

⁷⁷ Kadir **Kasalak**, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Şubat, 2007, Yıl, 5, s. 189.

sınır tespit edilirken milli hududumuz, İskenderun'un güneyinden geçip, doğuya doğru uzanarak, Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi içine alır" demiştir⁷⁸. Mustafa Kemal Paşa böylece Musul'un anavatan içerisinde yer aldığını ilan etmiş oluyordu. Buna karşılık İstanbul Hükümeti 10 Ağustos 1920'de imzaladığı Sevr Antlaşması ile Türk toprağının çoğunu büyük devletlere bölüştürüp, Musul'u İngilizlere bırakmıştır⁷⁹.

Sykes-Picot antlaşmasını, Paris Barış Konferansından önce Londra'ya giden Fransa Başbakanı Clemenceau ile imzalayan İngilizler, Fransa'ya Suriye ve Çukurova'yı bırakıp, bunun yanında da Musul petrolerinden %25 pay verme sözü ile Fransa'yı devre dışı bırakmıştır⁸⁰. Böylece Irak Devletinin kuruluşu önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Göstermelik yapılan bir halk oylaması ile de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal 23 Ağustos 1921'de Irak kralı olmuştur⁸¹.

Irak'ta krallık kurulurken, bölgedeki Türk istihbaratçıları Türkiye ile birleşmek isteyen kuzey Iraktaki aşiretler arasında önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu aşiretler de İngilizlere karşı arka arkaya ayaklanmaya başlamışlardır. Bu ortamdan yararlanmak isteyen Mustafa Kemal Paşa Musul'u almak için girişimlere başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, 1 Şubat 1922 Milis Kaymakam rütbesinde bulunan Özdemir Bey'e Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Musul vilayetini ele geçirmek için faaliyette bulunmasını, bunu yaparken de İngilizler ile görüşmeler devam ettiğinden dolayı şahsi bir hareketmiş gibi girişimde bulunmasını bildirmiştir⁸².

Özdemir Bey'de bir binbaşı, altı yüzbaşı, altı üsteğmen, dokuz teğmen, altı asteğmen, bir zabıt ile bir hesap memurundan oluşan kadro ve aşiretlerden topladığı milisle Fransız ordusundan kaçan Tunuslu ve Cezayirli askerlerin oluşturduğu yüz bin kişilik bir müfreze kuvveti ile 22 Haziran'da Revandiz'e ulaşmıştır. Bölgenin en büyük aşiretlerini de yanına alan Özdemir Bey, 31 Ağustos'ta İngilizlere karşı saldırıya geçmiştir⁸³. 18 Eylül'de Şaklara ilçesine giren Özdemir Bey Musul ile irtibatı sağlamıştır. İngilizler Musul'u Türklere karşı savunmanın imkânsız olduğunu görünce Süleymaniye'yi boşaltmışlardır. İngilizler Musul'u askeri yollarla elde tutamayacağını

⁷⁸ Emine **Kısıklı**, "Yeni Gelişmeler Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24, Kasım 1999–2003, s. 492.

⁷⁹ Harry N **Howard**, "Paris, San Remo, Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları", (Çev. Müge Yılmaz) *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 79, Ağustos, 2003, s. 46.

⁸⁰ **Bağbozan**, s. 24.

⁸¹ Human Rights Federation Turkish World Human Rights Association Iraq Human Rights Center, *Kirkuk Human Rights Report*, Ankara 2007, s. 19.

⁸² **Sakin**, *Mustafa Kemal...*, s. 123.

⁸³ Zekeriya **Türkmen**, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Araştırmaları (1922–1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk Kültür-Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 58.

anlamış ve takviye kuvvetlerin de gelemeyeceğinden dolayı Türkmenler ile Kürt aşiretlerin arasını açmak için Hindistan'da sürgünde bulunan Şeyh Mahmud'u 12 Eylül 1922'de Bağdat'a çağırarak Süleymaniye'ye göndermişlerdir. Şeyh Mahmud'un Süleymaniye'ye gelip bir devlet kurduğunu ilan etmesi Türkmenleri ve aşiretleri rahatsız etmiştir. Ancak Özdemir Bey Yüzbaşı Fevzi'yi Şeyh Mahmud ile anlaşip İngilizlere karşı birlikte saldırma teklifi yapmak için göndermiş, kendisi de Revandiz'e çekilmiştir. Umdukları amaçlara ulaşamayan İngilizler, İstihbaratçı ve Hindistan Ordusunda binbaşı olan E.W.C. Noel'i Süleymaniye'ye göndermişlerdir. Şeyh Mahmud'un Türkler ile anlaşmak üzere olduğunu duyan ve bölgedeki aşiretlere İngiliz Mandasını kabul ettiremeyen İngilizler 8 Aralık'ta Irak Komitesi adını taşıyan bir heyeti Londra'da toplamışlardır. Bu toplantıda Musul Bölgesinin Türkiye'ye bırakılabileceği görüşü ağılık kazanmış ve konunun Lozan'da bulunan Lord Curzon'a bırakılması kararlaştırılmıştır⁸⁴.

Özdemir Bey'in başarılı faaliyetleri dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı Musul'a taarruz etme konusunda harekete geçirmiştir. Ancak bu sırada devam eden Lozan görüşmelerinin kesilme ihtimali ve bölgeye gönderilecek uçakların Batı Anadolu ve boğazlarda zorunlu görev yapıyor olmasından dolayı konunun diplomatik yollardan çözümü kararlaştırılarak taarruzdan vazgeçilmiştir⁸⁵.

Musul meselesi bundan sonra Lozan'da görüşülecekti. Konferans Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri ile Türkiye arasında yapılacaktı. 14–22 Kasım 1922 tarihinde başlayan bu konferansta⁸⁶ Türkiye'yi Dışişleri Bakanı İsmet İnönü başkanlığındaki Trabzon Milletvekili Maliye Bakanı Hasan Saka Bey ve Sinop Milletvekili Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey'den⁸⁷ oluşan 40 kişilik bir heyet temsil etmiştir⁸⁸. Lozan'a bu heyet giderken akıllarda da bazı soru işaretleri vardı. Birincisi Anadolu'nun merkezine uzak olan Musul için böyle bir harekete girişilmelimiydi? İkincisi de Musul petroleri

⁸⁴ **Kavak**, s. 51–54.

⁸⁵ Fatma **İlhan**, *Musul Meselesine Kısa Bir Bakış ve Günümüze Yansımaları*, ATEM Askeri Tarih Şube Müdürlüğü, s. 9.

⁸⁶ Mücahit **Özçelik**, "Mudanya Mütarekesinden Lozan Barış Antlaşmasına", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Editörler: Şakir Batmaz, Serdar Sakin, Hükümdar Yayınları, İstanbul 2012, s. 174.

⁸⁷ Serdar **Sakin**, *Siyasi Karikatürlerde Emperyalizm Milletler Cemiyeti ve Türkiye*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 89. Türkiye'nin karşısında konferansa katılan devletler: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya dır.

⁸⁸ **Kemal**, s. 672.

için üstün teknolojisi olan İngilizlere karşı gerekirse savaşa girilmeliydi? Bu iki soru Türkiye'nin Musul ısrarının seviyesi konusunda belirleyici olmuştur⁸⁹.

Musul Meselesi'nin çözüme kavuşturulması noktasında en önemli görüşme 23 Ocak 1923 Salı günü öğleden önce ve sonra olmak üzere iki oturum şeklinde ele alınmıştır⁹⁰. Türk heyeti Musul'un Türkiye'ye bırakılması gerektiğini siyasi, coğrafi, askeri, demografik, tarihi ve kültürel yönlerden savunarak dile getirmiştir. Ancak Türk tarafının tezlerini savuşturmak ile yetinen Lord Curzon başkanlığındaki İngiliz heyeti Musul'un Irak toprakları içerisinde kalmasını savunmuşlardır⁹¹. Konferansta Musul'un geleceğinin tayin için halkoyuna müracaat edilmesi hususunda Türk tarafının yaptığı teklif İngiliz heyeti tarafından kabul edilememiştir. Bu aşamadan sonra Musul üzerindeki görüşmeler giderek sertleşmeye başlamış, bu sertlik konferansın çalışmasını tehlikeye düşürme mahiyeti taşıdığı için meselenin çözümünün Lozan Konferansı sonrasına bırakılması kararlaştırılmıştır⁹².

24 Temmuz 1923 yılında Lozan görüşmelerinin sonunda Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. 23 Ağustos 1923'te TBMM'de 220 üyeden 213'ünün kabul oyu ile onaylanmıştır⁹³. Antlaşmanın üçüncü maddesinde Türkiye ve Irak arasındaki sınır dokuz ay süresince Türkiye ve İngiltere arasında sorunsuz ihtilafsız sınır olarak tayin edilecek, adı geçen sınırdaki iki devlet arasında bir antlaşma yapılmadığı takdirde Milletler Cemiyeti'ne götürülecek ve Türkiye ile İngiltere arasındaki konu kesin karara bağlanmıştır⁹⁴.

İngiltere ve Türkiye arasında Lozan'da halledilemeyen Musul meselesi ile ilgili ikili görüşmeler 19 Mayıs 1924 yılında Haliç Konferansı adında 11.15'te Ali Fethi Okyar Bey'in açış konuşması⁹⁵ ile Kasımpaşa'daki Bahriye Nezareti binasında başlamıştır. Konferansta, Türkiye'yi Büyük Millet Meclisi Başkanı Ali Fethi Okyar, İngiltere'yi ise Sir Percy Cox temsil etmiştir. Okyar Lozan'da sunulan Türk tarafının

⁸⁹İhsan Şerif **Kaymaz**, *Musul Sorunu*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s. 75.

⁹⁰Aydın **Marufselim**, *Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler: Körfez Savaşı Sonrasından Günümüze*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 25.

⁹¹Human Rights Federation, Turkish World Human Rights Association Iraq Human Rights Center, s. 19.

⁹²Esra Sarıkoyuncu **Değerli**, *Lozan Barış Antlaşmasında Musul*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 18, Aralık 2007, s. 137, 138.

⁹³**Sakin**, *Siyasi Karikatürlerde...*, s. 102.

⁹⁴Kwangso **Choi**, *The Orijinal Turkish Concerns About Development in Northern Iraq*, Bilkent University Department of International Relations, Ankara 2008, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 20.

⁹⁵Serdar **Sakin**, *Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu Açısından Musul Sorunu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 205.

tezlerini yinelemiş ancak İngiltere temsilcisi meselenin Musul ile sınırlı olmadığını vurgulamıştır. Türkiye-İrak sınırını da tarif ederken, Hakkâri ilinin Beytuşşebap ve Revandiz kazalarının Nasturi yurdu olduğunu ve Irak’a terk edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine bölgede demografik üstünlüğün kendisinde olduğunu savunan Türk tarafı Musul Vilayeti’nde referandum yapılmasını önermesine rağmen İngiltere bunu reddetmiştir. Meselenin burada çözüme kavuşturulamayacağı anlaşılınca 5 Haziran 1924 günü konferans dağılmıştır⁹⁶.

İngiltere konunun artık kendisinin de güçlü olduğu Milletler Cemiyeti’ne taşınacağından emindi. Nitekim İngiltere Hükümeti adına Sir Lancelot Oliphant, Lozan Antlaşması’nın 3. maddesine göre Milletler Cemiyeti Konseyi’ne müracaat ederek yapılacak ilk toplantıda Musul Meselesinin gündeme alınmasını istemişti ancak Türkiye Milletler Cemiyeti’ne emperyalizmin bir aracı haline döndüğünden sıcak bakmıyordu⁹⁷. Bu sırada da İngiltere’de Türkiye’yi hem Milletler Cemiyeti’ne ikna etmek hem de Türkiye’yi iç ve dış baskı altına alarak zor durumda bırakmak için Irak’taki Nasturiler’i⁹⁸ ve Ermeniler’i isyan ettirme yoluna gitmiştir. İsyan fiili olarak 2 Ekim 1924’te yani Milletler Cemiyeti Konseyi’nin toplanmasından sonra Türkiye tarafından bastırılmıştır⁹⁹.

20 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti toplantısı Fethi Okyar’ın da hazır bulunması ile başlamıştır¹⁰⁰. Türkiye bir kez daha bu bölgede halk oylaması yapılmasını istemiştir. Ancak İngiltere konunun sadece bir sınır meselesi olduğunu ve bölgedeki halkın cahil olmasından dolayı halk oylamasının yapılamayacağını bildirmiştir. İngiliz tarafı ayrıca Irak sınır konusu ile ilgili Milletler Cemiyeti’nin karar verebilmesi için tarafsız üyelerden oluşan bir komisyonun hazırlanmasını teklif etmiştir¹⁰¹. Milletler

⁹⁶ Nevin **Yazıcı**, “1926–1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 14, Güz 2011, s. 140.

⁹⁷ **Sakin**, *Siyasi Karikatürlerde...*, s. 108, 109.

⁹⁸ Nasturiler: Mezopotamya’nın en eski halklarından olan Süryaniler, Hz İsa’nın tabiatı ile ilgili görüş ayrılıkları neticesinde çeşitli gruplara bölünmüşlerdir. Bu gruplardan biriside Nasturilerdir. Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında Musul Ovası, Dohuk, İmadiye, Zaho, Hakkâri bölgelerinde inançlarını ve kimliklerini sürdüren Nasturiler, Birinci Dünya Savaşından sonra batılı devletlerin etkisi ile Osmanlı Devletine karşı ayaklanmışlardır. Milli Mücadele döneminde de olumsuz etkileri olan Nasturiler Musul Meselesi konusunda İngilizlerin Irak’ta Kürt, Ermeni, Süryani, Keldani hükümeti kurma siyasetine alet olarak Türk tarafının elini zayıflatmışlardır. Deniz **Bayburt**, “Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 45, Bahar 2010, s. 1, 5. Mehmet **Akdoğan**, *İç İsyanlar ve Şeyh Said İsyanı*, www.altinicizdiklerim.com, s. 18. (Erişim tarihi: 13.03.2014).

⁹⁹ **Bayburt**, s. 20, 24.

¹⁰⁰ **Kısıklı**, s. 518.

¹⁰¹ **Kavak**, s. 61.

Cemiyeti’de bu teklifi değerlendirerek 30 Eylül’de üç üyeden oluşan bir komisyonun kurulmasını kararlaştırmıştır¹⁰². Bağımsız üç üyeden oluşacak bu komisyon bölgede araştırma yapacak ve uygun önerileri meclise getirecektir¹⁰³.

Musul halkının isteklerini tespit etmek, İngiltere, Türkiye ve Irak resmi makamları ile görüşerek elde ettiği verilere dayanarak bir rapor hazırlamak üzere Macaristan eski Başbakanı Kont Paul Teleki, İsveç’in Bükreş Büyük Elçisi De Wirsén, Belçika ordusu emekli albayı Paulis’ten oluşan soruşturma komisyonu görevine başlamıştır. Komisyon çalışmalarını sürdürdüğü sıralarda Musul bölgesinde İngilizlerin saldırgan tavırlarından dolayı Türk-İngiliz sınır çatışmaları başlamıştır. Bunun üzerine 9 Ekim 1924 tarihinde İngiltere, Türkiye’ye 48 saat içinde İngilizler tarafından belirlenen sınırın ötesine çekilmesini aksi taktirde kuvvet kullanacağı şeklinde bir ultimatoma vermiştir. Türkiye de geçici sınır hattının tespiti için Milletler Cemiyeti’ne başvurmuştur. Milletler Cemiyeti Meclisi de 29 Ekim 1924 tarihli “Bürüksel Hattı” adı ile Türkiye-İrak sınırını tespit etmiştir¹⁰⁴.

Komisyon çalışmalarına devam ederken Piran da Şeyh Sait 13 Şubat’tan 31 Mayıs’a kadar sürecektir olan ayaklanmayı başlatmıştır. Bu olay İngilizlerin birinci derecede üstlendikleri roller sayesinde gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma sayesinde Türkiye kendi içindeki halkı bile yönetemeyen bir ülke olarak gösterilmeye çalışılarak Musul halkını hiç yönetemeyeceği vurgulanmak istenerek Milletler Cemiyeti Komisyonunun İngilizler aleyhine bir karar vermesi önlenmiştir¹⁰⁵. Böylece büyük Güçlerin himayesindeki siyasi, etnik ve dini bir hareket olan Şeyh Sait isyanı Musul’un Türkiye’nin elinden çıkmasını sağlayan önemli olaylardan birisi olarak tarihteki yerini almıştır¹⁰⁶.

16 Temmuz 1925 tarihinde komisyon 91 sayfalık raporunu Milletler Cemiyeti Meclisine sunmuştur¹⁰⁷. Raporda, Musul vilayetinin çoğunluğunun sayıları 500 bini bulan kürtlerden meydana geldiği, Bürüksel hattının coğrafi sınır olarak tespit edilmesi, 1928 yılında sona erecek olan Irak’taki manda yönetiminin 25 yıl daha uzaması, bölgede meskûn olan Kürtlerin yönetsel ve kültürel hakları verilmek şartı ile Musul’un Irak yönetimine bırakılması, İngiltere’nin Hakkâri üzerindeki iddialarının

¹⁰² **Sakin**, *Türkiye’nin Jeopolitik...*, s. 222.

¹⁰³ **Özmen**, s. 39, 40.

¹⁰⁴ **Kavak**, s. 61, 62.

¹⁰⁵ **Akdoğan**, s. 18, 21.

¹⁰⁶ **Sakin**, *Türkiye’nin Jeopolitik...*, s. 241.

¹⁰⁷ **Sakin**, *Türkiye’nin Jeopolitik...*, s. 231.

kabul edilmemesi, Cemiyet-i Akvam Meclisinin, bölgenin iki ülke arasında taksimine karar vermesi halinde Küçük Zap çizgisinin sınır olarak kabul edilmesi gibi maddeler yer almıştır¹⁰⁸.

Türkiye taraflı olduğunu düşünerek komisyonun vermiş olduğu rapora itiraz etmesi üzerine Konsey 19 Eylül 1925'te Lahey Adalet Divanı'ndan görüş istemiştir. Ancak buradan gelen karar Milletler Cemiyeti'nin kararını onaylar nitelikte olmuştur. Türkiye'nin Musul'u kaybetmenin eşiğine geldiğinden dolayı yaptığı itirazlar bu karardan sonra artık dikkate alınmayarak 8 Aralık 1925 tarihinde Milletler Cemiyeti Adalet Divanı'nın kararını onayladığını açıklamıştır. 16 Aralık 1925 tarihinde de Soruşturma Komisyonunun raporu kabul edilmiş ve Bürüksel Hattı'nın güneyi yani Musul-Kerkük bölgesinin Irak'a bırakılması kararlaştırılmıştır¹⁰⁹. Türkiye bölgenin kaderi üzerinde alınan bu kararlara artık müdahale edemiyordu çünkü Bürüksel Hattı'nın sınır olarak kabul edilmesi TBMM ve kamuoyunda büyük tepkiye yol açsa da, bu süreçte siyasi yalnızlıktan muzdarip olması, Lozan Antlaşması'na kadar olan sürede 12 senedir savaş içerisinde olması, İtalya ve Fransa'nın Türkiye üzerinde artan baskıları, Türkiye'nin elini kolunu bağlamıştır.¹¹⁰

Türkiye 5 Haziran 1926'da içinde bulunduğu bu durumlardan dolayı teklif edilen antlaşmayı kabul etmiştir. Ankara Antlaşması olarak da anılan Türkiye, İngiltere ve Irak hükümetleri arasındaki bu antlaşmaya "Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması" denilmiştir. 7 Haziran 1926 tarihinde TBMM tarafından onaylanan bu antlaşma, 18 Haziran 1926'da yürürlüğe girmiştir. Musul böylece resmi olarak Türkiye'nin elinden çıkmıştır. Musul meselesinin bu netice ile son bulması Türk kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Ayrıca Irak bölgesinde ağırlıklı olarak Türkmeneli bölgesinde yaşayan Türkmenlerde her hangi bir hak elde etmeden yalnız bırakılmıştır. Ancak Türkiye'de uzun süren savaş ve mücadele süreci dinliyor ve Türkiye için savaşın yaralarının sarılacağı bir döneme girilmiştir. Bunun yanı sıra Irak ile dostluk ilişkileri gelişmeye başlamış, karşılıklı olarak iki ülkede elçilikler kurulmuş, ilk Irak elçisi Salih Nishat 16 Ocak 1928'de Ankara'da; ilk Türk elçisi Lütfi Tokay da Bağdat'ta, 21 Aralık 1929'da devlet başkanlarına güven mektubunu sunmuştur¹¹¹.

¹⁰⁸ İlhan, s. 13, 14.

¹⁰⁹ Marufselim, s. 30.

¹¹⁰ Yazıcı, s. 141.

¹¹¹ Kasalak, s. 195, 196.

1.1.3. İngiliz Manda Yönetiminde Irak Türkmenleri

Irak'ın İngiliz işgali altına girmesinden sonra Türkmeneli bölgesinde bulunan Musul, Kerkük, Erbil gibi Türkmen nüfusunun ağırlıkta bulunduğu bölgelerde, Türkmenler arasında ileri gelenler Anadolu'daki Milli Mücadele'ye paralel olarak İngilizlere karşı mücadeleye girişmişlerdir. İngiliz kuvvetlerinin Irak'ta 100.000'e yakın askeri vardı ve bunun yanı sıra da bölgedeki güçlü aşiretleri yanına çekmeye çalışarak bölgede tam bir hâkimiyet kurmak istiyordu. Ancak Türkmenlerin güçlü şahsiyetleri İngilizlerin bu tavrına karşı çıkarak ve halkı kendi etrafında toplamışlardır¹¹².

Erbil Türkmenlerinin ileri gelenlerinden ve bir din adamı olan Küçük Molla Efendi, halkı işgalcilere karşı mücadeleye davet eden ve işgalci propagandalara karşı halka uyanık olmaları konusunda telkinde bulunan önemli şahsiyetlerden birisidir. Şehrin en büyük camisi olan Ulu Cami de hocalık da yapan Küçük Molla Efendi, Erbilin ileri gelenleri üzerinde de büyük bir nüfuza sahipti. Türkmenlerin en önemli toplanma yeri olan camilerde yapılan sohbetler halk üzerinde büyük etki oluşturmuştur. Bu sebepten dolayı da Erbil'de 12 camiden 10 tanesi İngilizler tarafından işgal edilerek, salgın hastalıklar bahanesi ile kapatılmıştır. Halk iki camiye kalmış oluyor bu da Küçük Molla Efendi'nin evini toplanma merkezi haline getiriyordu. Küçük Molla Efendi'den başka Mustafa Kemal Paşa ile sürekli iletişim içerisinde bulunarak hareket eden Irak aşiret reislerinden Acemi Sadun Paşa'da İngilizlere karşı mücadeleye girişmişti. Bölgede özellikle aşiret beyleri ve nüfuzlu kişiler İngiliz Mandasını kabul etmemiş ve Anadolu hareketi ile etkileşim içerisinde olarak bir mücadele vermişlerdir¹¹³.

Irak Türkmenleri İngilizlere karşı ortak bir şekilde hareket etme çabasında iken 1920 yılında yayımlanan geçici Irak Anayasası'nda Irak halkının Arap, Kürt, Türkmenlerden ve diğer azınlıklardan oluştuğunu kabul etmiştir. Daha sonra Anayasa'nın 14. maddesinde, Türkmenlerin anadilleri ile eğitim yapmaları kabul edilmiş ancak bu kâğıt üzerinde kalmış, uygulamaya geçememiştir. Ancak diğer azınlıklara bu konuda büyük serbestlikler tanınmıştır¹¹⁴.

Türkmenler bu dönemde sindirilmeye yönelik uygulamalar ile karşılaşmış, Telafer ve Levi de katliamlara maruz kalmışlardır.

¹¹² Bağbozan, s. 31.

¹¹³ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 184, 185.

¹¹⁴ Abdullah Karahisarlı, "Irak Türkmenleri", *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı 5, Kış 2010, s. 79.

1.1.3.1. Telafer Ayaklanması (1920)

Osmanlı Ordusu'nun Musul'dan çekilmeye mecbur edilmesinden sonra Musul'un siyasi yöneticisi Leachman, Musul'un kuzeybatısında bulunan Telafer şehrini son Türk kaymakamı Muhittin Bey'den teslim almıştır. Bunun üzerine bölgede İngiliz işgali ile başlayan direniş ruhu Telafer'de de kendini göstermiştir. Telafer halkının ileri gelenleri bundan sonra ne yapılabileceği noktasında mutabık kalmak için toplanmaya başlamışlardır. Çünkü İngilizler bölge halkına kötü muamelede bulunuyordu ve de Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki kazanmış olduğu zaferler de bölge halkını cesaretlendiriyordu. Halkın direnişe geçmesine sebep olan unsurlardan biriside İslami duygular olmuştur. Din adamlarının uyarılarının yanı sıra İşgal güçlerine karşı direniş hareketleri yürüten kuruluşlardan birisi olan "El-Ahd" cemiyetinin Musul şubesi gayri Müslimlerin işgalci güçlerin oyununa gelmemesi konusunda uyarıda bulunmuştur. "El Ahd" cemiyetinin yanı sıra "El-İlm" cemiyeti halkı bilinçlendirme konusunda önemli adımlar atmıştır. Cemiyetler ve din adamlarının faaliyetleri ile bölgedeki Müslümanlar (Ağırlıklı olarak Türkmenler), Birnadarlılar, Dole, Seyitler, Alaybey, gibi aşiretlerini de yanına alarak ayaklanmışlardır¹¹⁵.

Ayaklanma 4 Haziran 1920'de Rumeys'e de ayaklanmanın fitili ateşlenmiştir. Ayaklanma daha sonra Türkmenlerin ağırlıkta yaşadığı Hanekin ve Kızılarbat'a da sıçradı. Telafer ileri gelenleri de şehrin dışında toplanarak İngilizlere karşı girişilen bu hareketlere katıldı ve ayaklanmanın merkezi konumuna gelmişlerdir. Telafer'de İngilizler ile amansız bir mücadeleye giren Türkmenler, Telafer'deki İngiliz subay ve askerlerini öldürmüşlerdir. Bu ilk harekette, İngiliz siyasi hâkimi binbaşı G.N. Salmon öldürülmüş¹¹⁶, siyasi hâkim yardımcısı Yüzbaşı Parlo'da esir alınmıştır. İngiliz subayı Yüzbaşı Stewart'da öldürülenler arasındadır. Olaylar İngiliz ordusu arasında büyük bir yankı uyandırmış ve ayaklanmanın bastırılması için güçlü bir birlik oluşturmaya başlanmıştır. Bu haberi öğrenen Telafer halkı yatalak ve yürüyemeyecek kadar yaşlı olan kimseleri şehirde bırakarak 8 Haziran'da Telafer'i boşaltmışlardır¹¹⁷.

Karaçuk Dağları'nın eteklerine sığınan Telafer halkı, üç ay boyunca buraya yerleşmişlerdir. Yüzbaşı Cown komutasındaki İngiliz kuvvetleri de 9 Haziran 1920 tarihinde üç koldan Telafer'e girerek evleri, çiftlikleri ve önlerine gelen her şeyi yakmış,

¹¹⁵ Habib **Hürmüzlü**, "Türkmen Şehri Telafer ve Yabancı İşgale Karşı Irak'ta İlk Ayaklanma", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 5, Mayıs, 2009, s. 33, 34.

¹¹⁶ Şemsettin **Küzeci**, *Kerkük Soykırımları*, Teknoed Yayınları, Ankara 2004, s. 34.

¹¹⁷ **Saatçi**, *Tarihten Günümüze...*, s. 188, 189.

tahrip etmiş ve rastladıkları insanları, kadın erkek, yaşlı veya genç demeden hunharca katletmiş, direnişe katılan liderlerin evlerini de yağmalayıp yakmıştır. Yakılan evlerin sayısı 365 den fazladır. Yaşama imkânları son bulan Telafer halkı daha sonra şartlı olarak yurtlarına dönmüşlerdir. Halkın lider ve aydınları tutuklanarak işkence görmüşler, bir kısmı da sürgün edilmiş, Telafer'liler, uzun yıllar iki kat vergi ödemeye mahkûm edilmişlerdir. Telafer halkının “Kaçakaç Yılı” adını verdiği bu olaydan sonra bölge daima ihmale uğramış ve baskı altında tutulmaya çalışılmıştır¹¹⁸.

1.1.3.2. Levi (Levy) Katliamı (1924)

İngilizler, Musul meselesi adı altında bölgeye Ankara Antlaşması ile 5 Haziran 1926 da resmi olarak egemenlik kumadan önce işgal altında tuttuğu bölgelerde türlü işkenceler, asimilasyon ve yıldırma politikasına girişmiştir. Özellikle Türkmenlere uygulanan bu saldırgan politikanın ilki 4 Mayıs 1924'de¹¹⁹ Kerkük halkına Teyyari(Asurî), ve Ermeni paralı askerlerinden oluşan birlikler ile olmuştur. Tarihte bu katliama Levi, Ermeni, Nasturi veya da Kerkük Katliamı gibi çeşitli isimler verilmiştir¹²⁰.

Mayıs ayının ilk günlerinde Kerkük'te mevzi almışlardır. 4 Mayıs 1924'te yani Ramazan Bayramı arifesinde bu paralı askerlerden birkaç tanesi çarşıdaki şekerci Türkmen bir esnaftan şeker ve kahveyi bedava almaya kalkışmıştır. Buna karşı çıkan esnaf ile askerler arasında tartışma çıkmış, tartışma kavgaya dönüşmüş ve bir asker yaralanmıştır. Olay yerinden kaçan diğer askerler kışlalardaki Süryani askerleri alarak şehir çarşısına gelmişler, Şehre gelirken de kendilerine mani olmak isteyen iki askeri öldürmüşlerdir. Şehir merkezinde halkın bayram hazırlığı yaptığı sırada Taş Köprü'yü geçerek halkın üzerine ateş açmaya başlamışlardır. Bu sırada hamamda bulunan kadınlarında namuslarına dokunan bu paralı askerler,¹²¹ Türkmenlerin nüfuzlu kişilerini evlerinden alarak aileleri önünde öldürmüşlerdir. Bu sırada da Irak polisi, İngiliz subayının verdiği bir emir ile sokağa çıkıp olayları yatıştırması engellemiştir¹²².

Olayların ilerlemesi üzerine haberlerde hızla yayılmış, Olayın duyumunu alan Türkmenler ve civar köylerdeki halk, silaha sarılarak İngiliz güçlerine karşı harekete

¹¹⁸ Hürmüzlü, *Türkmen Şehri...*, 6, 7.

¹¹⁹ Gürçan Dağdaş, *Kâğıda Düşenler*, Babil Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

¹²⁰ Ziyat Köprülü, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Örnek Limited Şirketi Yayınları, Ankara 1996, s. 110.

¹²¹ Marufselim, s. 38.

¹²² Erşat Hürmüzlü, *The Turkmen Reality in Iraq*, Kerkük Vakfı, İstanbul 2005, s. 74.

geçmiştir. 72 saatlik çatışmalardan ve şehrin bazı kesimlerinin İngiliz kuvvetlerince havadan bombalanmasından sonra şehrin ileri gelenlerinden Şeyh Mahmud ve oğullarının da aralarında bulunduğu 280 Türkmen vatandaşı şehit edilmiş, bunun yanında Kerkük Kalesi civarındaki ev ve iş yerleri de yağmalanmıştır¹²³.

İngilizler bu olaydan sonra Türkmenleri suçlamaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Büyük tepkiler gelmesinden sonra İngiltere derhal özel mahkemeleri kurmuş ve tutuklamalar gerçekleşmiş, 8 Süryani'ye müebbet, 5 Süryani'ye beş yıl hapis cezası verilmiştir. Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri halkı sakinleştirmek için suçluların adil bir şekilde cezalandırılacağını bildirmesine rağmen bunları yerine getirmemiş ve hatta suçluların affı için de Irak Hükümeti'ne baskı yapmıştır. Bu baskılardan dolayı Bakanlar Kurulu, 29 Haziran 1926 yılında aldığı bir karar ile Süryani askerlerini affederek bunların İmadiye Kasabası'nda bulunan May Köyü'ne mecburi ikamete göndermişlerdir¹²⁴.

Türkmenlere yapılan bu katliamdan sonra Irak'ta sistemli olarak Araplaştırma siyaseti yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Irak Türkmenleri ile Anadolu'nun bağlantısını koparabilmek için çeşitli baskı ve sindirme politikaları hayata geçirilmiştir. Ankara Antlaşması'nda Irak'ın en büyük üçüncü etnik topluluğu olan Türkmenlerden bahsedilmemiş, Irak Türkmenlerinde baskılar giderek artmıştır¹²⁵.

1.2. Irak'ta Krallık Dönemi (1932–1958)

1.2.1. Irak'ın Bağımsızlığına Kavuşması

Faysal, Türkmenlerin, Kürtlerin ve güneyde meskûn Şiiilerin katılmadığı bir referandum ile kral olarak seçilmiş ve 23 Ağustos 1921 tarihinde Irak tahtına oturmuştur¹²⁶. Ancak Faysal'ın kral olması ülkeye hâkimiyet konusunda bir değişiklik yapmamış, İngilizlerin bölge üzerindeki nüfuzu, oluşturdukları kabine sistemi ile aynen korunmuştur. İngilizler güvenlik teşkilatı, sağlık, gümrükler, tarım, sulama, telgraf gibi alanlara görevli olarak atanmışlar ve ülkedeki kontrolü ellerinde bulundurmışlardır.

1923–1927 yılları arasında İngiltere'nin bölgedeki rolü güçlü iken Irak içerisinde huzursuzluklar, Londra'da Irak'ın bağımsızlığı konusunda düşünceleri

¹²³ Marufselim, s. 38.

¹²⁴ Ziyat Köprülü, "Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam 1", *Kerkük Dergisi*, Sayı, 26, s. 21.

¹²⁵ Turan Silleli, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 69, 70.

¹²⁶ Judith. S. Yaphe, *The View From Basra: Southern Iraq's Reaction to War and Occupation 1915–1925*, Columbia University Yayıncılık, New York 2004, s. 33.

kuvvetlendirmiştir. İngiltere bu çıkarımları yaparken de hem Irak hem de kendi içerisinden politik baskılara maruz kalmışlardır. Irak İngiliz manda yönetimi altında yönetilmeye devam edildiği sıralarda 1927 yılında petrol üretimi hızlanması ve elde edilen kârın büyük bölümünün yabancı şirketlere gitmesi halk arasında tepkilere yol açmaya başlamıştır. Irak'ta bağımsızlık için artık sesler yükselmeye başlamıştır¹²⁷.

Manda yıllarının sonları esnasında Irak milliyetçileri, bağımsızlığı çok fazla arzulamaya başlamışlar, tam bu dönemde de Haziran 1930'da İngiltere Irak'a göstermelik bir bağımsızlık vermiş ancak Irak milliyetçileri bundan memnun olmamıştır. Anglo-Irak antlaşması olarak bilinen bu antlaşma ile Irak dış politikada İngiltere'ye danışacak, Irak hava sahası ve limanlarını İngiltere'nin kullanımına vermiş, İngilizler bunun yanında askeri üsler üzerindeki hâkimiyetine devam etmiştir. Irak Devleti bu şartları kabul ettikten sonra İngiltere'nin lobi faaliyetleri sayesinde, Milletler Cemiyeti'ne aday göstermiştir. Azınlıkların korunması, yabancı haklarının korunması, insan haklarına saygı, manda güçleri tarafından yapılan anlaşmaları ve borçları tanınması gibi şartları kabul etmesiyle de Irak 3 Ekim 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur¹²⁸.

30 Mayıs 1932'de Irak Başbakanı Nuri Said tarafından da Milletler Cemiyeti'ne üye olmak adına "Irak Krallığı Deklarasyonu" yayımlanmıştır. Bu deklarasyonda Türkmenler için önemli olan, diğer azınlıklarla beraber varlıklarının kabul edilmesi olmuştur. Ülke içerisindeki azınlıkların, hak ve özgürlükleri olan; dil, din, ırk ayrımı yapılmadan garanti altına alınmıştır. Irak'ta herkes kamu görevi yapabilecek, onlarında temsil edildiği bir seçim sistemi oluşturulacak, kendi dillerinde eğitim ve öğretim yapabileceklerdi. Burada yer alan maddeler Irak'ın yasaları olarak kabul görmekte ve yapılacak yönetmelik, tüzük ve düzenlemeler bu hükümler ile çelişmeyecektir¹²⁹.

Irak Milletler Cemiyeti'ne kabul edilerek bağımsızlığı tanınmış oluyordu. İngiltere'nin bu bağımsızlıktan sonra ülke üzerindeki hâkimiyeti de yavaş yavaş kırılmaya başlamıştı. Çünkü bu sırada da İngilizlerin sadık dostu Kral Faysal ölmüş, yerine oğlu Kral Gazi geçmiştir. 8 Eylül 1933 ve 4 Nisan 1939'a kadar süren hâkimiyetinde ülke iç karışıklıklar ve kabine değişiklikleri ile uğraşmıştır. 1930'lu

¹²⁷ Toby **Dodge**, *The British Mandate in Iraq 1914–1932*, University of London Middle East Online Yayınları 2; Irak 1914–1974 Gale Dijital Koleksiyonlar, Londra 2006, s. 3.

¹²⁸ Constance **Johnson**, *Iraq: Legal History and Traditions*, The Law Library of Congress Yayınları, Washington 2004, s. 16.

¹²⁹ Suphi **Saatçi**, *Irak'ta Türk Varlığı*, Tarih Araştırma ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.197.

yıllarda iktidarı giderek güçlenmeye başlayan Başbakan Nuri Said devlet yönetiminde 1958 yılındaki darbeye kadar etkili bir rol üstlenmiştir. Irak kralları değişse de o daima yönetimde nüfuzlu olarak yer almış ve beş ayrı dönemde başbakanlık görevi yürütmüştür. Kral Gazi 4 Nisan 1939'da trafik kazası sonucu hayatını kaybetmesinden sonra oğlu II. Faysal kral olmuş ancak yaşının küçük olmasından dolayı naibi olarak amcası Abdullah görevi üstlenmiştir¹³⁰.

İngiltere ülke üzerindeki hâkimiyetini devam ettirirken bu dönemde devlet adamları arasında İngiliz mandasını savunanlar ve İngiliz karşıtı politika olmak üzere iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra İngilizlerin etkisi ülkede azalmaya başlayınca İdeolojik yapılanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Arap milliyetçiliğini savunan partilerin yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin ülke üzerindeki etkinliğini arttırması sayesinde 1941 yılında Irak Komünist Partisi kurulmuştur. 1946 yılında çoğunluğunun Araplardan oluştuğu İstiklal Partisi ve 1952 yılında Arap Sosyalist Baas Partisi bu dönemde ortaya çıkan partiler olmuştur¹³¹.

1952 yılında, ekonomik zorluklar ve elde edilen yetersiz hasattan dolayı hükümet karşıtı gösteriler başlamış, bunun üzerine askeri kanunlar işleme konmuş ve tüm siyasi partiler yasaklanmıştır. Tüm zamanların en baskıcı siyasi ortamı Irak'ta oluşmuş ve bu süreç aynı anda Kral II. Faysal'a yapılacak olan darbenin de süreci başlamıştır¹³².

1.2.2. Irak'ın Krallık Döneminde Türkiye İle Yakınlaşması ve Türkmenlerin Durumu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten itibaren ülke içerisinde bir takım reformlar yapılmış, 1923 yılında da İzmir İktisat Kongresi ile liberal bir ekonomi benimsenmiştir. 1924 ve 1930 yıllarındaki çok partili denemeleri ile siyasi alanda demokrasi modeline geçmek için çabalar harcamıştır. Türkiye bu kalkınma modeli ile de yüzünü Avrupa'ya döndüğünü ispat etmiş, Türkiye'nin bu model politikasını benimsemesi onun Batı dünyasına yaklaşmasına sebep olmuştur. Bu sıralarda ise Arap ülkeleri ve Irak Batı ile bağımsızlık mücadelesi veriyorlar, Türkiye'nin Avrupa'ya uyum sağlama çabaları, Arap dünyasının ise batı ile yaptığı bağımsızlık

¹³⁰Matthew H. Ellis, *King Me: The Political Culture of Monarchy in Interwar Egypt and Iraq*, Faculty of Oriental Studies University of Oxford Yayınları, Londra 2005, s. 72–77.

¹³¹ Bağbozan, s. 38.

¹³² Johnson, s. 20.

mücadelelerinden dolayı Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkileyen en önemli unsur olmuştur¹³³.

Türkiye'nin tarihi, dini ve kültürel bağları olan Arap dünyasına yakınlaşması Mustafa Kemal Paşa'nın komşu ülkeler ile üst düzey ilişki kurmayı benimsediği dış politika ile mümkün olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın dostane ilişkileri geliştirme konusundaki görüşüne eş değer olarak Irak Kralı Faysal da, dış politikada komşu ülkeler ile ilişkileri iyi yönde geliştirme konusunda adımlar atmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile karşılıklı mektuplaşmaların yanında, 6 Temmuz 1931 tarihinde Türkiye'yi ziyaret ederek ilişkileri geliştirme noktasında önemli bir adım atmış¹³⁴, Kral Faysal'ın Türkiye'yi ziyaretinin de etkisi ile Irak'ta 74 sayılı "Mahalli (Yerel) Diller Kanunu" çıkartılmıştır. Irak'ın resmi dili Arapça olmakla beraber Türkmenlerin konuştuğu dil, bir yerel dil sayılmıştır. Bu kanun ile Kerkük ve Erbil başta olmak üzere Türkmenlerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerdeki okullarda eğitim öğretimin kendi dilleri ile yapılması ön görülmüştür. Ancak Türkmenlerin kazanmış olduğu bu hak ve güvenceler uzun soluklu olmamış, daha sonra gelen hükümetler Mahalli Diller Kanununu rafa kaldırmıştır¹³⁵.

30 Mayıs 1932 yılında "Irak'ta Manda Rejiminin Bitimi Münasebetiyle Kanun" başlıklı Irak Krallığının yayımladığı deklarasyon ile Irak bağımsızlığını kazandıktan sonra, Türkiye ile Irak bir kademe daha yakınlaşmış, bu bölgedeki Türkmenleri de etkilemiştir. Türkmenlerin diğer azınlıklar gibi varlıklarının kabul edilmesi ile onların sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik hakları güvence altına alınmıştır¹³⁶.

Ancak Irak Kralı Faysal Eylül 1933'te ölünce politika ile pek ilgisi olmadığı düşünülen oğlu Gazi Kral olmuştur¹³⁷. Başbakan olan Nuri Said onun politikadaki boşluğunu doldurmuş ve Faysal'ın tersi yönde hareket ederek Türkmenleri Araplaştırma politikası içerisine girişmiştir. Türkmenlerin çoğunlukta yaşadığı ve tarım yaptıkları arazilere hükümet el koymuş, bölgeye Arap ve Kürtleri yerleştirme sürecini başlatmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkmenlerin çoğunlukta olduğu bölgeler Türkmen düşmanlıkları ile tanınan Kürt idarecileri tayin etmiştir. Türkmenlerin çoğunlukta oldu yerler aynı

¹³³ Ömer E. **Kürkçüoğlu**, *Türk-İrak İlişkilerinde Son Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Cilt 27, Sayı 4, s. 249.

¹³⁴ **Silleli**, s. 70.

¹³⁵ Süleyman Sırrı **Terzioğlu**, "Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Anayasasına Göre Irak Türklerinin (Türkmenlerinin) Hukuksal Konumu", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 162.

¹³⁶ Tufan **Turan** ve Esin Tüylü **Turan**, "Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerinde Sadabat Paketi'nin İmzalanmasının Yansımaları", *Türkçe Çalışmaları Dergisi*, Cilt 6/3, Yaz 2011, s. 1753.

¹³⁷ **Johnson**, s. 17.

zamanda önemli petrol yataklarıydı. Buralardaki petrol şirketlerinde çalışması için Kürtler, Asurîler, Ermeniler yerleştirilirken, Türkmenler buralara alınmamıştır¹³⁸.

19 Mart 1934 tarihinde İtalya lideri Mussolini Faşist Kongre’de yaptığı konuşmada, İtalya’nın tarihsel çıkarlarının Asya ve Afrika’da yattığını açıkça ifade etmiştir. Bu yayılcı konuşma özellikle Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkelerinde endişe ile karşılanmış ve bölgesel güvenliği güçlendirecek ittifaklar aramaya başlamıştır. Bu Türkiye, Irak ve İran’ın bölgesel güvenlik konusunda harekete geçirmiş ve 2 Ekim 1935 tarihinde bu üç ülke arasında Cenevre’de bölgesel bir pakt kurulmasına dair sözleşme taslağı paraf edilmiştir. Türkiye, Irak ve İran’ın ortak harekete geçmesinin ne kadar doğru olduğunu kanıtlayan gelişme İtalya’nın 3 Ekim 1935 tarihinden itibaren Etiyopya’yı işgal etmeye başlaması ile olmuştur¹³⁹.

26 Nisan 1937 tarihinde iki ülke arasındaki iyi ilişkileri geliştirmek için Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil Türkiye’yi ziyaret etmişti. Elasil 29 Nisan’da TBMM’de dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile görüşmüş ve 5 Haziran 1926 ‘da Musul’un da Türkiye’nin elinden çıkmasına neden olan ve Türkiye, Irak, İngiltere arasında imzalanan Ankara Antlaşması’nın (Dostluk Antlaşması), süresinin dolmuş olmasına rağmen iki ülke arasında ilişkilerin olumlu bir şekilde devam ettiğini vurgulamıştır. 22 Haziran 1937’de Dışişleri Bakanı Aras ve Ulusal Ekonomi Bakanı Celal Bayar, Türkiye ile Irak arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacı ile Bağdat’a ziyaret tertip etmişlerdir. 27 Haziran’da¹⁴⁰ Kerkük’ü ziyaret eden Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras’ın da içinde bulunduğu Türkiye heyeti, Türkmen halkı tarafından büyük sevgi gösterileri ile karşılanmıştır¹⁴¹. Kerkük’e Türk heyetinin gelmesi şehri büyük bir mutluluğa boğarken, telalar bu olayı halka bildirmek için sokaklarda dolaşarak, “ey ahali duyduk duymadık demeyin, Türkler Kerkük’e geldi”, şeklinde ilanlar vermişlerdir. Türk heyetini görmek isteyen halk dükkanlarını kapatmış ve sokaklara dökülmüşlerdir. Kerkük halkı kurbanlar keserek heyeti karşılarken, kalabalığın arasından bir Kerküklü Türkmen, “Emret Paşam öz oğlumu yolunda kurban keseyim” diye haykırmış, heyet İstasyon otelinde misafir edilirken de gece Kerkük halkı otelin çevresinde sabahlamıştır. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri çok olumlu seviyeye getiren bu karşılıklı ziyaretler Türkmenlerin durumunu beklendiği gibi olumlu

¹³⁸ Karahisarlı, s. 79.

¹³⁹ Mustafa Serdar Palabıyık, “Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937) İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Temmuz 2010, s. 155.

¹⁴⁰ Turan ve Turan, s. 1753, 1754.

¹⁴¹ Yakuboğlu, s. 19.

yönde etkilememiştir. Irak Başbakanı Nuri Said'te heyet ile beraber Kerkük'e gelmiş, Türkmen halkının coşkusu görünce, korkmuş, Bağdat'a döndüğünde de bakanlar kurulana şu cümleyi içeren rapor sunmuştur¹⁴²:

“ Türkler daimi surette baskı altında tutulmalıdır, nasıl ki Abbasiler zamanında bir avuç Türk Abbasi devletini elinde tuttu ise, bu Türklerde bizlere bir gün hâkim olacak, bizleri yöneteceklerdir, zaten Türklerin idaresinden yeni kurtulduk, onun için bunlara fırsat vermeyelim, göz açtırmayalım, tedbirli olalım, tedbir alalım.”

Bu cümleden de Türkmenlere karşı Irak devletinin bundan sonra nasıl davranacağını açıkça ortaya konmuştur.

1937 yılında İran ile Türkiye arasında çeşitli konularda işbirliği antlaşmaları imzalanmasından sonra Orta Doğu'da Türkiye'nin faaliyetleri artmıştır. 7 Nisan 1937'de Mısır ile Dostluk Antlaşması imzalanmış, İran ile Irak arasındaki sınır konuları üzerindeki antlaşmazlıklarda giderilmesinden sonra Afganistan'ın da katılımı ile 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabat Sarayında Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında Sadabat Paktı adı altında saldırmazlık prensiplerini esas alan bir antlaşma imzalanmıştır¹⁴³.

Sadabat Paktı Irak Türkmenleri'nin durumuna olumlu yönde etkide bulunmamıştır. Çünkü devletlerin birbirinin iç işlerine karışmaması bu paktta öngörülmüştür. Bu dönemde birçok öğretmen ve aydın tutuklanmış ve sürgünler yaşamışlardır. Türkiye-Irak arasında siyasi ve ekonomik işbirliği ne derecede olursa olsun 1921–1941 dönemi Türkmenlere baskıların artış ve azalış göstererek daima var olduğu dönem olarak nitelendirilmiştir¹⁴⁴.

Irak yönetimine 1941 yılında Reşit Ali Geylani geçmiştir. 1945 yılına kadar iki devlet arasındaki ilişkilerin yavaşladığı bir dönem olmuş, 29 Mart 1946 tarihinde Türkiye ile Irak arasında “Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması” imzalanmıştır. Antlaşmaya “Eğitim Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü” eklenerek, Irak okullarının verdiği diplomaların Türkiye'de de geçerlilik kazanması sağlanmıştır. Antlaşmanın ekine konan bu karar sayesinde Irak'ta yaşayan Türkmen öğrenciler Türkiye'ye yoğun olarak gelmeye başlamışlar, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi

¹⁴² Nefi **Demirci**, *Dünden Bu Güne Kerkük, Kerkük'ün Siyasi Tarihi*, Ey Dizgi Yayınları, İstanbul 1990, s. 51, 52.

¹⁴³ Turan ve Turan, s.1755–1758.

¹⁴⁴ **Dağdaş**, s. 26.

Siyasal Bilimleri Fakültesi'nin dışındaki üniversitelere sınavsız girebilmeleri de Türkmen öğrencilerin Türkiye'ye gelişini hızlandırmıştır¹⁴⁵.

1.2.2.1 Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946)

Türkiye ile Irak'ın yakınlaşması ve çeşitli konularda karşılıklı antlaşmaların olduğu bu devrede Kerkük için hala hatırlanan üzücü bir olay yaşanmıştır. 1 Temmuz 1946 tarihinde Irak Petrol şirketinde çalışan işçiler; ücretlerinin arttırılması, kendilerine konut sağlanması, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, hukuksal bir takım hakların yerine getirilmesi, işe gidip gelmek için servis araçlarının kendilerine hizmet vermesi gibi sebeplerden dolayı greve gitmişlerdir. Grevin başlaması ile işçiler Kerkük'te Gavurbağı olarak bilinen meydana her akşam toplanarak gösteriler yapmaya başlamışlardır. 4 Temmuz günü şirket yöneticisinin isteği üzerine polis, grevi tertipleyen elebaşlarını tutuklamıştır¹⁴⁶. 5 Temmuz günü İşçiler yine Gavurbağı Meydanında toplanmış ve yürüyüşe geçerek Hükümet konağına gelmişlerdir. Burada vali yardımcısı ile görüşerek 4 Temmuz'da tutuklanan işçilerin serbest bırakılmasını istemişlerdir. 7 Temmuz günü Irak Ekonomi Bakanı Baba Ali Eş-Şeyh Mahmud olayları yerinde incelemek üzere Kerkük'e gelmiştir. İşçiler arasında bir heyet bakan ile görüşmüş ancak bir sonuç alınamamıştır. Kerkük'e bu sıralarda vali olarak atanan Hasan Fehmi Midfai, hem grevdeki işçiler ile hem de şirketler ile görüşmüştür. 10 Temmuz'da bir açıklama yapan Vali Midfai iki taraf arasında bazı konularda görüş birliği bazı konularda ise görüş ayrılığı olduğunu belirtmiş ve işçilerin işlerine geri dönmeleri çağrısında bulunmuştur. Ancak valinin çabaları da işe yaramamış, işçiler de şirketlerde geri adım atmamıştır¹⁴⁷.

12 Temmuz günü işçiler yine Gavurbağı Meydanındaydı. Bu sırada da greve artık bir son vermek isteyen polis güçleri de Gavurbağı Meydanını kuşatma altına almıştır. İşçilere üç kere dağılmaları konusunda uyarı yapılsa da dikkate alınmamıştır. Bunun üzerine polisler de otomatik silahlar ile işçilerin üzerine ateş açmışlardır. Yirmiye yakın kişinin hayatını kaybettiği ve yüzlerce kişinin de yaralandığı bu olay tarihe Gavurbağı Katliamı olarak geçmiştir¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı, Rapor No 19, Ankara 2010, s. 7, 8.

¹⁴⁶ Marufselim, s. 39.

¹⁴⁷ Aziz Kadir Samancı, *Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi*, Yayınları, Beyrut 1999, s. 71, 72.

¹⁴⁸ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 213.

Gavurbağı Katliamı, Irak Türkmenlerinin çıkışa geçmesi için bir başlangıç noktası olması gerekirken, olay ters etki yaparak Türkmenleri daha da sindirmiştir. Sosyal alanda baskılar devam etmiş, Türkmenler Latin harfleri ile Türkçe okuma yazma öğrenmek için 1947 yılından itibaren evlerde gizlice faaliyet yürütmüşlerdir¹⁴⁹. Bu baskıyı kırmak isteyen Kerküklü Türkmenler de 1949 yılında Kerkük'te görev yapan vali ve belediye başkanının değiştirilmesini, bunların yerinede Türkmen asıllı kişilerin getirilmesini istemişlerdir. Binlerce Kerkük Türkmeni yürüyüşe geçmiş ve gösteriler düzenlemişlerdir. Hükümet Kerkük'te gerçekleşen bu olayı iyi analiz etmiş ve iki ay sonra Türkmen kökenli Şamil Yakubi Kerkük Belediye Başkanlığı'na getirilmiştir¹⁵⁰.

Türkmenlerin içine kapanıklığını fırsat bilen Irak hükümeti 1950 yılında Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerinde eğitim müdürlüklerine gönderdiği genelgede Türkçe eğitim öğretimin durdurulması ve Türkçe ders açıklamalarının azaltılmasını istemiştir. Bölgedeki kültür amacı ile çalışan derneklerin sindirilme çabaları içerisinde de 1954 yılında Tuzhurmatu da Türkçe kitap ve dergi dağıtımını sağlayan kitap evi kapatılmıştır¹⁵¹.

1.2.2.2. Bağdat Paktı (24 Şubat 1955)

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra dünyada iki kutup Doğu ve Batı Blokları artık çok net bir şekilde belli olmaya başlamıştır. 4 Nisan 1949 yılında ABD önderliğinde Batı Dünyası'nı birleştiren NATO, 14 Mayıs 1955 tarihinde Sovyetler Birliği öncülüğünde "Demir Perde" olarak tarif edilen ülkeleri bir araya getiren Varşova Paktı ortaya çıkmıştır¹⁵². İki blok arasındaki mücadelede giderek artmış, "Soğuk Savaş" olarak tabir edilen fiilen savaşılmayan ancak karşılıklı ambargo ve devletlerarası gizli-açık antlaşmaların yapıldığı bir döneme girilmiştir. Bu süreç Türkiye'nin yaşadığı coğrafyada da etkisini göstermiştir. Bu bölgenin Sovyetler Birliği'nin nüfuzu altına alınmaması için ilk somut adım 28 Aralık 1953'te ABD ve Pakistan arasında imzalanan teknik ve ekonomik yardım antlaşması ile atılmıştır. Bu antlaşmanın ardından 2 Nisan 1954 yılında Türkiye ve Pakistan Karaçi Antlaşması olarak ta bilinen Dostane İşbirliği

¹⁴⁹ Karahisarlı, s. 79.

¹⁵⁰ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 214..

¹⁵¹ Hürmüzlü, *Türkmenler ve Irak*, s. 27.

¹⁵² Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası; 1939'dan Günümüze Kadar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 252, 257. Varşova Devletleri: Rusya, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Finlandiya, Avusturya, Doğu Almanya. Gürün, s. 215-246.

Antlaşmasını imzalamışlardır. Ancak bu antlaşma kültürel, ekonomik, teknik konularda yapılmış bir antlaşma olmuş ve savunma işbirliğine yönelik herhangi bir madde içermemiştir. Bu sebepten dolayı Türkiye askeri açıdan işbirliği yapabileceği Irak'a yönelmiştir¹⁵³.

Bölgedeki Arap ülkeleri, içerisinde o dönemlerde Arap milliyetçiliği(Pan-Arabizm) etkili bir fikir akımıydı ve Irak'ın Arap Dünyası'nın lideri olabilme ihtimalinden dolayı NATO üzerinden Türkiye ile herhangi bir işbirliğine girmesine karşı çıkmışlardır¹⁵⁴. Bölgedeki ülkelerin pakta tepkilerine rağmen ABD ve İngiltere'nin desteğini alan Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955 tarihinde daha sonra "Bağdat Paktı" olarak anılacak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını imzalamışlardır¹⁵⁵.

Antlaşmanın amacı Sovyetler Birliği tehdidini ortadan kaldırmak üzere üye ülkeler arasında bir savunma işbirliğidir. Bu antlaşma özünde tam bir ittifak sayılamaz. Çünkü antlaşmanın birinci maddesinde, taraflardan birine bir saldırı halinde diğerinin herhangi bir yardım taahhüdünden söz edilemeyeceği yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ve Irak Başbakanı Nuri Said arasında imzalanan bu antlaşmaya göre üye devletlerin savunma ve güvenlik konularında işbirliği yapmaları, birbirinin iç işlerine karışmamaları ve beşer yıllık süre ile yenilenebileceği dile getirilmiştir. Pakta yeni devletlerinde katılması için ucu açık maddeler bırakılmıştır. Bunun sonucu olarak ta, Bağdat Paktı'na 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955 'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te de İran katılmıştır¹⁵⁶.

Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler Bağdat Paktı sayesinde sorunsuzlaşmıştır. Ancak pakta Türkmenlerin durumundan hiç bahsedilmediğinden dolayı, Irak Türkmenleri baskıcı rejim yönetimi altında ezilmeye devam etmişlerdir. Türkçe Türkmenler arasında yasaklanırken¹⁵⁷, 1957 yılında yapılan nüfus sayımında Kerkük, Erbil ve diğer Türkmen bölgelerinde, Türkmen halkının sayısı, rakamlar çarpıtılarak az gösterilmeye çalışılmıştır¹⁵⁸.

¹⁵³ Behçet Kemal **Yeşilbursa**, "Bağdat Paktı (1955–1959)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 6, yıl 2011, s. 88, 89.

¹⁵⁴ Sabit **Duman**, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 35–36, Mayıs-Kasım 2005, s. 316.

¹⁵⁵ **Yeşilbursa**, s. 89. Türkiye ile Irak arasında imzalanan karşılıklı işbirliği antlaşmasının tasdikine dair Resmi Gazetede yayımlanan kanun için Bkz. Ek-4.

¹⁵⁶ Mustafa **Bostancı**, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, s. 176, 177.

¹⁵⁷ **Kayılı**, s. 38.

¹⁵⁸ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak*, s. 27.

Irak Türkmenlerine yapılan baskıların bir diğeri de yerel yönetimler tarafından olmuştur. Bu da Kerkük'e bir Kürt asıllı Reşit Necip'in vali olarak atanması ile olmuş, yeni vali göreve gelince Türkmen asıllı Kerkük Belediye Başkanını değiştirerek yerine Kürt asıllı Fazıl Talabani'yi tayin etmiştir. Türkmenler tam bir kısıkaç altına alınmış, bu da Kerkük'te Türkmenler için yeni ve daha şiddetli bir baskı döneminin başlaması demek oluyordu¹⁵⁹. 14 Temmuz 1958 tarihinden General Kasım tarafından yapılacak ihtilal sürecine Irak Türkmenleri bu durumda girmişlerdir.

14 Temmuz 1958 ihtilali gerçekleşikten sonra, Irak Bağdat Paktı'nın adının değiştirilmesini istemiş, Bağdat radyosu 7 Temmuz tarihindeki yayınında Bağdat Paktı'nın adının değiştirilmesine vurgu yaparak, Irak Hükümeti'nin Washington'da yapılacak Bağdat Paktı Bakanlar Konseyine bu yolda talepte bulunacağını da belirtmiş, ayrıca 14 Temmuz ihtilalinin bu paktı yok ettiğini de bildirerek paktın geçerliliğini yok saymıştır¹⁶⁰.

---

¹⁵⁹ Yakuboğlu, s. 20, 21.

¹⁶⁰ *Vatan Gazetesi*, 8 Temmuz 1959, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

14 TEMMUZ KATLIAMINA GİDEN SÜREÇ

2.1. Irak Cumhuriyetinin Kuruluşu Esnasında ve Sonrasında Türkmenler İle Komünistler ve Kürtler Arasındaki İlişkiler

2.1.1. Kerkük Türkmenleri ile Komünistlerin İlişkileri

Irak Türkmenleri Kürtlerin aksine komünist ideolojiyi hiçbir zaman benimsemedikleri gibi bu ideolojinin daima karşısında olmuşlardır. Arap milliyetçiler ile çatışma halinde olan ve bölgedeki güç dengelerini kendi lehine kullanmak isteyen komünistler Türkmenlere ve Kürtlere başvurmuştur. Kürtler tarafından destek görmesine karşın Türkmenlerden umduğunu alamamışlardır¹⁶¹.

Irak Komünist Partisi Türkmenlerin komünizm ideolojisine karşı bu katı tutumunu kırmak ve kendi yanına çekmek için bazı yollar denemiştir. Bu yollardan birincisi Bağdat Üniversitesinde “Türkmen Demokratik Öğrenci Birliği” adı altında bir birlik kurarak üniversitedeki Türkmen öğrencileri etkileri altına almak istemişlerdir. Bunu yaparken de Kerkük’te birkaç gazete yayınlamışlar, komünizmi destekleyen broşürler dağıtmışlar ve Türkmenleri birliğe davet etmişlerdir. Ancak bu Komünist Parti’nin yapmış olduğu faaliyet Türkmen öğrencilerden rağbet görmediği için başarısız olmuştur¹⁶². Denenen ikinci yol ise siyasi yakınlık kurma çerçevesinde olmuştur. Irak Türkmenlerinin ileri gelenlerinden Abdülzel Abdulhadi Müftü ve Doktor Nizamettin Arif ile görüşerek Komünist Parti’nin Türkmenlere siyasi destek sağlayacağını, bunun karşılığında da partiye Türkmenlerin kaydolmasını istemişlerdir. Ancak bu fikirde güçlü bir şekilde reddedilmiştir. Diyalog yollarının tıkanmasının ardından da komünistler Türkmenlere karşı faaliyetlere başlamışlardır¹⁶³.

2.1.2. Kerkük Türkmenleri İle Kürtlerin İlişkileri

Türkmenler ve Kürtler 1950’lerin erken dönemlerine kadar Irak’ta barış ve kardeşlik içerisinde birlikte yaşamışlardır. Türkmenler, Irak’ta yerleşik olan Kürtlere, Araplara, Asurlere, Ermenilere ve diğer etnik guruplara karşı hiçbir düşmanlık

¹⁶¹ Kerkük **Türkmenoğlu**, *Sacrifice and Suffering: The Iraq Turkmen’s Struggle to Survive*, Esprit De Corp Books Yayınları, Canada 2006, s. 22.

¹⁶² **Samancı**, s. 87,88.

¹⁶³ **Türkmenoğlu**, s. 22.

beslememiş, Öyle ki Türkmen ve Kürt aileler birbirlerinden kız alıp vermişler, zor zamanlarda birbirlerine destek olmuşlardır.¹⁶⁴

Ancak Irak Osmanlı Devleti'nin idaresinden çıkmasından ve bölge üzerinde güç mücadelesi başladıktan sonra iki toplum arasında sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Nejat Hadim Sicade isimli bir Kürt avukat, bölgedeki Türkmenleri Türkiye adına casusluk yapmakla suçlamış, bu ithamını da Osmanlı padişahlarının ve Mustafa Kemal Paşa'nın resimlerinin Türkmenlerin evlerinde, iş yerlerinde, kahvehanelerinde bulunmasına dayandırmıştır. Bu olay Türkmenler ile Kürtlerin arasını açan durumlardan sadece bir tanesi olmuştur¹⁶⁵.

Kürt göçmenler Kerkük ve çevresine çeşitli safhalarda göçler gerçekleştirmişlerdir. 1940 yıllarında başlayan Kürt göçü dalgası, 1950'lerin sonlarına kadar devam etmiştir. Kürt nüfusu giderek artmış öyle ki geleneksel Türkmen bölgeleri tamamı Kürt göçmenler tarafından doldurulmuştur¹⁶⁶.

Bu sıralarda da komünistler Irak'ta en önemli pozisyonları işgal etmiş durumda idi. Bunlar öğrenci birlikleri, medya, işçi sendikaları ve Eğitim Bakanlığı olmuştur. Komünistler bu önemli pozisyonların yanında "Halk Mukavemet Teşkilatı"(Mukavemet-i Şeabiye)¹⁶⁷ isimli bir askeri grup da oluşturmuşlardır. Kürtlerin çoğunluğu nüfuzunu arttırmak için Irak Komünist Partisine katıldı ve partiyi kendi çıkarları için kullandı. Böylece Kerkük'e göçler ile sonradan gelmiş olan Kürtler önemli mevkilere atanarak kontrolü ele geçirmişlerdir. Kürt milliyetçiliği doğrultusunda yapacakları bütün işlerde Komünist Parti'yi şemsiye gibi kullanmışlardır. Komünizm

¹⁶⁴ **Türkmenoğlu**, s. 21.

¹⁶⁵ **Samancı**, s. 79.

¹⁶⁶ International Crisis Group Working to Prevent Conflict Worldwide, Iraq and Kurds: The Brewing Battle over Kirkuk, Middle East Report N° 56, Temmuz 2006, s. 3.

¹⁶⁷ Mukavemet-i Şeabiye: Irak'ta komünistlere "Şuyui", teşkilatına da Mukavemet-i Şeabiye adı konmuştur. Şuyui, komünizmin ne olduğunu bilmeden komünistliktir. Mukavemet-i Şeabiye ise Milli Mukavemetçi yani bir milistir. Irak Başbakanı General Kasım, Mukavemet-i Şeabiye'yi tıpkı Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi, Musoli'nin faşizmi gibi kendi ihtilal felsefesini oluşturmak için kurdurmuştur. Mukavemet-i Şeabiye'nin ilk lideri Kamil Kazancı adında Moskova da yetişmiş bir komünisttir. Teşkilatın amacından uzaklaşıp komünistleşmesi ve halk içerisinde yayılması Kazancı'nın eseridir. Nuri Sait'i öldüren ve Abdülillah'ı sokaklarda sürükleyen Bağdat halkı, kendilerine silah veren, ordu üstünde daha sorumsuz bir mevki sağlayan Mukavemet-i Şeabiye'ye efendi olmanın gururunu taşıyabilmek için koşarak girmişlerdir. Bu grup milis kuvvetlerdir ve belirli bir güce sahiptir. Bundan dolayı da istedikleri evi basabilir, istedikleri adamı öldüre bilirlerdi. Çünkü güçlerini ihtilalden alıyorlardı ve ihtilalin kuvvetlenmesi için çalışıyorlardı. Başlarda sembollerini Irak bayrağıydı ancak daha sonra Rusya'nın orak-çekiçli kırmızı bayrağını kullanmaya başladılar. 14 Temmuz ihtilali gününde kırmızı erkekli kamyon kasalarına binerek kırmızı bayrakları sallayarak dolaşmışlardır. Aynı gün Kerkük olaylarına bu grubun ismi de karışmıştır. Turhan **Aytul**, "İhtilalden Sonra-2", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1959, s. 3.

ideolojisi altına girmeyen Türkmenler ile komünizmi kullanan Kürtler arasında ayrılık ve çatışma bu dönemden sonra başlamıştır¹⁶⁸.

2.2. Irak Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

2.2.1. Askeri Darbe ve Cumhuriyetin İlanı

14 Temmuz 1958 sabahı Irak güne askeri darbe ile uyanmıştır. Kraliyet rejimi devrilmiş yerine cumhuriyet rejimi ilan edilmiştir. İktidarı kanlı bir darbe ile Kral II. Faysal'ın elinden alan cunta yönetimi, kraliyet ailesi ile birlikte, Başbakan Nuri Said gibi monarşi rejiminin önde gelen siyasetçilerinden bir kısmını öldürmüştür. İhtilali gerçekleştiren askeri yönetimin iki lideri vardır: General Abdülkerim Kasım ve Yarbay Abdülselam Arif¹⁶⁹. İhtilalin ana lideri General Kasım Irak Cumhuriyeti'nin “Devrim Komuta Başkanı” ilan edilmiştir¹⁷⁰.

Darbe gerçekleşikten sonra iki lider, radyoda İhtilali duyururken bir beyanat vermişlerdir. Bu beyanatta “Irak’ Araplar, Kürtler ve Türkmenlerden meydana gelmektedir” denmektedir. Irak'ta asli unsurlardan birisi olarak kabul edilmek Türkmenleri sevindirdiği gibi onları hareketli bir devreye de sokmuştur¹⁷¹. Demokratik bir düzenin kurulacağı düşüncesi ile Türkmenler İhtilali samimi bir şekilde desteklemişlerdir. Eğitim dili Türkçe olacak, öğrenci ve işçi sendikaları kurulabilecek ve en önemlisi de parlamenter sistem içerisinde temsil edilme hakkına sahip olacaklardır¹⁷².

Türkmenlerde ihtilalin ilk zamanlarında bu darbeyi koyu Arap milliyetçisi olan Nasırcılar¹⁷³ tarafından yapıldığı kanısı belirmiştir. Ancak Arap milliyetçiliğinin neden Kürtler ile ortak olacağını anlayamamışlardır. Daha sonra aslında cunta yönetimini iş

¹⁶⁸ **Türkmenoğlu**, s. 22, 23.

¹⁶⁹ Yüksel **Kaştan**, “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sayı 19, Yıl 2008 s. 315.

¹⁷⁰ Mustafa **Aydın**, Nihat Ali **Özcan**, Neslihan **Kaptanoğlu**, *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 6.

¹⁷¹ **Saatçi**, *Tarihten Günümüze...*, s. 216.

¹⁷² Osman **Oğuz**, “Kerkük Katliamı”, *Fuzuli Dergisi*, Sayı 1, 4/5 Temmuz-Ağustos 1987, s. 6.

¹⁷³ 1958 yılında Mısır'ın yönetimine gelen Cemal Abdül Nasır, Sovyetler Birliği'nin desteğinden sonra bölgede ülkesini lider konuma yükseltmek için Arap milliyetçiliğini (Pan-Arabizm) resmi doktrin haline getirmiştir. Bunu yaparken de Arap ülkeleri arasındaki tarihsel bağların ve ortak düşmanların bulunduğu temel fikrinden hareket etmiştir. Nasır'ın bu fikri kısa zamanda Irak ve Suriye gibi Arap ülkelerinde taraftar bulmuştur. Görüşünü Arap birliği düşünceleri ile destekleyen Cemal Abdül Nasır'ın ismi Arap milliyetçiliğinin adı ile bütünleşmiş ve bir süre sonra Arap dünyası içerisinde Arap milliyetçiliği “Nasırcılık” olarak anılmaya başlamıştır. 1967'deki Arap-İsrail savaşından sonra Nasır'ın bu fikri popülerliğini yitirmiştir. Çağatay **Okutan**, “Arap Milliyetçiliği”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 2, Bahar 2001, s. 167,168.

başına getiren gücün Nasırcılar olmadığı Türkmenler tarafından anlaşılmıştır. İhtilalin İngiliz ve Amerikan bilgisi dâhilinde Nasırcılar, Komünistler, Araplar ve Kürtlerin yararlandığı bir darbe olduğu çok geçmeden anlaşılacaktır. Türkmenler bu dağınık ihtilalden paylarına düşeni alamayacak, daha doğrusu hakları verilmeyecekti. Çünkü İngiliz parmağı ile yapılan bir olayda zaten Türklerin yeri olmazdı¹⁷⁴.

Darbe ile iş başına geçen hükümet, 27 Temmuz 1958’de yeni Irak anayasasını ilan etmiştir. Bu anayasada “Irak’ın büyük Arap vatanının bir parçası olduğu” belirtilmiş¹⁷⁵, yönetime el konulduğunda sığağı sığağına radyoya yapılan açıklamanın aksine “Irak’ın müşterek sahiplerinin Araplar ve Kürtler” olduğu söylenmiştir¹⁷⁶. Bu anayasada Irak nüfusunun altında birini oluşturan Türkmenlerden neden bahsedilmemiştir? Türkmenler neden yok sayılmıştır? Bunun cevabı “Küresel Ekonomik Güçlerin” oyunlarında aranmalı idi. Orta Doğu Petrol bölgesinde kuvvetli sayılabilecek bir Türkiye’nin söz hakkını sıfıra indiren bir İngiliz oyunu idi. Ayrıca Lozan’da Türkiye’nin aleyhine olan maddeler İngiliz oyununun elini güçlendirirken, Türkiye’nin bu dönemde kendi iç krizleri ile uğraşması ve tavizkar tutumu da buna çanak tutmuştur¹⁷⁷.

2.2.2.İhtilal Liderleri Arasında Anlaşmazlık

Darbe Hükümetini kuran General Kasım, iç işleri ve milli savunma bakanlığını kendi uhdesine almıştır. Yarbay Arif de başbakan yardımcılığı görevine getirilmiştir. General Kasım ülkede cunta yönetiminin otoritesini arttırmak için bir Şii Arap, bir Sünni Arap ve bir Kürt olan Halit Nakşibendî’den oluşan “Ulusal Egemenlik Konseyi” kurmuştur¹⁷⁸. Bu görev dağılımının ardından iki lider arasında anlaşmazlıklar baş göstermiştir.

General Kasım Irak’ta Arapların lideri olmak istememiş, buda kendini Arapların asıl temsilcisi gören Mısır lideri Arap milliyetçisi Nasır ile arasının açılması anlamına gelmektedir. Ayrıca General Kasım’ın Moskova’ya yakınlaşma adına bazı adımları da olmuştur. Kurduğu ilk kabinesinde dört Komünist bakana yer vermiş, Halk Mukavemet

¹⁷⁴ Demirci, s. 70.

¹⁷⁵ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 218.

¹⁷⁶ Kayılı, s. 39.

¹⁷⁷ Nejdet Koçak, “Kerkük Katliamı”, *İnsan Vatanını Sever*, Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara 2009, s. 44.

¹⁷⁸ Shakir Hanish, *The July 14, 1958 Revolution On Iraq*, Northern Arizona University Yayınları, Arizona 1988, s. 3.

Teşkilatı'nın başına Moskova'da eğitim görmüş Kamil Kazancı getirilmiştir¹⁷⁹. Yarbay Arif'te Arap milliyetçisi ve koyu bir Nasır taraftarı idi. İhtilalden birkaç ay sonra Şam'da Nasır ile buluşmuş, Irak ile Mısır'ı birleştirme konusunda bazı prensipler üzerinde anlaşmaya varmıştır¹⁸⁰.

Liderlerin durumu böyle iken ordunun içerisinde de bölünme söz konusu olmuştur. Subayların bir kısmı komünist ideolojiyi benimsemişken, bir kısım subay da Arap milliyetçisiydi ve Irak'ı Büyük Arap Birliğine katmak istiyorlardı¹⁸¹. Artık taraflar net bir şekilde belirginleşmiş, Komünistler ve Komünist Parti'nin desteklediği Kürtler General Kasım tarafında, milliyetçi Araplar ise Yarbay Arif tarafındaydı. Bu iktidar mücadelesinden galip çıkan General Kasım¹⁸², İhtilalden üç ay sonra Yarbay Arif'i tutuklatmış, Arif'in etkisiz hale getirilmesi de Arap milliyetçisi Nasırcıların tasfiyesine yol açmıştır. İktidarın diğer ortağı Arap milliyetçisi Nasırcıların elimine edilmesi de iktidarda General Kasım'ın yalnız kalmasına sebep olmuştur¹⁸³.

Arap milliyetçiliğini savunan Nasırcıların tasfiye edilmesi, komünistler ile milliyetçileri karşı karşıya getirmiştir. Bu safhada da askeri birliklerin müdahalesi gelmiş ve Bağdat'ta bine yakın kişi tutuklanmıştır. Bu aynı zamanda Arap Cumhuriyeti ve Irak'ın Mısır ile birleşme fikrini sonlandırmıştır¹⁸⁴. General Kasım Sovyetler Birliği ile bağlantıya geçmiş ve Irak ordusunu Rus silahları ile donatmıştır. Bunun yanında Rusya'dan 1000 doktor, 1053 tarım mühendisi, 142 petrol uzmanı¹⁸⁵, 705 öğretmen ve çok sayıda askeri uzman Irak'a gelmiştir¹⁸⁶.

2.2.3. Komünizm-Kürt Yakınlaşması ve Türkmenler

Askeri Darbe sonrası komünistler Irak'ın bütün şehirlerinde öğrenci birlikleri, medya, işçi sendikaları ve Eğitim Bakanlığı ile Halk Mukavemet Teşkilatı gibi önemli pozisyonlara sahip olmuşlardır¹⁸⁷. Bu güçlenmeden pay sahibi olmak isteyen ve komünistlik kisvesine bürünmüş olan Kürtler, Türkmen bölgelerini ve özellikle de

¹⁷⁹ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 217.

¹⁸⁰ Mahir Nakip, "Kerkük Katliamı", *Türkiye Gazetesi*, 14 Temmuz 1991, s. 3.

¹⁸¹ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 217.

¹⁸² Bryan Robert Gibson, *U. S. Foreign Policy Iraq and Cold War (1958–1975)*, The London School of Economics and Political Science, Londra, 2013, s. 33. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

¹⁸³ Nermin Neftçi, "Kerkük'ten Geliyorum", *Yeni Sabah*, 18 Aralık 1958, s. 2.

¹⁸⁴ James Fearon, David Laitin, *Iraq, Random Narratives*, Stanford University Yayınları, Stanford 2006, s. 4.

¹⁸⁵ Türkmenoğlu, s. 25.

¹⁸⁶ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 218.

¹⁸⁷ Habip Hümmüzlü,

Kerkük şehrini Kürtleştirmek için çalışmalara hız vermişlerdir. Komünistlerin elinde bulunan sendika, basın, eğitim gibi alanları ellerine geçirmeye başlamışlardır¹⁸⁸.

Kerkük'te Kürtler, gücünü komünistler ile pekiştirdikten sonra her geçen gün daha da anti Türkmen faaliyetlere girişmişler, hatta milliyetçi Kürtler Türkmenlere hakaret edip, onlara yaşama şansı tanımayarak, Kerkük'ü terk etmelerini istemişlerdir¹⁸⁹. Komünizm bayrağı altına giren Kürtler, şehri kargaşa ortamına sürükleyerek, Türkmen halkı ağır tahrik eden sloganlar atmış, milliyetçi beklentilerini dile getirmişlerdir. Bu milliyetçi beklenti ise Kerkük'ten Türkmenlerin kovulması yönünde olmuştur¹⁹⁰.

Türkmenler kendi aleyhindeki bu girişimlere karşı organizasyon bakımından hazırlıksız yakalanmışlardır¹⁹¹. Sosyal temelleri sağlam olan Türkmenlerin fikir organizasyonundaki bu hazırlıksızlık komünistlerin lehine olmuştur¹⁹². Türkmenlere karşı girişilen oyunlar ve yok etme planlarının varlığını artık Kerküklüler de anlamıştır. Türkmenlerin birlikte hareket edememesinden dolayı elimine edilmeleri kolaylaştırmıştır. Kendi üzerlerinde oynanan oyunlara müstakil bir şekilde karşı çıkmaya çalışan vatansever Türkmen yöneticiler hemen görevden uzaklaştırılmışlardır¹⁹³.

2.2.4. Molla Mustafa Barzani'nin Rusya'dan Irak'a Dönüşü ve Olayların Başlaması

General Kasım cumhuriyet rejimini sağlamlaştırdıktan sonra krallık döneminde yurt dışına kaçan bütün siyasi suçluların yeni rejim tarafından affedildiğini ve yurda dönmeleri gerektiğini bildirmiştir¹⁹⁴. Molla Mustafa Barzani Kürdistan Demokratik Parti'yi kurduğu için ve ayrı bir Kürt devleti meydana getirme düşüncelerinden dolayı onbir yıl önce sürüldüğü Moskova'dan Irak'a dönmüştür¹⁹⁵. Molla Mustafa Barzani'ye göre General Kasım tarafından sürgünden çağırılma nedeni; General Kasım'ın yeni

¹⁸⁸ Küzeci, s. 87.

¹⁸⁹ Demirci, s. 71.

¹⁹⁰ Saatçi, *Irak'ta Türk...*, s. 211.

¹⁹¹ Samancı, s. 85.

¹⁹² Demirci, s. 71.

¹⁹³ Suphi Saatçi, "50 Yıldönümünde Kerkük Katliamı", *İnsan Vatanını Sever*, Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilciliği, Ankara 2009, s. 60.

¹⁹⁴ Zubaida Umar, "The Forgotten Minority: The Turkomans of Iraq", *Afkar Inquiry Dergisi*, 4/2 Şubat 1987, s. 39.

¹⁹⁵ Gibson, s. 36, 37.

kurulan rejimi güçlendirmek için Kürtlere ihtiyaç duymasıdır¹⁹⁶. Barzani'ye göre Başbakan General Kasım'ın kendisini Moskova'dan davet etmesinin sebebi, Başbakan Kasım'ın ihtilali esaslı bir temele oturtmak için Irak'taki Kürtlere muhtaç olması ve bunun için de kendisini çağırarak Kürtleri yanına alabileceği düşünmesidir¹⁹⁷.

Sürgünden çağırıldığı sıralarda Prag'da bulunan Molla Mustafa Barzani, önce Mısır'ın başkenti Kahire'ye geçmiş, Nasır ile görüşmüştür. 6 Ekim 1958'de de Bağdat'a inen Molla Mustafa Barzani, bir zamanlar düşmanı olan General Kasım tarafından karşılanmıştır¹⁹⁸. Beraberinde Moskova'da hazırlanan katliam ile imha planları getiren ve Generallik rütbesine yükselen Molla Mustafa Barzani'ye, eskiden Nuri Said'in kaldığı saray tahsis edilmiştir¹⁹⁹.

Molla Mustafa Barzani'nin Irak'a dönüşü ve Bağdat'ta coşkulu bir şekilde karşılanması, Kürtleri cesaretlendirmiştir. Bu cesaret Kürtleri bazı planlar yapmaya sevk etmiş, kurmayı tasarladıkları bağımsız Kürt devletine ekonomik kaynak oluşturmak için petrol yatakları ile zengin Kerkük bölgesini kendi yönetimleri altına almak istemişlerdir. Burada Babagurgur petrol yatakları var ve herkesin iştahını kabartır hale gelmiştir. Ancak burası Türkmen nüfusun ağırlıkta olduğu bir bölgeydi ve Kürt nüfus oldukça azdı ve bu da Kerkük üzerinde yapılan planlar karşısındaki en büyük engeldi²⁰⁰.

22 Ekim 1958'de Süleymaniye'ye gitmek üzere Kerkük Askeri Havaalanına inen Molla Mustafa Barzani, Kürt grupların tezahüratları ile karşılandı. Aynı gün Kerkük'ten Süleymaniye'ye hareket eden Molla Mustafa Barzani, Kürt ağaları ile görüştü ve iki gün kaldıktan sonra 24 Ekim'de yüzlerce silahlı komünist görüşlü Kürt ile Kerkük'e dönmüştür²⁰¹. Molla Mustafa Barzani'nin silahlı Kürt gruplar ile Kerkük'e gelmesi şehirdeki tansiyonu arttırmıştır²⁰². Türkmenlerin oturduğu Yıldız Kıraathanesi'nin önünden cip ile geçen Kürtler kahvede bulunan Türkmenlere hakaret etmişler ve içerisinden Kürtçe olarak "Amerikan uşakları Kerkük'ü terk edin Kerkük bizimdir" diye bağırarak bir kadın sesi duyulmuştur. Yapılan sözlü sataşmaların ardı arkası kesilmemiş, ancak Türkmen gençleri, toplumda ileri gelen Ata Hayrullah²⁰³ gibi büyüklerinin

¹⁹⁶ Lütfü **Akdoğan**, "Barzani Anlatıyor Ben Hiçbir Zaman Komünist Olmadım ve Olmam", *Tercüman Gazetesi*, 17 Mayıs 1970, s. 2.

¹⁹⁷ *Tercüman Gazetesi*, 17 Mayıs 1970, s. 2.

¹⁹⁸ Sıraç **Bilgin**, *Barzani*, Fırat Yayınları, İstanbul 1992, s. 112.

¹⁹⁹ **Demirci**, s. 71.

²⁰⁰ **Umar**, s. 39.

²⁰¹ **Neftçi**, s.

²⁰² **Kayılı**, s. 40.

²⁰³ Ata Hayrullah'ın resmi için Bkz. Ek-5.

sözünü dinleyerek karşılık vermemişlerdir²⁰⁴. O gece ordu evinde misafir edilen Molla Mustafa Barzani, yaptığı toplantılarda Kürtlerin Kerkük'te yapacakları konusunda talimatlar vermiştir²⁰⁵. İkinci gün komünist grupların saldırıları daha da yoğunluk kazanmış ve Türkmenlere ait alışveriş merkezleri yağmalanırken, Türkmen evleri de saldırıya uğramıştır. Bu saldırılar sırasında olayları yatıştırması beklenen ordu birlikleri de komünist Kürt grupların taşkınlıklarına göz yummuşlardır²⁰⁶.

Binlerce silahlı Kürt, General Kasım ve Molla Mustafa Barzani'nin resimlerini taşıyarak Türkmenler aleyhinde sloganlar atmışlar, Türkçe tabelaları indirmişler şehirdeki Türkmenleri tahrik etmek için Mustafa Kemal Paşa ve diğer Türk büyüklerine ait resimler yırtmışlar, “buraları tek edin gidin, Kerkük Kürtlerindir²⁰⁷, Emperyalizm kuyruklarına ölüm” gibi sloganlar atmışlardır²⁰⁸. Kerkük'te bu hadiselerin yaşandığı sırada Irak Türkmenlerine mensup Kerkük Garnizon Komutanı Binbaşı Hidayet Aslan Bey, Türkmenlere karşı girişilen saldırılara duyduğu üzüntüye dayanamayarak kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir²⁰⁹. Bu sırada komünist Kürt gruplar tahriklerine devam ederek Yıldız Kiraathanesi önünde sataşmalara devam etmiştir. Binbaşı Hidayet Aslan'ın üzüntüsü içerisinde olan Türkmen gençleri, ölüm nidalarına daha fazla dayanamayarak anti Türkmen gruplara karşı koymuşlar, Cahit Fahrettin isimli bir Türkmen silahlı Kürt konvoyunun önüne geçerek konvoyu durdurmuş, araçların içerisinde bulunan silahlı grupların indiği sırada kahvedeki Türkmen gençleri silahlı gruplara saldırarak onları dağıtmıştır²¹⁰.

Olayların, önü alınamayacak şekilde büyüdüğünü gören Molla Mustafa Barzani amacına ulaşmış bir şekilde saat 17.00'de Kerkük Askeri Havaalanından Bağdat'a hareket etmiştir²¹¹. Merkezi Kerkük'te bulunan II. Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı olayları takip etmiş ancak elinden bir şey gelmemiştir. Türkmen olan bu komutan olayların önünü almak için istemeyerekte olsa sokağa çıkma yasağı koydurmuştur. Tabakçalı yayınladığı bildiri ile de halkın tahriklere kapılmayarak sükûnetini muhafaza etmesini istemiştir²¹².

²⁰⁴ Demirci, s. 71.

²⁰⁵ Koçak, s. 45.

²⁰⁶ Neftçi, s.

²⁰⁷ Saatçi, s. 220.

²⁰⁸ Küzeci, s. 97.

²⁰⁹ Oğuz, s. 7.

²¹⁰ Demirci, s. 72.

²¹¹ Türkmenoğlu, s. 26.

²¹² Demirci, s. 72.

Olayların ertesi günü yani 26 Ekim de Binbaşı Hidayet Aslan'ın cenaze töreni gerçekleşmiş, Türkmenler arasında sevilen bir lider olduğundan dolayı Türkmen okulları ve iş yerleri cenaze merasimi için o gün açılmamıştır. Sokağa çıkma yasağına rağmen binlerce insan merasime katılmak için toplanmışlardır.²¹³. Sessiz bir şekilde defin işlemi gerçekleştirildikten sonra heyecan yukarı doğru tırmanmış, komünist Kürt gruplara gözdağı vermenin tam sırası olduğu düşünülmüş fakat Türkmen lideri Ata Hayrullah gençlerin galeyana gelmesini önleyerek “ matem günümüzde çapulcuların yaptığı gibi yapmayalım ölüme saygılı olalım” diyerek Türkmenleri yatıştırmış ve olayların çıkmasını önlemiştir²¹⁴. Cenaze dönüşü Türkmenler, II. Tümen Komutanlığı önüne kadar yürüyerek tepkilerini göstermiştir²¹⁵.

2.2.5. Musul'da General Şevvaf'ın Ayaklanması

Musul milliyetçi Arapların yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biridir. Halk milliyetçi olduğundan Nasır taraftarı, tutucu ve komünizm ideolojisine karşıydı. Burada General Kasım'ın Araplara hainlik ettiğini düşünen Arap milliyetçileri iktidara karşı daima muhalefet etmişlerdir. Bu Arap milliyetçiliğini ve muhalefetini, kırmak isteyen komünistler ise “Halk Mukavemet Teşkilatı, İleri Gençlik ve Barış Severler” gibi örgütleri kullanarak bunu yapmaya çalışmışlardır²¹⁶. Suriyeli komünist Kamil Kazancı'nın başında bulunduğu “Barış Severler” adındaki solcu grup, karışıklık çıkarmak için yıllık toplantısını Musul'da yapacağını bildirmiş, olaylarda bu sayede başlatmayı planlamışlardır²¹⁷.

General Kasım'a olayın mahiyeti duyurularak böyle bir toplantının Musul'da yapılmaması bildirilmiştir. Ancak General Kasım bilinmeyen bir sebepten dolayı bu toplantıyı iptal etmemiştir²¹⁸. Barış Severler 250 bin kişilik kalabalık bir grupla 5 Mart 1959'da “Barış Treni” adını verdikleri trenle Musul'a hareket etmişlerdir. Musul'a geldiklerinde Garnizon Komutanı Albay Abdülvahab Şevvaf kalabalığın şehre girmesini yasaklamış²¹⁹ ve General Kasım'a bu durum yine bildirilmesine rağmen Albay Şevvaf'ın beklemesi ve müdahale etmemesi gerektiği haberi gelmiştir. Bu sırada

²¹³ Koçak, s. 45.

²¹⁴ Demirci, s. 72.

²¹⁵ Saatçi, s. 221.

²¹⁶ Yaşar AYTEK, “Irak Türkleri ve Barzani (3)”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 1 Nisan 1974, s. 5.

²¹⁷ Bilgin, s. 115.

²¹⁸ Demirci, s. 73.

²¹⁹ Yakuboğlu, s. 29.

da Albay Şevvaf komünist grupların saldırısına uğramış ve saldırıya uğramasının karşılığında yanına kendisine bağlı milliyetçi subayları, Nasırcıları ve Şammar Arap Aşiretlerini alarak isyan bayrağını hazırlıksız bir şekilde çekmiştir²²⁰.

8 Mart günü başlayan bu ayaklanmanın bir tarafında Mısır, Suriye²²¹, Arap Milliyetçileri ve bazı aşiretlerce desteklenen Albay Şevvaf, diğer tarafta General Kasım'ın birlikleri ile Irak'ta Halk Mukavemet Teşkilatı ve Irak Komünist Partisi gibi önemli mevkileri elinde bulunduran komünistlerdir²²². Bu ayaklanma özünde General Kasım'a karşı Irak'ta her mevkii ellerinde bulunduran komünistlere ve komünist ideolojiye tepki olarak yapılmıştır²²³.

General Kasım çıkan olayların bastırılması için Musul garnizonunu havadan bombalama emrini vermiştir²²⁴. Ancak iki gün süren hava saldırılarının başarısız olması üzerine komünistler ağır silahlar kullanarak milliyetçilere saldırmıştır. Dört gün boyunca Musul'da kanlı çarpışmalar meydana gelmiş, komünistler şiddetli bir şekilde soykırım uygulamışlardır²²⁵. Bu çatışmalar sırasında yaralanan Albay Şevvaf kaldırıldığı hastanede Kürt bir sıhhiye eri tarafından atılan bir kurşun ile öldürülmüştür²²⁶.

General Kasım'a karşı bir isyan niteliğinde olan bu ayaklanma komünistlerinde yardımı ile bastırılmıştır. Bu isyanda ölü bilançosu da isyanın boyutunu göstermektedir. Komünistler isyanda 110 kişi kaybederken, milliyetçi taraftan 200 kişi hayatını kaybetmiştir²²⁷. Bu bilançoya isyandan sonra kurulan Halk Mahkemelerindeki yargılamalar sonrası verilen sürgün ve ölüm cezaları da eklenmesi gerekmektedir. Adil olmayan Halk Mahkemelerinde insanlar bir celsede yargılanıp idama mahkûm edilmiştir. Yargılananların kimileri hapse kimileride sürgüne gönderilmiştir.

Kerkük Türkmenleri Musul'daki ayaklanmaya katılım veya destek göstermeyerek uzak durmuşlardır. Kerkük'te Ata Hayrullah önderliğinde Türkmen mahallelerinde bir araya gelen Türkmen gençleri olayları değerlendirmiş, isyan hareketine dâhil olmama

²²⁰ Demirci, s. 73.

²²¹ Mısır ve Suriye'nin Albay Şevvaf'ın ayaklanmasına destek verme amacı Irak'ın petrol gelirlerinin Birleşik Arap Birliği'ne akıtmak istemeleridir. Darbe girişimini desteklemek için sınırda radyo istasyonu dahi kurmuşlardır. Roger Louis ve Roger Owen, *A Revolutionary Year: Middle East in 1958*, Contemporary Review Company Yayınları, Londra 2003, s. 245.

²²² Samancı, s. 85.

²²³ Oğuz, s. 7.

²²⁴ Türkmenoğlu, s. 31.

²²⁵ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 224.

²²⁶ Yakuboğlu, s. 30. Nefi Demirci'ye göre Albay Şevvaf kaldırıldığı hastanede bıçaklanarak öldürülmüştür. Demirci, s. 73.

²²⁷ Oğuz, s. 7.

fikrinde karar kılmışlardır. Ancak Albay Şevvaf'ın ayaklanması Kerküklü Türkmenler aleyhinde bazı gelişmeler doğurmuştur²²⁸. Güvenliğin sağlanması ve olayların Kerkük'e sıçrayıp kan dökülmesini önlemek için çalışan II. Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı, Albay Şevvaf'ın darbe girişimine katkıda bulunmak suçu ile görevden alınarak 12 Ağustos'ta mahkemeye sevk edilmiştir²²⁹. Bu tarihten itibaren de Tabakçalı özelinde yapılan haberler Türkiye medyasına yansımıştır. Bağdat Askeri Mahkemesinde yargılanan Tabakçalı²³⁰ bu süreç sonunda 20 Eylül'de idam edilmiştir²³¹. Tabakçalı görevden alınıp henüz idam edilmeden önce de yerine aşırı komünist kimliği ile tanınan Tuğgeneral Davud Cenabi getirilmiştir²³².

General Nazım Tabakçalı, Bağdat Askeri Mahkemesindeki yargılama sırasındaki ifadelerinde Irak içerisindeki komünistlere vurgu yaparak, komünistlerin Irak'ın icra kollarını ellerine geçirdiklerini dile getirerek şu ifadeleri kullanmıştır²³³:

“Komünist Partisi, halk teşkilatlarında olduğu gibi, bütün Irak'ta devletin icra kollarını kontrol altında tutmaktadır... Komünistler benimde kendi saflarına iltihak etmemi istediler. Ben bu teklifi reddedince telefonla beni ve ailemi ölümlü tehdit ettiler ve bu tehditlerine her gün devam ettiler. Hatta okula giden çocuğumu dahi takip ettirdiler... Komünistler Irak ordusuna sızmaya ve her birlikte bir hücre teşkil etmeye muvaffak oldular. Birçok subay emirleri kumandanlarından değil ve fakat komünist partisinden almaktadırlar... Kendileri Irak halkı arasında söylentiler çıkararak, komünist aleyhtarı kimselerin temizleneceğini ileri sürerek bütün Irak'ı korku içinde bırakmışlardır.”

General Nazım Tabakçalı Bağdat Askeri Mahkemesindeki yargılanma sürecinde asılsız nedenler ile Turancılık ile suçlanmış, Turancılık ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirten Tabakçalı, kendisini Turancılık ile itham eden mahkeme reisi ile sert tartışmalara da girişmiştir²³⁴.

²²⁸ Samancı, s. 86.

²²⁹ Kayılı, s. 40.

²³⁰ Hürriyet Gazetesi, 13 Ağustos 1959, s. 1.

²³¹ Tercüman Gazetesi, 21 Eylül 1959, s. 3.

²³² Küzeci, s. 87.

²³³ Dünya Gazetesi, 25 Ağustos 1959, s. 1.

²³⁴ Yeni Sabah Gazetesi, 26 Ağustos 1959, s. 1.

2.3. Katliamın Öncesi ve Katliam Günü Yaşanan Gelişmeler

Türkmenler, özellikle Kerkük Türkmenleri için hareket alanı ülkeyi eline geçirmiş olan komünizm ideolojisi ve onun taraftarları tarafından daraltılmış, bu dönemde de 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamına giden süreç her gün yeni bir plan ile yürürlüğe konmuştur.

Davud Cenabi göreve gelir gelmez Türkmenler aleyhinde çalışmalara başlayarak Türkmen ve Arap milliyetçilerinden oluşan 102 subayı Bağdat İl Müdürlüğü emrine vererek Kerkük'ten uzaklaştırmış, bazı Türkmenleri Turancılık suçlayıp, Türkiye ile birleşme çabaları olduğu iddiasında bulunmuş, bunlar arasından 1208 Türkmen'i hapse attırıştır²³⁵. II. Tümeinde görev yapan erat, astsubay ve subaylar Türkmen oldukları için Kerkük'ten uzaklaştırılarak, ücra bölgelere atamaları ve tayinleri yapılmıştır²³⁶.

Türkmenlere ve milliyetçi Araplara karşı yapılan tasfiye niteliğindeki bu hareketlerden sonra onların doldurduğu asker ve memurluk görevlerine komünist veya Kürt yanlısı kişiler getirilmiştir²³⁷. Uzun yıllar Moskova'da eğitim görmüş olan ve aynı zamanda "Irak Yüksek Komünist Şurası" üyesi olan Maruf Berzenci Kerkük Belediye Başkanlığına, bir Kürt Komünist Ensar Selam da onun sekreterliğine getirilmiştir. Halk Mukavemet Teşkilatı'nın başına Ermeni asıllı bir komünist olan Ojin isminde birisi tayin edilmiştir²³⁸. Irak Komünist Partisi'nin başına Kürt asıllı Fatih Davut Cabbari getirilmiş, Irak Komünist Partisi'nin Kerkük yerel komitesi de tamamen Kürtlerden oluşturulmuştur. Yargıtay başkanlığına, bir Kürt olan Avni Yusuf atanmış²³⁹, Emniyet Müdürlüğüne de bir Kürt atanmış, mahkeme hâkimlerinin çoğunluğu Kürtlerden oluşturulmuştur. Bu üst mevki atamalarına ek olarak alt kadrolara da komünistler ve Kürtler yerleştirilmiş, artık Kerkük'te bütün önemli mevkileri komünistler ve Kürtler ele almıştır²⁴⁰.

Davud Cenabi II. Tümeinde de bazı atamalar yapmıştır. Albay Esed Baban ordu komutanı vekilliği görevine getirilirken, bir Arap komünist olan Albay Muhammed Kahveci II. Ordu Birlikleri Komutanlığı görevine getirilmiştir. Bir Kürt olan Albay Kazi Topçu Birliklerinin, yine bir Kürt olan Neşet Kazas Ordu İstihbarat Servisinin başına getirilmiştir. Garnizon Komutanlığına Kürt asıllı Binbaşı Neşet Sunuvi, yardımcılığına

²³⁵ İhsan Tural, "Gönüllü Rus Peyki Irak", *Akşam Gazetesi*, 28 Haziran 1958, s. 3.

²³⁶ Demirci, s. 73.

²³⁷ Samancı, s. 86.

²³⁸ Oğuz, s. 7.

²³⁹ Türkmenoğlu, s. 41.

²⁴⁰ Saatçi, *Tarihten Günümüze...*, s. 225.

da bir Arap komünist Fikri Kerem getirilmiş, böylece otorite askeri yönden de komünistlerin ve Kürtlerin ellerine geçmiştir²⁴¹.

Davud Cenabi'nin göreve geldiğinde yaptığı sürgün, hapis ve atama işlerinin dışında Türkmenleri sindirmek için başka faaliyetlere de girişmiştir. Cenabi Kerkük'te yayın yapan Türkmen gazeteleri Beşir, Afak ve Kerkük gazetelerinin kapatılması emrini vermiştir²⁴². Türkçe-Arapça olarak yayınlanan Beşir gazetesi'nin yayın kadrosu da sindirilmek istenmiştir. Gazetenin yazı işleri müdürü Mehmet Hacı İzzet 17 Mart 1959 da tutuklanmış ve İmara'ya sürgün edilmiştir. Gazetenin yürütücüsü olan Habib Hürmüzlü de, aynı gün tutuklanmış ve ertesi gün Bağdat'a 300 km. uzaklıktaki Nasırıyye'ye sürülmüştür. 18 Mart'ta da Kerkük'ün tanınmış kültür adamı Avukat Ata Terzibaşı tutuklanarak Bağdat'taki askeri garnizona hapsedilmiş, aynı günde Beşir gazetesinin yayın hayatına son verilmiştir²⁴³.

1959'un Nisan ayı içerisinde Rusya'da çeteci olarak yetiştirilmiş Kürt militanları kamyonlarla Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük'e getirilerek yerleştirilmişlerdir²⁴⁴. Silahlı olan bu militanlar belediye ve benzeri kamu kurumlarında işçi statüsünde gösterilerek maaşa bağlanmıştır. Şehir dışında toplanan eli silahlı bu gruplar, ordu ve belediyeye ait araçlar ile taşınmıştır. Ayrıca bu militanlar şehirde huzursuz ortam oluşturmak için mahallelerde dolaşmış ve Türkmenlere sataşmışlardır²⁴⁵.

Davud Cenabi'nin baskıları sivil halka yönelikte olmuş, Türkmenlere ait ev ve işyerlerinin aranmasını yasal kılan arama belgesi çıkarttırmış, böylece Türkmenlerin silah ve cephanelerine el konularak kendilerini savunma gücü ellerinden alınmıştır. Bunun yanında polise evlerinde silah bulunduranları tutuklaması emri de verilerek Türkmenlerin bir kat daha yıldırması sağlanmıştır²⁴⁶. Bu sırada da Türkmen halkta gerilmeye başlamış ve Kerkük'ün belli bölümlerinde yer yer çatışmalar çıkmıştır. Çatışmalara müdahale eden güvenlik güçleri Türkmenleri tutuklamış, tutuklu sayısı o kadar artmıştı ki, hapishanelerde yatan ve işkence gören Türkmen aydınlarından bir kısmı okul binalarına yerleştirilmişlerdir²⁴⁷.

²⁴¹ **Türkmenoğlu**, s. 41.

²⁴² **Küzeci**, s. 88.

²⁴³ Habib **Hürmüzlü**, "Beşirden Anılar", *Türk Yurdu Dergisi*, 13/65, 11 Ocak 1993, s. 31.

²⁴⁴ **Saatçi**, *Tarihten Günümüze...*, s. 226.

²⁴⁵ **Saatçi**, *50. Yıldönümünde...*, s. 60.

²⁴⁶ **Hürmüzlü**, *The Turkmen Reality...*, s. 116.

²⁴⁷ **Saatçi**, *50. Yıldönümünde...*, s. 61.

Irak ihtilalinden sonraki duruma ve komünistler tarafından Türkmenlere yapılanlara değinen Vatan gazetesi yazarı Ahmed Emin Yalman, 14 Temmuz 1959 tarihinde ihtilalin birinci yıldönümü münasebeti ile “Irak’ın Barometresi” isimli bizimde konumuzu özetler nitelikte bir köşe yazısı kaleme almıştır. Bu yazısında Yalman şunları bildirmektedir²⁴⁸:

“Bundan bir yıl evvel telaşlı günler geçirmiştik. Bağdat’ta dost saydığımız bir hükümetin yıldırım şeklinde yıkılması, bir takım kanlı hadiseler cereyan etmesi, Moskova nüfuzunun ön plana geçer gibi görünmesi bizi çok üzmüştü. 14 Temmuz 1959’da -garip bir tesadüf eseri olarak tam Fransız İhtilali’nin yıl dönümünde- Irak’ta cumhuriyet kurulduktan sonra da bu üzüntüler devam etti ve vakit vakit şiddetlendi. Mesela Moskova’nın aleti gibi hareket eden Irak komünistlerinin Irak Türklerine karşı tahrikler yapmaları, hiçbir suçları olmayan Türklerin kütle halinde zindanlara atılmaları gibi acı manzaralar karşısında derin ıstıraplar geçirdik.”

Kerkük artık her geçen gün biraz daha çatışma ortamına sürüklenirken, ivme kendi lehlerine dönmüş olan komünist ve Kürtlerin akıllarındaki, Türkmenleri yok etme seçeneği giderek güçlenmiştir. Çünkü Davud Cenabi’nin II. Tümenin başına geçmesi ile başlayan süreçte Türkmenlerin lehine hiçbir adım atılmamış, Türkmenler yalnızlaştırılmıştır. Türkmenlerin bu yalnız kalışlarından da cesaret alan komünist ve Kürtler için artık Türkmenleri yok ederek demografik yapıyı değiştirmek yapılabilecek en kolay iş olmuştur²⁴⁹.

Bu sırada, General Kasım ihtilal yaptıktan sonra milliyetçi Arapların etkisini kırmak için desteğini gördüğü komünistlerden rahatsız olmaya başlamış ve onlara darbe vurmak için fırsat kollamıştır. 10 Temmuz günü Türkiye medyasına yansıyan haberlere göre General Kasım, kendi hareket serbestliğini de korumak için komünistlerin Mayıs ayı içerisinde Irak Hükümeti içerisinde kendisine tekrar yer bulma çabalarını boşa çıkarmış, daha önce komünistler marifeti ile mahkûm edilen Arap milliyetçilerini serbest bırakmış, bu sıralarda da Irak komünistlerinin dayanak noktalarından olan Halk Mukavemet Teşkilatının yetkilerini daraltmıştır²⁵⁰. General Kasım 18 Haziranda yaptığı bir toplantıda komünistlerden rahatsız olduğunu dile getirmiş, 20 Haziran 1959’da kimsenin beklemediği bir karar açıklamıştır. Sürgünde olanlara af çıkartmış ve yüzlerce

²⁴⁸ Ahmed Emin **Yalman**, “Irak’ın Barometresi”, *Vatan Gazetesi*, 14 Temmuz 1959, s. 1.

²⁴⁹ **Oğuz**, s. 7.

²⁵⁰ *Vatan Gazetesi*, 10 Temmuz 1959, s. 4.

Türkmen'in Kerkük'e dönmesinin önünü açmış, sürgündekiler geri dönerken hapistekiler de serbest bırakılmıştır. Ancak bu genel affın sebebi 14 Temmuz 1959 da yani katliam günü anlaşılmıştır²⁵¹.

General Kasım'ın aniden böyle bir genel af çıkarması akıllarda soru işaretleri oluşturmuş, kamuoyunda bir takım çevreler bu affın çıkmasının sebebi olarak kurban bayramının yaklaşması ve General Kasım'ın komünistler ile mücadele etmek istemesinden dolayı şeklinde yorumlanmıştır. Kimi çevreler ise 14 Temmuz Katliamını daha kapsamlı yapmak için genel affın ilan edildiğini söylemiş, genel af sayesinde 4000 den fazla tutuklu serbest bırakılmış, sürgündekilerin Kerkük'e gelmeleri için önleri açılmış, bu sayede sürgüne giden Kerkük'ün önde gelen aydınları ve şahsiyetli kişileri de katliama tabi tutulabilecekti²⁵².

General Kasım komünistlerin ülkenin her alanında güçlendikten sonra kendisine karşı bir darbe girişimi olacağını farkındaydı. Bu darbe girişimi de Irak'ta bir iç savaşa dönüşebilirdi. Böyle bir ihtimalin hayata geçmemesi için General Kasım komünistlere karşı cephe almış ve onların üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Bu baskıyı da Irak komünizmini destekleyen gazeteler üzerinden yapmıştır. Ancak komünistlerde darbe ve sonrasında destekledikleri General Kasım tarafından üzerlerinde yapılan bu baskının farkındaydılar ve en büyük destekçisi Kürtler ile birlikte güç toplamakla meşguldüler²⁵³.

Kerkük Türkmenleri bu sürelerde hala kuvvetli bir lider etrafında organize şekilde hareket edememiş, zengin Türkmenlerin bir kısmı Bağdat'a yerleşmişler, Kerkük'te kalan küçük çaplı memur ve öğretmenler arasında ki çabaya rağmen bir birleşme olmamıştır²⁵⁴.

Bağdat'ta komünizme karşı General Kasım tarafından mücadele şiddetini giderek arttırırken²⁵⁵, Irak'ta Cumhuriyet rejimini kuran 14 Temmuz 1958 ihtilalinin birinci yıl dönümü de yaklaşıyordu. Cumhuriyet Gazetesi'nin Bağdat radyosundan aldığı bilgiye göre de ihtilalin yıl dönümü münasebeti ile yapılacak törenlere Türkiye'nin heyeti Bağdat'a varmıştır²⁵⁶.

²⁵¹ **Küzeci**, s. 98.

²⁵² **Demirci**, s. 74, 75.

²⁵³ Henry D. **Astarjian**, *The Struggle For Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil, and The Death of Tolerance in Iraq*, Praeger Security International Yayınları, Londra 2007, s. 120–126.

²⁵⁴ **Demirci**, s. 75.

²⁵⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Temmuz 1959, s. 1.

²⁵⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1959, s. 5.

Kutlamalara birkaç gün kala ve tören hazırlıkları yapıldığı sıralarda komünistlere bağlı anarşistler, Gavurbağı Katliamı'nın yıl dönümü olan 12 Temmuz'da, katliamda hayatını kaybedenleri anma töreninde Kerkük'te felaketlerin yaşanacağı söylentilerini yaymışlardır. 12 Temmuz günü yapılan anma törenlerinden sonra ise Halk Teşkilatları ve Çiftçi Birlikleri dernekleri ile şehre gelen Kürt aşiretlerinden birçok insan şehri terk etmemiştir. Bu sırada komünist grupların toplandığı Ulusal Cepheye mensup olan bazı kişiler, çocuk ve kadınların 14 Temmuz gününden önce Kerkük'ten çıkartılmasını, şehirde kalmak isteyenlerinde mutlak Kürt elbiseleri giymeleri gerektiğini telkin etmişlerdir²⁵⁷. Bu gelişmeler 14 Temmuz günü Kerkük'te Türkmenler ve Başbakan General Kasım'ın aleyhinde olan komünistler tarafından olaylar çıkabileceğini göstermiştir²⁵⁸.

Kürt-Komünist ittifakını bir çatı altında toplayan Ulusal Cephe sadece Türkmenlerin gözünü korkutmakla kalmıyor aynı zamanda Bağdat'ı yani merkezi yönetimi de, Türkmenlerin Irak Devrimine düşman olduğunu ve 14 Temmuz günü Cumhuriyet rejimine karşı ayaklanacaklarını, Kerkük kalesine Türk bayrağı çekecekleri gibi iftiralarla kışkırtmışlardır. Ancak II. Tümen de görev yapan ve Türkmen olan Kurmay Subay Abdullah Abdurrahman olayların çıkacağını anlamış, hükümeti bu konuda ikaz etmek için 13 Temmuz günü Kerkük'ten ayrılarak Bağdat'a ulaşmış, Harbiye den arkadaşı olan General Kasım'ın Savunma Bakanlığındaki bürosuna gidip, daha önceden de olaylar hakkında duyumları olan Başbakan Kasım'ı Kerkük'te Türkmenlere karşı girişilecek olan bir katliam hazırlığı olduğu yönünde ikaz etmiştir²⁵⁹. Çünkü Irak komünistleri Başbakan General Kasım'a karşı giderek cephe almış hatta 13 Temmuz günü Kasım tarafından gerçekleştirilen kabine değişikliğinde komünist eğilimli "Kadın Haklarını Koruma Birliği" Başkanı Dr. Nezihe Duleim'in kabineye alınması Irak komünistlerinin yapacağı herhangi bir hareket ve çatışma ortamı oluşturma çabalarını yatıştırmak için yapılmıştır. Ancak komünistlere yapılan jest niteliğindeki Duleim'in kabineye alınma davranışı kendilerine kabinede az yer verildiği düşüncesinden dolayı komünistleri memnun etmemiş²⁶⁰, bu memnuniyetsizlikleri de

²⁵⁷ İnsan Vatanını Sever, Yayına Hazırlayan: Irak Türkmen Cephesi Temsilciliği, Irak Türkmen Cephesi Temsilciliği Yayınları, Ankara 2009, s. 29.

²⁵⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Temmuz 1959, s. 5.

²⁵⁹ Sönmez Ateş, "Kerkük Katliamının Kitabı Mutlak Yazılmalı", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 5, Sayı 19, Temmuz-Eylül 2003, s. 31.

²⁶⁰ *Vatan Gazetesi*, 15 Temmuz 1959, s. 5.

ertesini gün yani 14 Temmuz ihtilalinin kutlamaları sırasında Kerkük'te katliam gerçekleştirmek sureti ile kendini göstermiştir.

Irak'ta 14 Temmuz ihtilalinin yıl dönümüne hazırlanıldığı Türkiye'deki gazetelere de yansımıştır. Kutlamalar ile ilgili yapılan haberlerde ihtilalin yıl dönümünün halk arasında büyük bir heyecan oluşturduğu bildirilmiştir. İhtilalin yıl dönümünün münasebeti ile yapılan gösteriler hakkında da bilgi veren gazeteler, şenliklerin sabah saat 6'da başladığını, yapılan muazzam geçit törenlerinde Rus, Amerikan ve İngiliz yapısı tanklar ve Rus Mig tepkili uçakları ile İngiliz Vampir uçaklarının yan yana katıldığını aktarmışlardır. ABD Başbakanı Eisenhower ihtilalin yıl dönümünü tebrik etmek için Irak Başbakanı General Kasım'a bir mesaj göndermiş, mesajında; Irak'ın milli bayramı dolayısıyla, Irak halkına, giriştiği ekonomik ve sosyal hamlelerde başarıya ulaşması hususunda dileklerini bildirmiştir²⁶¹.

Irak Başbakanı General Kasım ihtilalin birinci yıldönümü münasebeti ile 14 Temmuz günü Bağdat radyosundan bir açıklama yapmıştır. Açıklamasında Başbakan General Kasım, "Biz hiç kimseye karşı düşmanlık beslemiyoruz. Şahsen az konuşup, çok iş yapmayı severim" demiş; önümüzdeki yıl Irak'ta halkı sevindirecek büyük olaylar belireceğini açıklamış ancak bu olayların ne olduğu hakkında Kasım bilgi vermemiştir²⁶².

Türkmen liderleri, Ulusal Cephenin Türkmenler devrime karşı propagandasını boşa çıkarmak adına devrimin yıl dönümündeki gösterilere büyük destek vermesi için hazırlıklara başlamışlar, desteklerini göstermek için de özel bir kutlama komitesi başkanlığında işçi sendikalarını ve diğer mesleklerdeki Türkmen grupları gösterilere katmak için çalışmışlardır. Türkmenler 14 Temmuz ihtilal kutlamalarına katılarak devrime sahip çıktıklarını, cumhuriyet rejiminin yanında olduklarını göstereceklerdir²⁶³. Öyle ki Türkmenler arasında büyük bir heyecan vardı ve şehir bayraklarla donatılmış, Kasım resimleri evlere ve dükkânlara asılmış, işportacılar milli renkleri temsil eden rozetler satmış, Kasım rejiminin idamesi için dövizler sokaklara asılmıştır²⁶⁴. Bunun yanında Türkmen halkı milli kıyafetlerinin giyerek sokağa dökülmüş ve milli şarkılarını söyleyerek kutlama saatini beklemeye koyulmuşlardır.

²⁶¹ *Vatan Gazetesi*, 15 Temmuz 1959, s. 1, 5.

²⁶² *Vatan Gazetesi*, 15 Temmuz 1959, s. 5.

²⁶³ Habib **Hürmüzlü**, Doğum tarihi ve yeri: 20.05.1933, Kerkük, Mesleği: Avukat, Eğitim Durumu: Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1954), Yüksek Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1975), Medeni hali: Evli ve 4 çocuk babası, Derleyen: Enes Öz, Mülakat tarihi: 10.02.2014.

²⁶⁴ *Vatan Gazetesi*, 15 Temmuz 1959, s. 1.

Kerkük sıcak bir şehir olduğundan dolayı kutlamalar 19.00'a ertelenmiş, Ulusal Cephe yanlıları tek bir yürüyüş yapılmasını isterken Türkmenler Musalla Meydanına yakın Aslan Yuvası isimli bölgede toplanarak Atlas Caddesine yürümeyi ve orada kutlama yapmayı tercih etmiştir²⁶⁵. Kerkük'te ilk hadiseler 18.50 civarında "Gâvur" Nuri isimli kişinin kahvesinde çıkmıştır. Şöyle ki kutlama günü yüzlerce Ulusal Cephe taraftarı ellerinde kement şeklinde ipler bulunduğu halde sokaklarda dolaştıkları görülmüştür. Bu kişiler "Gâvur" Nuri'nin kahvehanesi önünde toplanarak " Yaşasın Vatan Cephesi, Kahrolsun Turancılar" şeklinde bağırışlardır. Türkmenler tahriklere kapılmayarak olayı Kerkük Emniyet Müdürlüğüne haber vermişler, Emniyet Müdürlüğü de her türlü tedbirin alındığını ve endişe edilmemesi gerektiğini bildirmiştir²⁶⁶.

Saat 19.00 olduğunda resmigeçit ve kutlamalar başlamıştır. 19.30 civarında Türkmenlerin düzenlediği geçit töreni esnasında, Türkmenlerin arasına karışan Ulusal Cepheciler, önceden hazırladıkları taş ve sopalar ile halka saldırmışlar ve olaylar böylece çıkmıştır.²⁶⁷ Olayların çıkış aşamasını ve yaşananları o gün orada bulunan Habip Hürmüzlü şu şekilde anlatmaktadır:²⁶⁸

"O yürüyüş esnasında doktorlardan, eczacılardan, avukatlardan, tüccarlardan, gençlerden, hanımlardan, Kızılay derneğinden yani değişik kesimlerden halk bulunuyordu bende üzerimizde avukatlık cübbesi ile avukatlar arasındaydım. Kerkük'ün eski semti Taş Köprü'ye yürüyüşümüz esnasında olaylar başladı."

Olayların başlamasından sonra Ulusal Cephe yanlıları önceden hazırlamış oldukları planları işleme koymuş ve Türkmenlerin bulunduğu "14 Temmuz Kahvesi" basmışlardır. "Aslan Türk Gazilerinin Yurdu" ismi verilen kahvenin, sahibi Osman Hıdır²⁶⁹ komünistlerin saldırısına uğramıştır. Kahveden çıkarıldıktan sonra sağlı sollu bıçaklanarak, yaralı bir şekilde boğazına ip takılmak sureti ile sokaklarda sürüklenmeye başlamıştır²⁷⁰. Olayı gören Dr. Cüneyt Mengü o anları şöyle anımsamaktadır²⁷¹:

²⁶⁵ Hürmüzlü, *The Turkmen Reality...*, s. 102, 112.

²⁶⁶ *Milliyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 5. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-6.

²⁶⁷ *Küzeci*, s. 98.

²⁶⁸ Hürmüzlü, Doğum tarihi ve yeri: 20.05.1933, Kerkük, Mesleği: Avukat, Eğitim Durumu: Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1954), Yüksek Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1975), Medeni hali: Evli ve 4 çocuk babası, Derleyen: Enes Öz, Mülakat tarihi: 10.02.2014.

²⁶⁹ Osman Hıdır'ın resmi için Bkz. Ek-7.

²⁷⁰ *Milliyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 5.

²⁷¹ Cüneyt Mengü, "Kerkük Katliamı İle İlgili Anılarım", *İnsan Vatanını Sever-Irak Türkmen Cephesi Yayınları*, Ankara, 2009. s. 65.

“Olay yerine vardığımızda 10’dan fazla silahlı kişi göstericileri (Türkmenleri) dağıtmak amacıyla havaya ateş ediyor, çayhanenin sahibi Osman Hıdır çayhanesinin önünde silahsız vaziyette tek başına karşı koymaya çalışıyordu. Benim o yaşta yapabileceğim hiçbir şey olmadığı için panik içinde eve koşmaya başladım... 14 Temmuz Çayhanesinin sahibi Osman Hıdır ilk şehidimizdi.”

Olaylara şahit olduktan sonra katledilmekten şans eseri kurtulan ve uçakla İstanbul’a gelen Kerküklü Dr Abdulhalik Beyatlı Kerkük’te meydana gelen olayların başlangıcı hakkında şu beyanatı vermiştir²⁷²:

“14 Temmuz akşamı Türkler Irak ihtilalinin birinci yıl dönümünü kutladıkları bir sırada komünistlerin ani ve alçakça saldırılarına uğramışlar, kiminin cesetleri sokaklarda sürüklenmiş ve kimisi evlerinde yakalanıp hunharca öldürülmüşlerdir. Komünistler ilk olarak 14 Temmuz gazinosuna hücum etmişler, gazino sahibi Osman’ı yakalayıp ayaklarından bağlayarak sokaklarda sürükleyerek cesedini parçalamışlardır.”

Kerkük’te komünistlerin yapmış olduğu bu hareketler şehirde büyük kargaşalık çıkarmış ve bu sırada II. Kolordu Komutanlığı şehre girerek sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir²⁷³. Saat 21.00 da sokağa çıkma yasağı ilan edildiğinde sokaklarda kimse kalmamış, ancak bu yasak sadece Türkmenlere uygulanmış komünistler dışarıda serbestçe hareket edebilmişlerdir. Böylece ortam katliam için elverişli hale getirilmiş ve devamında da İmam Kasım Polis Karakolu, Ulusal Cephe yanlıları tarafından basılarak tüm silahlara el konulmuş bu silahlar dışarıda katliam yapmak için bekleyen komünist gruplara dağıtılmıştır. Ayrıca Yedek Yüzbaşı Nuri Talabani ordu birliklerine, silahı olmayan Ulusal Cephe üyelerine silah dağıtılması emrini vermiştir²⁷⁴.

Kerküklü Dr. Beyatlı, sokağa çıkma yasağından sonra tamamen silahsız olan Türkmenlerin evlerine çekildiğini ve adeta ölümü beklediklerini söyleyerek şunları dile getirmiştir²⁷⁵:

“ Bu hadiseden sora (sokağa çıkma yasağı) tamamen silahsız olan Türkler evlerine çekilmişler, fakat komünistler evlere de saldırmıştır. Şehirde Türklere ait bulunan bütün mağaza ve dükkânlar yıkılıp yağma edilmiştir. Önceleri komünistler ve daha Halk Mukavemet Teşkilatına mensup silahlı kuvvetler ve

²⁷² Yeni İstanbul Gazetesi, 25 Temmuz 1959, s. 5. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-8.

²⁷³ Hürriyet Gazetesi, 18 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-9.

²⁷⁴ Hürmüzlü, The Turkmen Reality..., s. 112, 113.

²⁷⁵ Tercüman Gazetesi, 25 Temmuz 1959, s. 5.

Kasım'a karşı isyan etmiş komünist askerleri Türkleri rast geldikleri yerde makineli tüfek ateşine tutmuşlardır. Bir ara belde saklandığım yerde makineli tüfek ateşine tutuldum. Kurşunlar başımın bir santim kadar üstünden geçti. Kendimi yere attım ve damdan dama atlayarak kendimi kurtardım.

Bazı Türkler Tümen Kumandanı tarafından çağırıldığı bahanesi ile evlerinden alınıp yok edilmişlerdir. En korkunç hadise Türklerin ayaklarından ayrı ayrı ipe bağlanıp ortadan bölünmesi olmuştur. Bu şekilde vahşice öldürülenlerden bir kısmı ve aklımda kalanlar şunlardır: Yarbay Dr. İhsan Hayrullah, kardeşi Binbaşı Ata Hayrullah, Kasım Neftçi, Selahattin Avcı, Mehmet Avcı, Kahveci Zübeyr, Muhtar Fuat ve yedi kişilik aile efradı. Yaralı olanlardan isimlerini sayabileceklerim şunlardır: Nali Yakupoğlu, Abdullah Salih, Latif Gafur İmamoğlu, Hasan Mehmet Merdan.”

Kerküklü Dr. Beyatlı'nın da şahit olduklarını aktardığı üzere II. Tümen Kumandanın kendisini çağırdığı bahanesi ile komünistler ve ordu içerisindeki komünist askerler tarafından evinden alınan Ata Hayrullah, önce bıçaklanmış, sonrada mermi ile vurularak şehit edilmiştir. Naşı sokaklarda sürüklendikten sonra onu bir elektrik direğine bağlayıp ve etrafında “Alın Türkmen etinden kilosu...” naraları atarak bağırışlardır²⁷⁶. Bu sırada acı manzaralara da şahit olunmuş, komünistler yaraladıkları ya da öldürdükleri kişileri ayaklarından ayrı ayrı iki farklı yöne giden ciplere bağlayarak vahşice öldürülmelerini zevkle izlemişlerdir²⁷⁷.

2.4. 14 Temmuz Kerkük Katliamının İkinci ve Üçüncü Günü Yaşananlar

Katliamın ikinci ve üçüncü gününde Ulusal Cephe yanlıları katliamın şiddetini arttırmıştır. Türkmenlerin sığınmış olduğu Kerkük kalesini makineli tüfek ve havan topu ateşine tutmuşlar, Türkmenleri teslim olmaya mecbur kılmak içinde o bölgenin elektrik ve suyunu kesmişlerdir²⁷⁸. Olayların ikinci gününü anlatan Dr. Cüneyt Mengü şunları dile getirmektedir²⁷⁹:

“Ertesi sabah yine kurşun sesleri ile uyandık. Kerkük'te evler tek katlıdır. Herkes durumu evinin çatısından takip ediyordu. Sabah saat 10.00 sularında bir kişinin Türkmen milli kıyafetleriyle Musalla tarafına gitmek için Hasa Çayı'nu

²⁷⁶ **Küzeci**, s. 58.

²⁷⁷ *Son Posta Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 7.

²⁷⁸ *Tercüman Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 5.

²⁷⁹ **Mengü**, s. 65.

geçmeye çalışırken halk direnişinden iki kişinin Türkmen çocuğuna ateş açıp katlettiklerine şahit olduk ve cenazesi de iki gün yerde kaldı.”

Şehirde katliam devam ederken emniyet kuvvetleri hiçbir müdahalede bulunmadılar. Komünistler duruma o kadar hâkim olmuşlardı ki, II. Tümen komutanını da odasına hapsederek olaylara müdahil olmasını engellemişlerdir²⁸⁰.

Katliamın ikinci ve üçüncü gününü yani 15–16 Temmuz tarihlerinde de komünistlerin katliamlarına devam ettiğini belirten Dr. Beyatlı şunları aktarmıştır²⁸¹:

“15 Temmuz günü katliam daha feci bir süratle başladı. II. Tümene mensup askerler Türklerin sığındığı Kerkük kalesini makineli tüfek ve havan topu ateşine tuttular. Türkleri teslim mecbur etmek için o bölgenin elektrik ve suyunu da kestiler. Şehirde bu vahşiyane katliam devam ederken emniyet kuvvetleri hiçbir müdahale de bulunmadı... 16 Temmuz günü şehirde aynı şekilde Türk kanı akıtılmış ve Türk malları talan edilmiştir.”

16 Temmuz günü de katliamlar devam etmiş, Türkmenlerin evleri ve iş yerleri talan edilmiş, olaylara daha fazla seyirci kalamayan General Kasım'da Bağdat ve Karahan'da ki birliklerin Kerkük'e hareket etmesi emrini vermiştir²⁸². Ancak bu birlikler şehre gerektiği kadar acele sevk olunamamış bu da ölenlerin sayısında artışa neden olmuştur²⁸³. İkinci ve üçüncü gün özellikle Türkmen halkı arasında bilinen ve sevilen kişiler ve aydınlar daha önce tespit edildiği üzere hedef alınmıştır. Evlerinden alınan Türkmenler ailelerinin gözleri önünde katledilmişlerdir²⁸⁴. Âlemin (Alemeyn) sinemasının sahibi iki kardeş Muhammet ve Selahattin Avcı bunlardan ikisidir²⁸⁵.

Kerkük'te yaşanan vahşeti kendi üslubu ile anlatan Hürriyet gazetesi yazarı Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu, 4 Ağustos tarihindeki “Kerkükname” yazısında şunları kaleme almıştır²⁸⁶:

“Ne huñtır Ya Rab! Ne huñç... Vuruyorlar, öldürüyorlar, ayaklarından ciplere bağlayıp şehrin bütün sokaklarını firdolanıyorlar... Gadrin bu en görülmemişi dahi kana susayışlarını gideremiyor. Kadavraların kafalarını koparıyorlar, lime lime olmuş, cesetleri kamyonlara çiğnetip paramparça

²⁸⁰ *Son Posta Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 7.

²⁸¹ *Son Posta Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 7.

²⁸² *Tercüman Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 5.

²⁸³ *Son Posta Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 7.

²⁸⁴ İzzettin **Kerkük**, “12 Yaşındaki Emel'i Bile Şehit Etiler”, *Kardaşlık Dergisi*, Sayı 7, Temmuz-Eylül 2000, s. 22

²⁸⁵ **Küzeci**, s. 60.

²⁸⁶ Nizamettin Nazif **Tepedelenlioğlu**, “Kerkükname”, *Hürriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1959, s. 2.

ettiriyorlar... Yetmiyor... kırık kaburgaların uçlarında kalakalmış et parçalarını ağaç dallarına asıyorlar...”

Kerkük’te bu kanlı hadiselerin yaşandığı sırada, katliama şahit olanların belirttikleri bir husus da, komünistler Türkmenlere hücum ettikleri sıralarda birçok milliyetçi Arap’ın Türkmenlerin yardımına koştuğudur. Bunlar meyandaki bir albay komünistler tarafından feci şekilde öldürülmüştür. Hadiseler olup bittikten birkaç gün sonra milliyetçi Araplar, Türkmen dostlarına; “komünistlerin nasıl vahşi insanlar olduklarını ve kimler için çalıştıklarını gözlerimizle gördük. Bu gün size yapılan yarın bize yapılmak istenecektir. Onun için birbirimize kuvvet olalım” diyerek Türkmenlerin yanlarında olduklarını göstermişleridir²⁸⁷.

Ordu birlikleri Kerkük’e duruma hâkim olmak için harekete geçtikleri sıralarda şehirde yaşayan Türkmenlerde bu vahşetten kaçmak için şehri terk etmeye başlamışlardır. Özellikle aşiret şeklinde yaşayan Türkmenler sınırı geçerek Türkiye’ye kaçıp canlarını kurtarmışlardır²⁸⁸. Şam merkezli habere göre 17 Temmuz günü şehre gelen ordu birlikleri, 18 Temmuz günü duruma hâkim olarak isyanı bastırmış²⁸⁹ ve asayışı temin ederek Kerkük dışarısına herhangi bir aracın çıkmasını yasakladığı gibi Kerkük’e dışarıdan bir aracın girmesine de izin vermemiştir²⁹⁰.

Başbakan General Kasım’ın olaylara müdahale etmesi için Kerkük’e ordu birlikleri göndermesi konusu da değinen Dr. Beyatlı şunları söylemiştir²⁹¹:

“Bu feci durumu geç haber alan General Kasım, Bağdat ve Karahan’da ki birliklerin derhal Kerkük’e yürümesini emretmiş ve bu birlikler 17 Temmuz günü şehre vararak kanlı boğuşmalardan sonra 18 Temmuz günü duruma hâkim olarak isyanı bastırmışlardır. Komünist Kürtlerin fazlaca kuvvetleri Kerkük’e henüz varamamışlardı. Şayet bu kuvvetler tam zamanında yetişmeseydi ölenlerin sayısı on binleri aşabilirdi. Türklerin toplu halde şehirden ayrılmaları bu sırada olmuştur. Iraklı komünistler bu sırada bütün resmi daireler ve bir çok yerlere Rus bayrakları çekmişlerdir.”

19 Temmuz’da Irak hükümeti, Kerkük’te meydana gelen karışıklıkları resmi olarak teyit etmiş, ancak durumun şimdilik normale döndüğü bilgisini de vermiş²⁹², 20 Temmuz günü Bağdat’tan Türkiye’ye gelen 4 Irak’lı öğrenci, 3 Türk yolcu ve 3 Irak’lı

²⁸⁷ *Yeni Sabah Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 1.

²⁸⁸ *Son Posta Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 3. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-10.

²⁸⁹ *Son Posta Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 7.

²⁹⁰ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-11.

²⁹¹ *Son Posta Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 7.

²⁹² *Vatan Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

iş adamı ile pilot Draz, yardımcı pilot Dawdy, Irak'ta hadiselerin son bulunduğunu söyleyerek ordunun duruma müdahale etmesinden sonra her şeyin normale döndüğünü bildirmişlerdir²⁹³. Ancak Irak resmi makamlarının ve vatandaşların bildirdiği üzere, olayların kesin olarak yatıştığı anlaşılamamış, Türk kamuoyu da çelişkiye düşmüş, bazı gazeteler olayların kesin olarak son bulunduğunu bildirirken aynı gün çıkan bir diğer gazete olayların halen devam ettiği bilgisini vermiştir. 23 Temmuz'da Beyrut merkezli haberi yayınlayan Son Posta Gazetesi, Irak'ın kuzeyinde Türkmenlere ile komünistler arasında kanlı çarpışmalar devam etmekte olduğunu iddia ederken²⁹⁴ yine 23 Temmuz'da Londra merkezli Associated Press'in haberini yayınlayan Yeni İstanbul gazetesi, çatışmaların devam ettiği yönünde ortaya atılan haberlere “uydurma” diyerek, nizam ve asayişin yeniden kurulduğunu aktarmıştır²⁹⁵.

Olaydan sonra bir açıklama yapan Irak Askeri Valisi ve Sıkı Yönetim Komutanı General Salih Abdi, İhtilal yıldönümünün kutlandığı şu günlerde sulhu bozacak böyle vakalar karşısında esef ettiğini bildirerek, Kerkük'te meydana gelen bu olayları tahkik etmek üzere bir hususi komisyonun gönderileceğini ve bunların suçluları tespit edeceğini açıklamıştır²⁹⁶.

Daha sonra Irak Askeri Valisi ve Irak Sıkı Yönetim Komutanı General Salih Abdi bir 28 Temmuz'da tebliğ yayınlayarak ihtilalin ilk gününden bu yana faaliyette bulunan komünist eğilimli “Cumhuriyeti Koruma Komiteleri” adı altında varlığını sürdüren kuruluşların faaliyetlerini durdurmuştur²⁹⁷. Bu tebliğde Kerkük'te durumun normale döndüğünü ve olaylar sırasında şehirden kaçan Türkmenlerin emniyet içerisinde şehre dönebilecekleri de bildirilmiştir²⁹⁸. Bunun yanın da Fecr El-Cedid gazetesinde Kerküklü Türkmenlerin gönlünü almak için “Kerkük Türkleri Tarih boyunca Irak'a sadık kalmış insanlardır... Bunlar Irak'ın menfaatine aykırı yollara sapmazlar ve hiçbir günde Irak'tan ayrılmak, başka bir devlete katılmak arzusunu göstermemişlerdir. Nitekim 14 Temmuz bayramına katılmak için büyük bir hazırlık yaptılar...” şeklinde bir yazı kaleme alınmıştır²⁹⁹.

²⁹³ *Milliyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 5.

²⁹⁴ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1, 5. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-12.

²⁹⁵ *Son Posta Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 7.

²⁹⁶ *Vatan Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

²⁹⁷ *Vatan Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 1.

²⁹⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 5.

²⁹⁹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 5.

Kerkük'te karışıklıkların çıkması Irak genelinde etkili olmuş, kraliyet rejimi idarecilerini yargılamak üzere kurulan yüksek askeri mahkemenin birinci yıldönümü kutlamak maksadı ile Bağdat'ta yapılacak olan açık hava mitingi iptal edilmiştir. Mitingin yerine belediye salonunda bir toplantı yapılacaktır. Mitingin iptal olma sebebi de Bağdat radyosundan memleketin içinde bulunduğu fevkalade durumdan dolayı olduğu şeklinde bildirilmiştir³⁰⁰.

2.5. 14 Temmuz Kerkük Katliamı Sonrası Ortaya Çıkan Bilanço

14 Temmuz'da başlayan ve 3 gün, 3 gece süren katliam geride yüzlerce ağır yaralı, akli dengesini kaybetmiş, psikolojik sorunlara kapılmış insanlar ile birçok ölü bırakarak, ortaya acı bir bilanço çıkartmıştır³⁰¹. Hayatını kaybedenlerin sayısı hakkındaki bilanço günden güne değişiklik göstermiş, olaydan yıllar sonra yazılan kaynaklarda dahi ölü sayısı hakkındaki rakamlar birbirini tutmamıştır. Bundaki en önemli sebeplerden birisi, ölenlerin bazılarının hunharca parçalanarak katledilmesi veya yanarak ölmesinden dolayı kimliklerinin tespit edilememesidir. Bunun diğer bir önemli sebebi de, katliam esnasında Kerkük'te hâkim olan 3 gün, 3 gecelik kargaşa ortamından dolayı insanların kaybolmuş olması ve bu kayıpların da ölmüş olabileceği düşüncesidir. Bu sebeplerden dolayı hayatını kaybedenlerin bilançosu hakkında biz de çalışmamızda gerek kamuoyunun düşüncesini yansıtan gazete, dergi ve kitaplardan, gerekse de katliamı yaşayan kişilerin verdiği bilgiler ve Irak resmi makamlarının sunduğu verilerden yararlanarak farklı rakamlar sunacağız.

Kerkük'te bir katliam yaşandığı haberleri Türkiye'de ilk olarak 18 Temmuz gününün gazetelerine yansımıştır. Hürriyet gazetesinin, Beyrut merkezli haberine göre Kerkük'te çatışmalar sonucu 27 kişinin ölmüş, 250 kişinin yaralanmıştır³⁰². 20 Temmuz günü gazeteler de bu rakam değişerek daha da artmıştır. Haberi veren gazetelerden birisi olan Cumhuriyet gazetesi, Beyrut radyosundan aldığı verilere göre çatışmalar sırasında aralarında Türkmenlerinde bulunduğu 100 kişinin öldüğünü bildirmiştir³⁰³. Yine 20 Temmuz günü Yeni İstanbul gazetesinin, YİRS – Associated Press– Türk Haber Ajansı'ndan aldığı haber de Kerkük'te komünistlerle, halk ve ordu arasında kanlı çarpışmalar olduğu, çarpışmalarda Kerkük vilayet konağı birkaç defa el değiştirdiği,

³⁰⁰ *Tercüman Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

³⁰¹ *Saatçi*, 50. Yıl Dönümünde..., s. 62.

³⁰² *Hürriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1.

³⁰³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-13.

nihayet yakılarak tamamen tahrip edildiği, kızılıların 10 Türkmeni astığı, bunun yanında Türkmenlere ait ev-iş yeri ve kahvelerin ateşe verildiği haberi yer almıştır³⁰⁴.

NBC'nin Bağdat Muhabiri Welles Hengen, Kerkük'te meydana gelen çarpışmalar esnasında en az 100 kişinin öldürüldüğünü ve bu petrol mıntıkasında ara ara silah seslerinin devam ettiğini bildirmiştir. Hengen, ayrıca Bağdat'ta bir anti-komünist matbaasını ziyaret ettiğini ve buranın komünistler tarafından tahrip edildiğini de bildirmektedir³⁰⁵.

20 Temmuz'da Şam El Jamahir merkezli haber yapan Milliyet gazetesinin haberine göre; Bağdat'taki ilk örfi idare konseyi başkanı Albay Şemsettin Abdullah evinde komünistlerin taarruzuna maruz kalmış ve kendisini tabancası ile koruduğu sırada aldığı yaraların tesiri ile ölmüştür. Albay Şemsettin, komünistler tarafından Halk Mukavemet Teşkilatı'nın lağvedilmesi için Başbakan General Kasım'ın müsebbibi olarak tanınmaktadır³⁰⁶.

22 Temmuz'da gelen rakamlar yine değişmiştir. Şam Associated Press'ten aldığı haberi yayınlayan Milliyet gazetesi, 6 gün içerisinde 850 kişinin hayatını kaybettiğini bildirmiştir³⁰⁷. 22 Temmuzda, Kerkük'teki hadiselerle yer veren diğer bir gazete olan Son Posta, Türk Haber Ajansı'ndan aldığı habere göre Kerkük'te katledilenlerin sayısının 50 kişi olduğunu ilan etmiştir. Yine 22 Temmuz'da Şam mahreçli haberini duyuran Yeni İstanbul gazetesi, Irak'taki olaylarda son altı gün zarfında Kerkük'ten diğer bazı merkezlere sirayet ettiği ve bu yeni hadiselerde en az 900 kişinin öldüğünü ileri sürmüştür³⁰⁸. 23 Temmuz'da yayınlanan Milliyet gazetesinin, Orta Doğu Haber Ajansı'ndan aldığı bilgiye göre, Kerkük'te ölü sayısı 850 dir. Ancak Londra da ki İngiliz Orta Şark mütehassısları ölü sayısının bu derece kabarık olmadığını belirtmişlerdir³⁰⁹.

14 Temmuz katliamına şahitlik ettikten sonra İstanbul'a gelen Dr. Abdulhalik Beyatlı, Kerkük'te yaşanan olaylardan bahsettikten sonra 500–1000 kişinin öldüğünü söylemiştir³¹⁰. Katliamı gören bir diğer kişi olan Habib Hürmüzlü katliamda 25 kişinin

³⁰⁴ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-14.

³⁰⁵ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

³⁰⁶ *Milliyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-15.

³⁰⁷ *Milliyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

³⁰⁸ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 5.

³⁰⁹ *Milliyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

³¹⁰ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

hayatını kaybettiğini bildirerek, katledilen kişilerin okalıptüs ağaçlarına asıldığı bilgisini vermiştir³¹¹.

25 Temmuz'da Irak Hükümeti, 14 Temmuz günü başlayan ve 17 Temmuz da son bulan katliam sonrası Kerkük'te 30 Türkmen vatandaşının hayatını kaybettiğini bildirerek, bu olaydan Irak'ın tamamının çok üzüldüğünü ve hükümetin sıkı tedbirler aldığı açıklamasını yapmıştır³¹². Birkaç gün sonra Irak'ın Ankara Büyük Elçisi Tarık Müştak, gazetelerde çıkan haberlerdeki gibi hayatını kaybedenlerin sayısının 800–1000 civarında olmadığını, Kerkük olaylarında sadece 28 Türkmenin katledildiği bilgisini vermiştir³¹³. Kerkük Emniyet Müdürü, 30 Temmuz itibarı ile tespit edilen ölü sayısının 32 olduğunu, çalışmaların devam ettiğini bildirmiştir³¹⁴.

29 Temmuz da Irak Başbakanı General Kasım Bağdat'ta yaptığı basın toplantısında katliamı şiddetle kınadığını ifade ettikten sonra katliam sırasında çekilmiş fotoğrafları göstererek, 14 Temmuz 1958 ihtilalinde ölenlerin sayısının 19 olduğunu ancak Kerkük de ki olaylar sırasında hayatını kaybedenlerin sayısının bunun çok üzerinde olduğunu bildirerek tam bir rakam vermemiştir³¹⁵. Başbakan General Kasım Kerkük'e tahkikat komisyonu göndermiş, tahkikat komisyonunun incelemelerinden sonra 3 Ağustos günü açıklama yapan Başbakan General Kasım, Kerkük Katliamı sırasında 120 Türkmen'in öldürüldüğünü, bunlardan 41 kişinin diri diri gömüldüğü, gömülenlerden üçünün hastaneye kaldırıldığı bilgisini vermiştir³¹⁶.

Konu hakkında alanının önemli isimlerinin yazdığı eserlerde katliam sonrası bilanço hakkında verilen bilgiler birbirine yakınlık göstermektedir. Kerkük Türkmenoğlu, "Irak Türkmenlerinin Hayatta Kalma Mücadelesi" isimli eserinde, Türkmenlerin ev ve iş yerlerinin yağmalanıp yakıldığı, 130 Türkmen'in ağır yaralandığı, birçoğunun ortadan kaybolduğu ve 3000 Türkmen'in tutuklandığı bilgisini vermiştir. Türkmenoğlu'na göre hayatını kaybedenlerin sayısı 34'tür³¹⁷. Kerkük doğumlu olan ve Şuan Mimar Sinan Üniversitesinde görev yapan, önemli Türkmen bilim adamlarından birisi olan Prof. Dr. Suphi Saatçi, "Tarihten Günümüze Irak

³¹¹ **Hürmüzlü**, Doğum tarihi ve yeri: 20.05.1933, Kerkük, Mesleği: Avukat, Eğitim Durumu: Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1954), Yüksek Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1975), Medeni hali: Evli ve 4 çocuk babası, Derleyen: Enes Öz, Mülakat tarihi: 10.02.2014.

³¹² *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

³¹³ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 28 Temmuz 1959, s. 1, 5.

³¹⁴ **Samancı**, s. 97.

³¹⁵ *Vatan Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1.

³¹⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1959, s. 5. Gazetenin orijinal Kupürü için Bkz. Ek-16.

³¹⁷ **Türkmenoğlu**, s. 50.

Türkmenleri” isimli eserinde Kerkük katliamında hayatını kaybedip ismi tespit edilenlerin sayısının 25 olduğunu ileri sürerek, kişilerin isimlerini açıklamıştır. Alanında önemli araştırmacılardan ve kendisinde Irak Türkmeni olan Erşat Hürmüzlü “Türkmenler ve Irak” ile “Irak’ta Türkmen Gerçeği” isimli iki eserinde de, Kerkük katliamı sırasında 25 Türkmen’in şehit edildiğinin bilgisini vermiştir³¹⁸.

Görüldüğü gibi 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı sırasında katledilen Türkmenlerin kesin sayısı bilinmemektedir ancak hemen hemen her kaynakta olan şekli ile katledilenlerin isimleri şu şekildedir³¹⁹:

1. Ata Hayrullah (ALBAY)
2. İhsan Hayrullah (YARBAY TABİB)³²⁰
3. Selahattin Avcı (İŞ ADAMI)
4. Mehmet Avcı (MEMUR)
5. Nihat Muhtar (ÖĞRETMEN)
6. Cihat Muhtar (ÖĞRENCİ)
7. Emel Muhtar (ÖĞRENCİ)
8. Kasım Neftçi (ÇİFTLİK SAHİBİ)
9. Ali Neftçi (SERBEST)
10. Osman Hıdır (KAHVE SAHİBİ)
11. Cahit Fahrettin (ÖĞRENCİ)
12. Zübeyir İzzet (KAHVE SAHİBİ)
13. Şakir Zeynel (KAHVE SAHİBİ)
14. Gabi Nakip (MEMUR)
15. Kemal Abdussamet (MÜHENDİS)
16. Fatih Yunus (TEKNİSYEN)
17. Cuma Kamber (TEKNİSYEN)
18. Enver Abbas (ÖĞRENCİ)
19. Kazım Bektaş (ÖĞRENCİ)
20. Hacı Nazım (SERBEST)
21. Hasip Ali (İŞÇİ)
22. Nurettin Aziz (İŞÇİ)
23. İbrahim Ramazan (TAMİRCİ)

³¹⁸ Hürmüzlü, *Türkmenler ve Irak...*, s. 30, 31. Hürmüzlü, *The Turkmen Reality...*, s. 106, 107.

³¹⁹ Küzeci, s. 64, 65.

³²⁰ İhsan Hayrullah’ın resmi için Bkz. Ek-17.

24. Adil Abdülmecit (İŞÇİ)
25. Abdulhalik İsmail (ÖĞRENCİ)
26. Abdullah Beyatlı (TEKNİSYEN)
27. Selahattin Kayacı (İŞÇİ)
28. Abbas Kadir (ÖĞRENCİ)
29. İbrahim Hamza (KASAP)
30. Halil Türkmen (SERBEST)
31. Salah Köpürlü (POLİS)
32. Kemal Abdussamet'in Annesi (EV HANIMI)

2.6. Moskova'nın Tezvirleri

14 Temmuz günü Kerkük'te meydana gelen ve Sovyetler Birliği destekli Irak komünistleri tarafından gerçekleştirilen, birçok Türkmenin katlinin yanı sıra ev ve dükkânları yağmalanmış bir topluluk arkasında bırakmıştır. Katliamdan sonra gerek İngiliz ajanları ve yabancı muhabirler, gerek Tuğgeneral Abdül Settar başkanlığındaki tahkikat komisyonu 14 Temmuz Kerkük olaylarının sorumlusu olarak Irak komünistlerini göstermişlerdir. Şam ve Beyrut medyası Kuzey Irak'ın Kerkük şehrinde komünistler II. Tümeni de kendi yanlarına alarak Kerkük şehrine hâkim oldular haberleri yapmışlar³²¹, Associated Press de komünistlerin II. Tümen muavinin öldürdüğü, 10 Türkmeni astığı ve Türkmenlerin liderlerinden bazılarının katledildiğinin bilgisini vermiştir³²².

Kerkük'te Türkmenlere yönelik katliam haberleri Türkiye'ye gelmeye başladığından itibaren olayların arkasında Sovyetler Birliği güdümlü komünistlerin olduğu Türk medyasında da geniş yer almıştır. 18 Temmuz günü yapılan haberlerde, Kerkük'te çarpışmalar olduğu ve bu çarpışmaların komünistlerin tahriki ile gerçekleştirildiği yazılmıştır³²³. Komünistlerin amacının bir ihtilal gerçekleştirmek olduğuna vurgu yapan Türk medyası Bağdat'taki ilk örfi idare konseyi başkanı Albay Şemsettin Abdullah evinde komünistlerin taarruzuna maruz kalmış ve kendisini tabancası ile koruduğu sırada aldığı yaraların tesiri ile öldürüldüğüne vurgu yapmış,

³²¹ *Hürriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

³²² *Milliyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

³²³ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1.

Albay Şemsettin'in hedef alınma sebebi ise Halk Mukavemet Teşkilatı'nın lağvedilmesi için Başbakan General Kasım'ın müsebbibi olarak tanınması olarak gösterilmiştir³²⁴.

Irak Başbakanı General Kasım'da 7 Ekim'de komünistler tarafından saldırıya uğradığı tarihe kadar, Kerkük olaylarının sorumlusu olarak komünistleri göstermiş hatta 6 Ağustos 1959'da Bağdat radyosunun yeni stüdyolarının açılış töreninde konuşmuştur. Cumhuriyet aleyhine hareket eden herkesi ezmek için faaliyete geçildiğini, son zamanlarda meydana gelmiş olan anarşistçe hareketler Irak'ın içinde ve dışındaki şer odaklarının eseri olduğunu bildiren Başbakan General Kasım sözü Kerkük katliamına getirerek olaylardan Irak komünistlerini sorumlu tutmuştur. Konuşmasının devamında Türkmenlere değinen Başbakan General Kasım onlar hakkında şunları söylemiştir³²⁵.

“Tanrıya çok şükür ki, sulh ve sükûnet geri geldi. Türk kardeşlerimin sabırlarına hayranım. Onları her vakit koruyacağım”.

Katliam sırasında sadece Türkmenlerin ölmesi komünist gruplardan hiçbir kayıp olmaması katliamdan komünistlerin sorumlu olduğunu göstermektedir. Bunu doğrular nitelikteki bilgiler yine gazetelere yansımış, 22 Temmuz'da Şam Associated Press'ten aldığı haberi yayımlayan Milliyet gazetesi, 6 gün içerisinde 850 kişinin hayatını kaybettiğini bildirmiştir³²⁶. 22 Temmuzda, Kerkük'teki hadiselere yer veren diğer bir gazete olan Son Posta, Türk Haber Ajansından aldığı habere göre Kerkük'te katledilenlerin sayısının 50 kişi olduğunu ilan etmiştir. 23 Temmuz'da yayınlanan Milliyet gazetesinin, Orta Doğu Haber Ajansından aldığı bilgiye göre, Kerkük'te ölü sayısı 850 dir³²⁷.

Kerkük'te meydana gelen olayların sorumlusu olarak bütün deliller Irak komünistlerini gösterilmesine karşın, Moskova radyosu Kerkük Katliamının sorumluları olarak Irak Türkmenlerini Turancı yaftaları ile suçlamış, şöyle ki Moskova radyosu, 21 Temmuz akşamki Arapça neşriyatında Kerkük hadiselerine temas etmiş, bu hadiselerin Türkiye taraftarı unsurlar tarafından çıkarıldığı iddiasında bulunmuştur. Moskova radyosu ayrıca, Bağdat'taki hususi muhabirine atfen bu hususta verdiği haberde Irak Türkmenlerine şiddetle hücum etmiş, eski Kerkük mebusu İbrahim Neftçinin öldürüldüğünü, kendisinin Kerkük'te bir Türk terörist grubunun başkanı olduğunu, bu

³²⁴ *Milliyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

³²⁵ *Yeni Sabah Gazetesi*, 7 Ağustos 1959, s. 1.

³²⁶ *Milliyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

³²⁷ *Milliyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

teşkilatın Türkiye’den idare edildiğini ilave etmiştir³²⁸. Bunun yanında Moskova radyosu, Tass Ajansı’nın Bağdat muhabirine atfen verdiği haberde Bağdat gazetelerinin, hadiselerden “Turan” isimli siyasi teşekküle mensup Türk taraftarlarını mesul tuttuğunu belirtmiştir. Moskova’ya göre, Turan taraftarlarının gayesi zengin petrol yataklarına sahip olan Kerkük ve Musul’u Irak’tan ayırıp Türkiye’ye iltihak etmektir³²⁹. Moskova radyosu Irak’taki son hadiselerin, Türkiye ile temasları bulunan para ile tutulmuş emperyalist uşakların eseri olduğunu iddia etmiştir³³⁰. Moskova radyosu muhabiri R. Arutyunov, buradaki Türkmenlerin Turancı olduğunu ve gayelerinin Kerkük’ü Irak’tan ayırıp Türkiye’ye katmak olduğunu iddia etmiştir³³¹.

Vatan gazetesi Yazarı Coşkun Kırca, “Kerkük Olayları” isimli köşe yazısında Moskova’nın Kerkük’te yaşanan hadiselerin sorumluluğunun Türkmenlere yüklenmek istemesine vurgu yaparak şunları dile getirmiştir³³²:

“Moskova radyosunun son yayınlarına bakılacak olursa, Kerkük Türkleri, memleketlerini Türkiye’ye ilhak etmek için çalışmaktadırlar binaenaleyh, Irak Türklerine karşı şiddetli tedbir alınmalıdır. Moskova radyosunun kabahatini başkasına atmaya kalkışması, burada saklanacak başka kabahat olduğu intibahını bırakıyor.”

Moskova radyosunun Kerkük mezaliminin dünya kamuoyundan saklaması ve hadiselerin sorumlusu olarak Türkmenleri göstermeye çalışması, Türkiye de bulunan Kerküklü Türkmenler Nizamettin Neftçi ve İzzettin Kerkük imzasını taşıyan yazılı beyanatta da bahsedilmiş, bu beyannamenin ikinci maddesinde şunlar yazmaktadır³³³:

“Moskovanın tezvirleri: Kerkük’te komünistlerin yaptıkları mezalimi dünya efkârı umumiyesinden saklamak ve Türkleri suçlu göstermek Irak hükümetince Kerkük’e gönderilen tahkik heyetine baskı için Moskova radyosu her gün bu konuda yayın yapmaktadır. Moskova radyosu Iraklı Türkleri, Irak’ın hükümranlığına kastetmekle itham etmektedir. Türk ve dünya efkârı umumiyesine açıklamak isteriz ki bizler hiçbir zaman Irak’ın hükümranlığına halel getirecek kasti düşünceler beslemedik. Irak’ın hükümranlığına kastetmek isteyen fırsat düşkününü beynelmilel komünizmdir.”

³²⁸ *Son Posta Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1, 5.

³²⁹ *Milliyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

³³⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1, 5. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-18.

³³¹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

³³² Coşkun Kırca, “Kerkük Olayları”, *Vatan Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

³³³ *Son Posta Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 7.

Ancak Moskova'nın bu tezvirleri Ordu birliklerinin şehre gelip, olayları kontrol altına alarak, Halk Mukavemet Teşkilatı isimli örgütten bazı komünist ajanları yakalaması ile ortaya çıkmıştır. Kızıl ajanlar olayların gizli emirler ile yürütüldüğünü ve asıl amacın Türkiye ile Irak'ın arasını açmak olduğunu itiraf etmişlerdir³³⁴. Şüphesiz Kerkük olaylarının sorumlusu komünistlerdi çünkü mantık çerçevesinde de düşünüldüğünde olayları Türkmenler başlatmış olsalar, kendi soydaşlarını yani Türkmenleri katletmezler aksine ölenler komünist olurdu ancak katliam sırasında hiçbir komünist ölmemiş aksine bütün zarar Türkmenlere olmuştur. Bunun yanında Kerkük'te birçok masum Türkmen'in hunharca öldürülmesi ile neticelenen katliamı tahkik etmek üzere gönderilen komisyon, komünistler tarafından tehditlere maruz kalmıştır. Tahkikat heyeti azalarından avukat Tahsin Rafet bu tehditler neticesinde Bağdat'a dönerek durumu Başbakan General Kasım'a anlatmıştır³³⁵. Tahkikat heyetine karşı yapılan bu tehditlerden de anlaşılacağı üzere komünistler Kerkük hadiselerinin tertipçileridir. Aksi bir durum söz konusu olsaydı komünistler tahkikat heyetini tehdit etmez hatta onlara yardımcı olarak işlerini kolaylaştırırlardı. Ayrıca Kerkük'te bulunan II. Tümen Komutanlığının başına bir komünist olan Davut Cenabi ve Kerkük Belediye Başkanlığına yine bir komünist olan Maruf Berzenci'nin getirilmesinden sonra Türkmenlerin ev ve işyerlerine arama izni çıkartılarak ellerinden bütün silahları alınmış savunmasız bırakılmışlardır. Bu şekilde düşünüldüğünde de Türkmenlerin herhangi bir isyana girişemeyecekleri akıl dairesi içerisinde. Bir süre sonra da Irak komünistleri Kerkük katliamından sorumlu olduklarını kabul etmişlerdir. Londra merkezli Times gazetesinin Bağdat muhabirine atfen yapılan haberde, Irak Komünist Partisi kurulduğundan beri ilk defa ve açıkça caniyane fiiller işlediklerini ve heyecana kapılarak yanlış hesaplar yaptıklarını kabul etmişler, Times gazetesi bu itirafı, Kerkük katliamından sonra Komünist Parti'nin tekrar itibarının kazandırılması için yapılmış bir günah çıkartma olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Irak'ta yayın yapan komünist yayın organı İttihad El-Saab'da, Kerkük hadiselerinden Irak Komünist Partisi'nin sorumlu olduğunu vurgulayarak komünist partinin hatalı bir yol takip ettiğini belirtmiştir³³⁶.

Nitekim Kerkük hadiselerinin sorumluluğunun komünistlerde olduğu Irak resmi makamlarınca da anlaşılmiş ve onların üzerlerine gidilmeye başlanmış, Irak Sıkı Yönetim Kumandanı General Abdi, bir tebliği yayınlayarak, ihtilalin ilk günlerinden

³³⁴ *Milliyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 5.

³³⁵ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 5.

³³⁶ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

beri çalışan komünist temayüllü Cumhuriyeti Koruma Komiteleri'nin faaliyetlerini durdurmuşur³³⁷. 29 Temmuz'da Başbakan General Kasım, Bağdat'ta basın toplantısı düzenlemiş, burada Kerkük olaylarından sorumlu olan anarşistlerin üzerine gidileceğini söylemiş³³⁸, Irak'ta komünistlere karşı bir temizlik hareketine girişilmiştir. Ancak 7 Ekim tarihinde Başbakan General Kasım komünistler tarafından bir suikasta uğramış, suikasttan sağ kurtulan Kasım, komünistler aleyhine konuşmaktan vazgeçmiş, onları temize çıkarmak için El-Selam hastanesinde yaptığı basın toplantısında Kerkük katliamından Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Arap milliyetçilerinin sorumlu olduğunu bildirmiştir³³⁹.

2.7. 14 Temmuz Kerkük Katliamının Sorumluları

14 Temmuz katliamının sorumluları kimlerdi? Ulusal Cephe adı altında katliamı yapanlar, ordu birliklerinden destek aldı mı? Kutlama başlamadan kısa bir süre önce “Gâvur” Nuri'nin kahvesinin önünde ellerinde kement şeklinde ipler taşıyarak sloganlar atan şahısların katliam ile ilgileri var mıdır? Gibi sorular ışığında şunlar söylenebilir ki olayları çıkaranlara bazı askeri birliklerin yardımında bulunduğu şüphe götürmemektedir. Çünkü 14 Temmuz 1958 tarihindeki ihtilal den sonra komünistler bütün kurumlara sızmışlardır. Bu sızma pek tabii Irak'ın ordusunun içlerine kadar da olmuştur. Bundan dolayı Kerkük'te patlak veren olaylar sırasında Ordu birliklerinin destek vermesi abes olarak karşılanırsa da, Olayların iç yüzüne bakıldığında, komünist isyancılara verilen destek hiç de şaşırılacak bir durum değildir.

Kerkük'te 14 Temmuz'da olaylar çıktığında Türkiye'ye gelen haberlerden Ordu birliklerinin komünistlere verdiği destek anlaşılmaya başlanmıştır. Bu “ Bazı askeri birlikler Kerkük'te asilere bilfiil yardım ettikleri de dün anlaşıldı” haberi ile Tercüman gazetesinde verilmiştir³⁴⁰. Daha sonra Kerkük'ten, II. Tümen Garnizonundaki Kürt askerler ile komünistlerin birleşerek Türkmenlere saldırdıkları yönünde ki haberler Tercüman gazetesinin bu iddiasının çok doğru olduğunu göstermiştir³⁴¹.

Londra'ya İngiliz ajanlarının bölgeden gönderdiği raporlar da komünistlerin suçluluğunu ve Türkmenlerin masum olduğunu ortaya koymuştur. Bu raporlarda, son günlerde Irak komünistlerinin kışkırtıcı hareketleri neticesinde Bağdat'ta da yer yer

³³⁷ *Milliyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 5.

³³⁸ *Vatan Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1.

³³⁹ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak...*, s. 31.

³⁴⁰ *Tercüman Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-19.

³⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 5

çatışmalar devam etmiş, komünistler Irak'ta iktidarı ele geçirmek için son bir teşebbüste bulunmuşlar ve Türkiye'nin Batı safında olması dolayısıyla Türkmenler ile meskûn Kerkük bölgesinde harekete geçmeyi uygun bulmuşlardır şeklinde bilgiler vardır³⁴².

Kerkük'te meydana gelen olayların sorumlularının komünistler olduğu net bir şekilde anlaşılmıştır. Şam Associated Press'in haberine göre Kerkük bölgesinde bulunan II. Tümen komünistlerin desteği ile isyana katılmış bulunmaktadır. Aynı haberde komünistlerin II. Tümen kumandanı muavinini öldürüp sokaklarda sürükledikleri ve 10 Türkmen'i astıkları bilgisi de yer almaktadır. Suriye gazetesi Kerkük havalisine hâkim olan komünistler şimdi Irak'ı ele geçirme planları yapmaktadır şeklinde bir yorumda aktarmaktadır³⁴³.

Olayların yaşanmasından sonra Bağdat'tan ayrılan yabancı gazetecilerde komünistleri işaret ederek Kerkük olaylarından onları mesul tutmuşlar, ayrıca bu gazeteciler Bağdat'ta dahi komünistlerin huzursuzluk çıkardıkları bilgisini vermişlerdir³⁴⁴.

Olayların haberleri Türkiye'de yankılandığı sıralarda dış politika konularında sık sık yazılar kaleme alan Vatan Gazetesi yazarı Coşkun Kırca, 23 Temmuz tarihli yazısında olayların sorumlusu olarak komünizm kisvesi altına bürünmüş bazı Kürt grupları işaret etmiş ve bunların Irak'ta bağımsızlık elde etme çabalarının olduğuna vurgu yaparak bunu köşesine şu şekilde aktarmıştır³⁴⁵:

“Kerkük'te cereyan etmekte olan olaylar hakkında kesin bilgi sahibi değiliz. Bununla beraber şimdiye kadar gelen haberler Kerkük'te, bazı Kürt unsurlarının elebaşlık ettikleri bir Türk aleyhtarı hareketin tekrar patlak vermiş olduğudur. Bu Kürt unsurların, Kürt bağımsızlığını sağlamak için Sovyetler Birliğinin desteğine güvenen Barazanların(Barzani'ye atfedilen bir terim) mensubu olduklarını söylemek te kuvvetle mümkündür.”

Kerkük'te meydana gelen mezalimin sorumlularının komünist parti öncülüğündeki Irak komünistleri olduğu vurgusunu yapan ve komünizmin beyin haritasını çizen Tercüman Gazetesi yazarı Peyami Safa, “Irak Türkleri ve Komünistler” başlıklı yazısında Kerkük'teki hadiselerde komünistlerin istediklerini elde edemediklerini dile getirerek şu satırları kaleme almıştır³⁴⁶:

³⁴² *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

³⁴³ *Yeni Sabah Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

³⁴⁴ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

³⁴⁵ **Kırca**, s. 1.

³⁴⁶ *Tercüman Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 2.

“Türk Hariciyesinin tebliğindeki son paragrafta, milletler arası komünizme karşı ifade edilen nefret Türk milletinin ruhuna tercüman olmuştur. Sahte nazariyeleriyle dünyaya ebedi barış, eşit şartlar içinde refah ve adalet vadeden komünizmin eline fırsat geçince her yerde bu vaatlerinin tam zıddı hareketlere giriştiğinin misalleri pek çoktur. 1917 den beri, başta Rusya ve II. Dünya Harbinden evvel zavallı küçük Baltık Devletleri, daha sonra Balkan memleketleri, Orta Avrupa ve Macaristan, cihan tarihinin pek az kaydettiği vahşi katliamlara sahne oldu. Kerkük’te bir küçük provası daha yapılan bu barbarlıkların sonu gelmiyor.

İşte komünizm budur. Onu hala kardeşlik ve eşitlik, barış, adalet ve umumi refah rejimi sanan ahmakların sayısı bütün dünyada çok azaldı. Her yerde komünist partileri kuvvetten düşmektedir.

Kerkük’teki hadiseler, bugün için komünistlerin hezimetleriyle neticelenmiş sayılabilir. Diledikleri nifakı çıkarmaya ve bunu büyük sirayet çerçevesine yaymaya muvaffak olamadılar. Bundan sonrası General Kasım veya herhangi bir Irak hükümetinin enerjik davranışına bağlıdır.”

Başbakan General Kasım tarafından 29 Temmuz’da yapılan açıklamada Bazı askerlerin de katliama katıldığı itiraf edilmiştir³⁴⁷. Komünistlerin ordu birliklerine sızdığı vurgusunu yapan Hürriyet gazetesi yazarı M. Feridun Bellisar, Kerkük’teki olaylar sırasında Türkmenlere saldıran kızillara bazı ordu birliklerinin destek verdiğini, çünkü Irak’taki komünizm ordu saflarına kadar sızdığını vurgulamıştır. Bellisar, 3 Ağustos günü yayınlanan bu yazısında Başbakan General Kasım ve komünistlerin ilişkisi hakkında bilgi vererek 14 Temmuz da Kerkük’te başlayan olaylarda komünistlerin ilgisini şu şekilde açıklamıştır³⁴⁸.

“Kasım eski rejimin batıya dayanan politikasını beğenmediği için Bağdat Paktından çıkmış, mevkiini sağlamlaştırmak için de Moskova’dan yardım istemiştir. Moskova Kasım’a krediler açmış, teknisyenler ve silahlar göndermiş ve onu Nasır’a karşı korumuştur. Fakat Irak kızilları bu fırsattan istifade ederek kendilerine memlekette, bugünkü rejimi tehdit eden, büyük bir nüfuz temin etmişlerdir... Komünizm Irak ordusunun yüksek rütbeli subayları arasına bile yayılmıştır...”

18 Temmuz’da Başbakan General Kasım’a Türkmenlerin yazmış olduğu dilekçede Ordu birliklerinin, Kerkük’teki olaylarda komünistlere yardım ettiğini

³⁴⁷ Vatan Gazetesi, 30 Temmuz 1959, s. 1.

³⁴⁸ M. Feridun Bellisar, “Irak Hadiseleri”, Hürriyet Gazetesi, 3 Ağustos 1959, s. 2.

vurgulayan bir bölüm de vardır. Bu bölümde Ulusal Cephe'nin bütün yayınları askeri araçların taşıdığı hoparlörler ile yapıldığı, katliamda öldürülenlerin cesetlerinin askeri araçlar ile taşındığı, Türkmenlerin yağmalanan eşyalarının askeri araçlar ile taşındığı, askerlerin katliamı gerçekleştiren Halk Direnişçileri üyelerini tutuklamadığı, Ata Hayrullah ve Kasım Neftçi gibi kişilerin, komutanlığın kendilerini çağırdığı iddiası ile evlerinden alınarak katledildiği, sokağa çıkma yasağı sadece Türkmenlere uygulanması Ulusal Cephe ve Halk Mukavemet teşkilatının bu yasaklara uymadığı gibi Ordunun Ulusal Cephe ve katliamı gerçekleştiren yan örgütler ile hareket ettiğini gösteren deliller vardır. Bu dilekçede ayrıca başında Abdülcebbar Piruzhan'ın bulunduğu Demokrat Gençler Birliğinden bahsedilmiştir. Bu örgütün, “Ulusal Cephe ve Sovyet Irak Dostluğu, Kahrolsun Türkmenler, Kahrolsun Gericici ve Sapıklar” diye slogan attıklarına şahit olunmuştur³⁴⁹.

Kerkük'teki bazı ordu birliklerinin komünist gruplar ile beraber hareket ettiğini gösteren bir diğer delil de Milliyet gazetesinin Irak Muhabiri Turhan Aytul'dan gelmiştir. Aytul'un haberine göre Kerkük'te bulunan II. Tümen Komutanlarında koyu bir solcu olan Muhammed Rezzak 14 Temmuz günü askeri kışlada Türkmen ve Kürt askerleri güya bir tedbir olarak ikiye ayırmış ve birbirlerinden uzak tutmuştur. Bunda amaç Türkmen asker ve subayları kontrol altına almaktır. Olaylar patlak verdiğinde de sokaklardaki isyancılara askerlerde katılmıştır³⁵⁰. 19 Temmuz günü Son Posta gazetesinin İskenderun muhabirinin haberine göre Kerkük'teki II. Tümeden iki tabur, komutanlarını öldürerek silahları ile birlikte komünistlere katılmıştır³⁵¹.

Irak Komünist Partisi lideri Adil Selam, katliamdan sonra Moskova radyosuna yaptığı açıklamada 14 Temmuz da başlayan Kerkük'teki olayları, başını Kasım Neftçi ve ailesinin çektiği Turancılar ve gericici güçler tarafından Kerkük'ü Türkiye'ye ilhak etmek amacı ile çıkarılan isyanın barışsever ve ilerici güçler tarafından bastırılması olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan da Irak Komünist Partisi'nin başını çektiği komünistlerin olaydaki parmağı anlaşılabilir. Ayrıca Ulusal Cephe militanları daha önce den Türkmen liderlerinin evlerini belirlemişler ve katliam günü onları evlerinden aldırılmışlardır. Bu da katliamın planlı bir şekilde komünistler tarafından yapıldığını

³⁴⁹ İnsan Vatanını Sever, s. 28, 29.

³⁵⁰ Milliyet Gazetesi, 25 Temmuz 1959, s. 5.

³⁵¹ Son Posta Gazetesi, 20 Temmuz 1959, s. 7. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-20.

göstermiştir³⁵². Katliamın bilançosunda Türkmenlerden çok sayıda ölü ve yaralı bulunurken, Ulusal Cephe taraftarlarından hiç ölü ve yaralı yoktur. Ayrıca Ulusal Cephe yanlıları askeri araçlar ile dağıttıkları bildiride aslen Türkmen olan Yarbay Abdullah Abdurrahman'ın kellesini getirene 2000 bin Irak dinarı ortaya koymuşlardır³⁵³.

Mesud Barzani, Serbesti dergisindeki yazısında ordu birliklerinin olaylara göz yumduğunu belirterek, Halk Mukavemet Teşkilatı mensuplarının 14 Temmuz Katliamı sırasında istedikleri gibi davranmasına II. Tümendeki askerlerin ses çıkarmadığını dile getirmiştir. Barzani ayrıca bu olayın Kerkük'te Türkmen ve Kürt kardeşliğine leke sürdüğünü de bildirmiştir³⁵⁴.

14 Temmuz'da meydana gelen olaylarda ordu birliklerinin de bulunması net bir şekilde anlaşıldıktan sonra cevaplanması gerek bir diğer soruda ellerinde kement şeklinde ip taşıyan ve "Gavur" Nuri'nin kahvesinin önüne gelerek "Kahrolsun Turancılar" sloganları atan kişilerin Kerkük hadiseleri ile ilgilerinin olup olmadığıdır. Zira bu ipler katliam sırasında bazı Türkmenlerin ciplere bağlanarak sürüklenmesi ve iki ayrı yöne giden cipe bağlanarak parçalanması için kullanılacak ipler olduğu anlaşılmıştır. Halk Mukavemet Teşkilatı ve ordu içerisindeki bazı askerlerden meydana geldiği anlaşılan bu grup, 60 kişi kadardı ve Türkmenlerin öldürüldükten sonra ciplerle sürüklenmesi işini yapmışlardır³⁵⁵.

14 Temmuz da başlayan ve 3 gün devam eden Kerkük katliamında gazete haberleri, olayı yaşayanlar ve konu üzerinde yazılan kitaplarda ifade edilenler göz önüne alındığında Halk Mukavemet Teşkilatı, Ulusal Cephe, Irak Komünist Partisi, Demokrat Gençler Birliği, gibi komünizm kökenli kuruluşlar ile II. Tümen Komutanlığına bağlı bazı subay ve erler olaylarda sorumlu olarak görülmüştür.

³⁵² İzzettin **Kerkük**, "Kerkük Hatıralarım XI", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 14, Sayı 56, Ekim-Aralık 2012, s. 9.

³⁵³ Kürşad **Serdengeçti**, "Kerkük Katliamı", *Akşam Gazetesi*, 29 Kasım 1970, s. 6.

³⁵⁴ Mesud **Barzani**, "Kerkük Olayları", *Serbesti Dergisi*, Sayı 10, Aralık 2002, s. 25.

³⁵⁵ **Samancı**, s. 98.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

14 TEMMUZ 1959 KATLIAMI SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER KATLIAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KATLIAMIN YANSIMALARI

3.1. 14 Temmuz Kerkük Katliamından Sonra Tahkikat Komisyonunun İncelemeleri ve General Kasım'ın Açıklamaları

18 Temmuz günü ordu birlikleri Kerkük'e gelip olaylara son verdikten sonra Başbakan General Kasım, Bağdat'tan acele bir heyet göndererek Kerkük'te inceleme yapılmasını istemiş, ayrıca Irak ordusunda izinler kaldırılmış³⁵⁶ ve orduya hazır ol emri verilmiştir³⁵⁷. Bu hazır ol emri siyasi müşahitlere göre Kerkük'te Türkmenlere ağır zayıat verdiren komünistleri temizlemek için Başbakan General Kasım'a büyük bir koz verdiği şeklinde yorumlanmıştır³⁵⁸.

Askeri Hareket Müdürü Kurmay Tuğ General Abdurrahman Abdul-Settar başkanlığında Kerkük hadiselerini incelemek üzere bir tahkikat komisyonu gönderilmiş, komisyon bütün görgü tanıklarının ifadesine başvurmuştur. Görgü tanıklarından birisi olan II. Tümen birinci Kurmay Subayı İsmail Hammudi Cenabi, olayların tamamen Türkmenler aleyhine gerçekleştiği ve Türkmenlerin herhangi bir kışkırtma yapmadıklarını belirtmiştir. Giden bu heyet kısa sürede ilk raporlar ile olayları Başbakan General Kasım'a aktarmışlar ve çalışmalarına devam etmişlerdir³⁵⁹. Daha sonra 24 Ağustos tarihinde tahkikat komisyonu, gizlilik içerisinde yürüttüğü çalışmalarını tamamlamıştır. Komisyon kurbanların ve meydana gelen zararın tam bir listesini yapmış, Başbakan General Kasım raporu inceledikten sonra ödenecek tazminat ve girişilecek takibat hakkında önlemler almıştır³⁶⁰.

Irak Askeri Valisi ve Sıkı Yönetim Komutanı General Salih Abdi 22 Temmuz'da Bağdat radyosu vasıtası ile bir tebliğ yayınlamış, komünistlerin tecavüzü neticesinde evlerini terk eden Türkmenlerin emniyet içerisinde yerlerine dönmelerini bildirmiş ve Kerkük'te kurulan tahkikat komisyonuna mezkûr Türkmenlerin ifade vererek yardımcı olmalarını istemiştir³⁶¹.

³⁵⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

³⁵⁷ *Milliyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 5.

³⁵⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

³⁵⁹ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak...*, s. 31

³⁶⁰ *Ulus Gazetesi*, 25 Ağustos 1959, s. 1.

³⁶¹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

Kerkük katliamı ile ilgili ilk açıklamasını 19 Temmuzda yapan General Kasım'ın konu ile ilgili açıklamaları aşağıda kronolojik sıra ile verilmiştir. 19 Temmuz'da Mar Yusuf Kilisesinin açılışında Kerkük'te yapılan katliama değinen Başbakan General Kasım, Türkmen, Kürt ve Arapların kardeş olduğunu vurgulamıştır³⁶². Daha sonra Bağdat radyosunda Başbakan General Kasım'ın mesajı okunmuş, bu mesajda, Kerkük'te meydana gelen olayları kınanmış, Irak ordusunun bu gibi isyan hareketlerinin üstesinden geleceğini açıklanmış, katliamdan sorumlu olan kişilerden hesap sorulacağı, Irak ordusu içerisinde bazı ordu birliklerinin olaylara iştirak ettiğini ve Türkmenlerin mağduriyetinin giderileceği bildirilmiş, Başbakan General Kasım bu konuşmasında şunları dile getirmiştir³⁶³:

“Kerkük'te vukua gelen hadiseleri şiddetle takbih ediyorum, bu andan itibaren bütün birlikler ancak genel karargâhtan yayınlanan emirleri dinleyecekler ve bunlara sadakat göstereceklerdir. Bütün askerler yalnız yüksek rütbeli subaylarının ve yüksek kumandanlarının emrine itaat edeceklerdir. Bilhassa Kerkük'te ve fakat Irak'ın bütün şehirlerinde halkın hürriyetine karşı harekete geçenlerden hesap soracağız. Bazıları, halkın düşmanlarına hürriyet yoktur diyorlar. Bunu kestirecek olan yalnız kanuni makamlardır. Oraya buraya dağılmış fertler bu hususta karar veremez. Ben şahsen bütün halkı koruyacağım. Halkı müdafaa ediyorum ve ordu halk düşmanlarına karşı hamle yapmaya hazır beklemektedir. Irak ordusu gerek harici düşmanlara ve gerek dâhilde halkın hürriyetine karşı girişilecek hareketlere karşı koymaya hazırdır.”

Başbakan General Kasım 24 Temmuz günü Kerkük olaylarını görüşmek için Kerküklü Türkmenlerden oluşan elli kişilik bir heyeti kabul etmiştir. Bu heyete açıklamada bulunan Başbakan General Kasım, Kerkük'te huzur ve asayişin temin edildiğini, güvenle oraya dönmelerini istemiş, uğranılan zararların iki misli şekilde tazmin edileceğini belirtmiştir. Başbakan General Kasım, Kerküklü Türkmenlere bu şekilde teminat verirken ağlaması da dikkatlerden kaçmamıştır³⁶⁴.

29 Temmuz'da basın toplantısı düzenleyen Başbakan General Kasım, Kerkük katliamını tertip edenleri şiddetle kınadıktan sonra, Kerkük'te Türkmenlere yapılan hareketlerin dünyanın en alçak cinayetleri olduğunu, faşistlerin bile bu şekilde vahşiyane hareket etmediklerini ifade etmiştir. Cebinden çıkardığı ve Kerkük'teki olaylar sırasında çekilen resimleri gazetecilere göstererek sözlerinin doğruluğunu ispat

³⁶² Hürmüzlü, *Türkmenler ve Irak...*, s. 31.

³⁶³ *Vatan Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

³⁶⁴ *Milliyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

etmiştir. Başbakan General Kasım, Kerkük'te öldürülmek istenen kimselerin daha önceden tespit edildiği, bunların tek tek evlerinden alınarak katledildiği bilgisini vererek Irak Öğrenci Birliği'nin binasına yapılan baskın sırasında Bağdat'ta önde gelen Türkmen ve diğer gruplardan kişilerin evlerini gösteren haritalar ele geçirildiği ifade etmiştir. Başbakan General Kasım bu harekete de bazı askerlerin dâhil olduğunu, 14 Temmuz 1958 ihtilalinde ölenlerin sayısının 19 olmasına rağmen bu olayın ihtilal den bile kanlı olduğunu bildirmiştir³⁶⁵. Açıklamalarına ilave olarak Başbakan General Kasım şunları söylemiştir³⁶⁶:

“Aynı vatanın çocukları olan kimselerin yaptıkları bu vahşiyane hareketlere bakın. Demokrasi istiyoruz. Bu mudur demokrasi? Bu kabil anarşist düşüncelere sahip olanlar alçak, şerefsiz ve vicdanı olmayan kimselerdir. Biz bu katliamı durdurabildik. Bu gibi hadiseleri yaratmak isteyenleri ezecek kahir kuvvete sahibiz”

Kerkük Vakfı kurucusu, gazeteci-yazar ve Türkmen bürokrat İzzettin Kerkük'ün, dönemin Sağlık Bakanı ve bir Kerküklü olan Dr. Lütfü Kırdar'dan duyup aktardığı bilgiye göre, Başbakan General Kasım'ın bu yönde bir açıklama yapmasının sebebinin Türk hükümeti olduğunu ve bunun için siyasi kanallar ile Türkiye'nin hükümet bazında Irak'a baskı yaptığı yönündedir. Ayrıca İzzettin Kerkük Ankara'nın bu açıklamalar ile tatmin olmadığını ve bu yüzden General Kasım'ın 3 Ağustos tarihinde tekrar açıklamalarda bulunduğunu da bildirmiştir. 3 Ağustos tarihine baktığımızda da Başbakan General Kasım'ın bazı açıklamaları bulunmakta olduğundan İzzettin Kerkük'ün aktarmış olduğu bilgileri doğru kabul etmekteyiz. Bunun yanında Başbakan General Kasım'ın bu açıklamaları siyasi çevrelerde düşündürücü olarak karşılanmıştır. Irak ordusunun kuvvetinden bahseden Başbakan General Kasımın Kerkük'teki katliamı vaktinde neden önleyemediği şüphe uyandırmıştır. Siyasi çevrelere göre Başbakan General Kasım Irak'taki komünistlerden kurtulmak ve temizlik hareketine girişerek, kuvvetini göstermek için Kerkük'teki hadiseleri birkaç gün olurlarına bırakmıştır³⁶⁷.

Başbakan General Kasım'ın açıklamalarını düşündürücü karşılayan bir kişi de Hürriyet Gazetesi yazarı Feridun Bellisar olmuştur. Bellisar 3 Ağustos'taki “Irak

³⁶⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1, 5.

³⁶⁶ *Tercüman Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1, 5.

³⁶⁷ *Ulus Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1

Hadiseleri” başlıklı yazısında Kerkük’te meydana gelen olaylara neden zamanında müdahale edilmediğini sorgulayarak şunları yazmıştır³⁶⁸:

“Kızılların 14 Temmuz ihtilalini Yıl dönümünde memlekette bir kargaşalık çıkarmak için hazırlık yaptıkları ve Komünist Parti’nin bütün kuvvetlerini seferber ettiği evvelden haber alınmıştı. Hükümet aldığı tedbirler sayesinde Irak’ın bazı şehirlerinde komünistlerin ayaklanmasını önlemiştir. Fakat her nedense Kerkük’te vaziyete hâkim olamamıştır.”

30 Temmuz 1959 günü bir açıklamada bulunan Başbakan General Kasım, Kerkük hadiselerine atıfta bulunarak Irak’ta bu günden itibaren böyle hadiselerin bir daha asla meydana gelmeyeceğini söyleyerek teminat vermiştir³⁶⁹. Başbakan General Kasım’ın 29 ve 30 Temmuz tarihindeki açıklamalarından sonra Irak’ta özellikle Türkmenler arasında bir sevinç yaşanmış, halk sabahlara kadar sokaklarda şenlikler yapmış, komünistler aleyhinde sloganlar atılmıştır. Bundan hemen sonraki günlerde de komünist milis teşkilatı olan ve Kerkük olaylarında adı geçen Halk Mukavemet Teşkilatı isimli örgütten istifalar başlamıştır³⁷⁰.

Başbakan General Kasım’ın Kerkük olayları ile ziyadesi ile alakadar olduğu ve Irak komünistlerine karşı mücadele yapılacağına vurgusunu yapan Vatan gazetesi Yazarı Coşkun Kırca, “Araplar” ismini taşıyan köşe yazısında Kasım hakkında şunları dile getirmiştir³⁷¹:

“Başbakan Kasım’a taraftar Bağdat basınının ve resmi Irak radyosunun Kerkük olaylarına verdiği önem, Başbakanın, bu olayları, Irak’ta komünistleri tasfiye etmek için ciddi bir harekete girişmekte olduğuna işaret sayılabilir. Başbakan Kasım dahi pek istisnai bir tarzda komünist aleyhtarı bu polemige bizzat katılmış ve böyle bir katliamın faşistler tarafından bile tertiplenmemiş olduğunu belirtmiştir.”

3 Ağustos 1959’da çeşitli meslek, öğrenci ve diğer kuruluşlara bir konuşma yapan Başbakan General Kasım Kerkük katliamını tekrar gündeme getirerek konu üzerinde açıklamalarda bulunmuştur. Kerkük olayları sırasında çekilen 750 fotoğrafa sahip olduğunu bildiren Başbakan General Kasım, olaylar sırasında 120 Türkmen’in katledildiğini, bunlardan 41 kişinin diri diri gömüldüğünü bildirmiştir. Başbakan Kasım

³⁶⁸ Bellisar, s. 2.

³⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 31 Temmuz 1959, s. 3.

³⁷⁰ Ulus Gazetesi, 2 Ağustos 1959, s. 1.

³⁷¹ Vatan Gazetesi, 31 Temmuz 1959, s. 3.

Kerkük'te meydana gelen olayın Irak'ın her tarafında meydana getirilmek istendiği gerekçesiyle orduya hazır ol emri verdiğini de ifade etmiştir³⁷².

4 Ağustos tarihinde Başbakan, bütün sendika ve cemiyetleri temsil eden bir heyeti kabul etmiştir. Bu heyet ile 3 saat süren görüşmede Kerkük katliamı üzerinde fazlaca durulmuştur. General Kasım heyete şunları söylemiştir³⁷³:

“Hükümetin elinde bu işe karışanları mahkûm ettirecek vesikalar mevcuttur. İdareye ve kanunlara karşı saygı göstermek ve ferdi hürriyete tecavüzde bulunmamak lazımdır. Ferdin ve umumun hürriyetini tanıyınız. Siz kendiliğiniz ile uğraşınız. Particiliğe karışmayınız”

Bunları dile getirmesinin sebebi olarak Başbakan General Kasım, 14 Temmuz Kerkük katliamında önemli roller üstlenen Irak Komünist Partisi aracılığı ile komünistlerin cemiyet ve sendikalara sızmalarına izin verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bu sırada Irak'ta da Kerkük'te olaylar sırasında zarar gören Türkmenlere yardım için harekete geçilmiştir. Devlet Vekili Fuat Arif'in başkanlığında bir komite, İç işleri vekâletinden müsaade alarak yardım faaliyetine başlamıştır. Fuat Arif imzası ile şu beyanat yayınlanmıştır³⁷⁴:

“Geçen ayın ortasında sevgili Kerkük şehri bir faciaya sahne oldu. Öyle bir facia ki, yürekleri parçaladı. Facia duyulduğu vakit herkes onlara yardım etmek arzusunu hissettiğinden komitemiz bu gaye ile hayır sahiplerinden para toplayıp, zarar görenlere dağıtmak için kurulmuştur. Bütün Irak halkının bu hayırlı işte birbiri ile yarış etmesini bekleriz. Bütün dünyaya ispat edelim ki, Irak halkı bir vücuttur. Bu vücudun bir azası acırsa diğer azaları da o acıyı hisseder.”

Başbakan General Kasım, 6 Ağustos 1959'da bu sefer de Bağdat radyosunun yeni stüdyolarının açılış töreninde konuşmuştur. Cumhuriyet aleyhine hareket eden herkesi ezmek için faaliyete geçildiğini, son zamanlarda meydana gelmiş olan anarşistçe hareketler Irak'ın içinde ve dışındaki şer odaklarının eseri olduğunu bildiren Başbakan General Kasım sözü Kerkük katliamına getirerek olaylardan Irak komünistlerini sorumlu tutmuştur. Konuşmasının devamında Türkmenlere değinen Başbakan General Kasım şunları söylemiştir³⁷⁵:

³⁷² *Hürriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1959, s. 5.

³⁷³ *Son Posta Gazetesi*, 5 Ağustos 1959, s. 1.

³⁷⁴ *Son Posta Gazetesi*, 5 Ağustos 1959, s. 1.

³⁷⁵ *Yeni Sabah Gazetesi*, 7 Ağustos 1959, s. 1.

“Suçluların ceza görmesi halkın menfaati icabıdır. Cumhuriyet aleyhinde çalışan herkesi yok etmek için tedbir aldık. Son zamanlarda meydana gelmiş olan anarşistçe hareketler, Irak’ın içinde ve dışındaki şer kuvvetlerinin ve entrikacı unsurların eseridir.

Tanrıya çok şükür ki, sulh ve sükûnet geri geldi. Türk kardeşlerimin sabırlarına hayranım. Onları her vakit koruyacağım”.

Aynı günlerde Abdülkerim Kasım, 14 Temmuz’da Kerkük’te meydana gelen olaylar sırasında eline ulaşan bir fotoğrafı gördüğünde fenalaşarak bayılmıştır. Geçirdiği şok Kasım’ı o kadar çok etkilemiştir ki sinir hastalıkları doktorlarının gözetiminde hareket etmeye başlamıştır³⁷⁶.

Ancak Başbakan General Kasım’ın yapmış olduğu açıklamalarda samimi olup olmadığı Türkiye medyasında sorgulanmıştır. Hürriyet gazetesi yazarı Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu 9 Ağustos tarihindeki “Dışarıdaki Türkler” yazısında Kerkük hadiselerine değinerek şunları kaleme almıştır³⁷⁷:

“Irak lideri General Kasım eğer son pogrom(katliam) karşısındaki irkilmesinde samimi ise iktidara geldiği gün kapattırdığı Türk konsolosluklarının tekrar açılmasına müsaade etmelidir. Irak’ın Türk tebaaları hakkında bugünkü Bağdat hâkimi bize ciddi teminat vermek istiyor mu?”

Nitekim Tepedelenlioğlu’nun dile getirdiği Başbakan General Kasım’ın samimiyetinin sorgulanması durumu altı boş bir hafta olmamış, Kasım Kerkük hadiseleri hakkında yapmış olduğu açıklamaların arkasında durup samimiyetini gösterememiştir. 7 Ekim 1959 tarihinde Başbakan General Kasım’a suikast girişimi olmuş, Suikast girişiminden sonra komünistler aleyhine konuşmaktan vazgeçen General Kasım, onları temize çıkarmak için El-Selam hastanesinde yaptığı basın toplantısında Kerkük Katliamından Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Arap milliyetçilerinin sorumlu olduğunu bildirmiştir³⁷⁸. General Kasım’ın bu şekilde ağız değiştirmesinin sebebi de Musul Şevvaf isyanına karıştığı gerekçesiyle aralarında Nazım Tabakçalı’nın da bulunduğu 13 subay ve 4 sivil idam ettirmesinden dolayı desteksiz kalması³⁷⁹ ve ayakta kalabilmek için komünistleri dayanak olarak görmesinden dolayıdır.

³⁷⁶ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 7 Ağustos 1959, s. 5.

³⁷⁷ Nizameddin Nazif **Tepedelenlioğlu**, “Dışarıdaki Türkler”, *Hürriyet Gazetesi*, 9 Ağustos 1959, s. 2.

³⁷⁸ **Hürmüzlü**, *Türkmenler ve Irak...*, s. 31.

³⁷⁹ *Tercüman Gazetesi*, 21 Eylül 1959, s. 1.

3.2. 14 Temmuz Kerkük Katliamını Gerçekleştirenlerin Tespit Edilip Cezalandırılması

Askeri Harekât Müdürü Kurmay Tuğgeneral Abdurrahman Abdul Settar başkanlığındaki Özel Tahkikat Komisyonu, Başbakan General Kasım'a soruşturma raporlarını tamamlayarak vermiştir³⁸⁰. Tahkikat komisyonunun yaptığı inceleme sonucunda, Kerkük katliamını gerçekleştirenlerin Irak komünistleri olduğu kesin bir biçimde tespit edilmiş, bundan sonra suçluların yargılanması ve cezalandırılması aşamasına geçilmiştir³⁸¹.

General Kasım Irak'ta komünizmin bitirileceğini söylemesinden sonra³⁸² 25 Temmuz'da Bağdat'tan alınan haberler Irak'ta komünistlere karşı mücadeleye girildiği yönünde olmuştur. Bu haberlere göre yapılan temizlik neticesinde 900 subay tutuklanmış, ayrıca Kerkük katliamının tertipçilerinden bir kısmı da yakalanarak Bağdat'a getirilmiş, bunlar arasında Bağdat'ta çıkan komünist organı "İttihat El-Saip" gazetesinin sahibi El-Büstani de bulunmaktadır³⁸³. Tutuklanan kişi sayısı 900 olsa da bu rakam daha sonra düşmüş ve Kerkük'teki eski II. Tümen Komutanı Davut Cenabi, katliamın baş sorumlusu olarak³⁸⁴, komünistlere katliam sırasında yardım ettiği gerekçesi ile II. Tümen Komutanı General Abdülcebbar, bunların yanında Kerkük Belediye Başkanı Maruf Berzenci ve 300'e yakın kişi tutuklanmış, Türkmenlere karşı silah kullanan II. Tümen mensubu birlikler Kerkük'ten Basra'ya sevk edilmişlerdir. Fakat Demokrat Gençler Birliği Başkanı Abdülcebbar Piruzhan ve Kerkük Eğitim Bakanı yurtdışına kaçmıştır³⁸⁵. Ayrıca Kerkük Katliamı ile bağlantısı bulunduğu gerekçesi ile Kerkük, Musul, Kerbela, Elkut, Eldeyane vilayetlerinin valileri değiştirilmiştir³⁸⁶.

Kerkük Katliamı ile ilgili tutuklamalar gerçekleştikten sonra 12 Ağustos'ta Özel Askeri Mahkeme kuruldu. Bu askeri mahkeme ilk olarak katliama fiilen iştirak eden

³⁸⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1959, s. 1.

³⁸¹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 5 Ağustos 1959, s. 3.

³⁸² *Tercüman Gazetesi*, 5 Ağustos 1959, s. 5.

³⁸³ *Ulus Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

³⁸⁴ **Saatçi**, *Tarihten Günümüze*, s. 230.

³⁸⁵ *Ulus Gazetesi*, 12 Ağustos 1959, s. 1. Kerkük Belediye Başkanlığına Nurettin Vaiz getirilmiştir. *Vatan Gazetesi*, 13 Ağustos 1959, s. 5. Kerkük Belediye Başkanlığına, eski başkan Nurettin Vaiz getirilmiştir.

³⁸⁶ *Milliyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1959, s. 1.

komünist subayların, daha sonra sivillerin duruşmasını yapacaktır³⁸⁷. Bu mahkemelerde görev yapan Avukat Habib Hürmüzlü o dönemi şu şekilde aktarmıştır³⁸⁸.

“Cinayetleri yapanlar tutuklanarak mahkemelere çıkartıldılar. Bu mahkemeler 6–7 ay sürdü. Suçlular bu mahkemelerde teker teker yargılandılar. Katliam sırasında şehit edilenlerin aileleri tarafından da dava açıldı. Müdahil avukat olarak ben de şehit ailelerinin avukatlığını yapan 12 avukattan birisiydim. Neticede 28 kişi hakkında idam kararı çıktı. Ancak idamları hemen infaz edilmedi birkaç yıl sonra Kerkük’te binlerce insanın önünde aleni bir şekilde idam edildiler.”

Habib Hürmüzlü’nün de belirttiği gibi katliamı gerçekleştiren elebaşlarının 28 kişisi idama mahkûm edilmiştir. Kendilerine yardım ve yataklık eden birçok kişi de hapis cezasına çarptırılmış, ancak kararlar uygulanamamıştır. Bunun sebebi de 7 Ekim 1959 tarihinde Başbakan General Kasım’a suikast girişiminde bulunulması ve General Kasım bu olaydan sonra o süreye kadar Kerkük Katliamı’nın yapılmasından sorumlu tuttuğu komünistleri temize çıkartmak için, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Baasçıları suçlu olarak göstermesidir³⁸⁹.

Kerkük Katliamı’nın suçlularının cezaları Başbakan General Kasım’ın iktidarı süresinde yerine getirilmemiştir. Hatta katil zanlılarının bazıları serbest bırakılmışlardır. Suçluların rahatça dolaşabilmeleri Türkmenler arasında infiale neden olmuş ve bir süre sonra serbest bırakılan katiller Türkmenler tarafından intikam almak için teker teker öldürülmeye başlanmıştır. Türkmen fedailerin gerçekleştirdiği bu intikam hareketleri sonucunda 40’a yakın katliam suçlusu ortadan kaldırılmıştır³⁹⁰. Sadece Türkmenler tarafından bu hareket ortaya konmamış, Irak’ın her tarafında komünistlere karşı beliren nefretten dolayı her gün birçok komünist öldürülmüştür. Bu yüzden komünistler bir süre sonra evlerinden çıkamaz duruma gelmiş, bir kısmı da Irak dışına kaçmıştır³⁹¹.

Arap milliyetçiliğinin öncüleri olarak bilinen Baas Partisi’nin desteklediği, 14 Temmuz 1958 Irak İhtilalinin ikinci lideri ve Kasım’ın en yakın arkadaşlarından birisi olan Abdülselam Arif 8 Şubat 1963 tarihinde, bir darbe ile Başbakan Kasım’ı

³⁸⁷ *Vatan Gazetesi*, 13 Ağustos 1959, s. 1.

³⁸⁸ **Hürmüzlü**, Doğum tarihi ve yeri: 20.05.1933, Kerkük, Mesleği: Avukat, Eğitim Durumu: Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1954), Yüksek Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1975), Medeni hali: Evli ve 4 çocuk babası, Derleyen: Enes Öz, Mülakat tarihi: 10.02.2014.

³⁸⁹ Serdar **Sakin**, “Kerkük Hadiseleri Karşısında Türkiye (Temmuz-Ağustos 1959),” *I. Uluslar arası Orta Doğu’da Süreklilik ve Değişim Sempozyumu*, Kırıkkale, 7–10 Mayıs 2014, s. 22.

³⁹⁰ **Saatçi**, *Tarihten Günümüze*, s. 232.

³⁹¹ *Tercüman Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 5.

devirmiştir³⁹². Darbenin ilk günlerinde, yani 11 Şubat'ta Kerkük katliamından sorumlu tutulan elebaşlarından birisi olan General Davut Cenabi idam edilmiştir³⁹³. İktidarı ele geçiren Arif 1 Mart 1963 tarihinde 12 kişilik Türkmen heyetini kabul etmiş, ve Türkmenlere Kerkük Katliamına iştirak eden suçluların en kısa zamanda cezalandırılacağı vaadini vermiştir³⁹⁴. Abdülselem Arif Türkmenlere 1 Mart tarihinde verdiği vaadi yerine getirmiş, katliamın diğer sorumluları ise 23 Haziran 1963'te infaz edilmiştir. Kuzey Bölge Askeri Hâkimi General Sait Fethi
El- Sakallı imzasını taşıyan infaz bildirisi şu şekildedir³⁹⁵:

*“Kuzey Bölge Askeri Hâkimininin 28 Komünist Canilerininin İdamı Hakkında 30
Nolu Bildirisi*

1. Orman vahşilerininin bile kabul etmedikleri, 1959 katliamında masum vatandaşları öldüren, yerde sürükleyen, canlı olarak direğe asarak etini koparan ve yakan komünist canilerin hükümleri Cumhuriyet merasimine göre bu gün infaz edilmiştir.

Bu caniler cinayetleri içlerindeki kötü ve hasta kinlerini tatmin etmek için işlemişler. Bu gün hak ettikleri cezalarını buldular, her haine ibret olsun.

“Biz onlara zulmetmedik, onlar zalim idi.”

Mübarek 14 Ramazan Hükümeti emniyet, sükân ve istikrar içerisinde bütün vatandaşların yaşamasını istemektedir.

2. İdam Edilen Caniler

- 1. Cani Mehmet Hasan Aziz*
- 2. Cani Necmettin Nadir*
- 3. Cani Abdurrahman Muhammed*
- 4. Cani Fettah Salih*
- 5. Cani İhsan Hüseyin*
- 6. Cani Talib Ömer*
- 7. Cani Mahmut Alibeste*
- 8. Cani Halil İbrahim (İbrahim Acar)*
- 9. Cani Muhtar Belhiş*
- 10. Cani Adil Hüseyin*
- 11. Cani Hurşit Mahmut*
- 12. Cani Maruf Berzenci*

³⁹² Demirci, s. 84.

³⁹³ Sakin, “Kerkük Hadiseleri...”, s. 22

³⁹⁴ Milliyet Gazetesi, 2 Mart 1959, s. 1.

³⁹⁵ Demirci, s.87, 88.

13. *Cani Abdülcebbar Piruzhan*
14. *Cani Hüseyin Berzenci*
15. *Cani Abdülmecit Hüseyin*
16. *Cani Fettah Molla Davut*
17. *Cani Nuri Molla Abdullah*
18. *Cani Gedikli Abdülhafız Şerif*
19. *Cani Naim Anber*
20. *Cani Teyfik Mustafa*
21. *Cani Kerin Halaf*
22. *Cani Kerim Ramazan*
23. *Cani Mahmut Mecit*
24. *Cani Rahim Sait*
25. *Cani Mehdi Merdan*
26. *Cani Nuri El-Seyit Veli*
27. *Cani*
28. *Cani Hüseyin Hürşit*

3.3. 14 Temmuz Katliamı Sonrası Kerkük Türkmenlerinin Tutumu

14 Temmuz Kerkük katliamından sonra, 18 Temmuz günü Kerkük Türkmenleri, Başbakan General Kasım'a yazılı bir dilekçe ile başvurmuşlardır. Bu dilekçede 14 Temmuz ihtilalinden sonraki dönem den bahsedildikten sonra Türkmenlerin karşı karşıya kaldıkları zorluklardan bahsedilmiştir. Bunun ardından 14 Temmuz 1959'da Kerkük'te yaşanan olayların bir özetini yapıldıktan sonra, katliamdan Türkmenler tarafından sorumlu tutulan kişilerin kimler ve hangi örgütler olduğunu vurgulanmıştır. Dilekçenin son bölümünde de yaşanan bu olaylardan sonra Başbakan General Kasım tarafından alınması gerek önlemler ve çözüm önerileri sunulmuştur. Bu dilekçenin aslı şu şekildedir³⁹⁶:

“Bazı cihetlerin fikirlerine katılmamız ve onlarla birlikte olmamız, Cumhuriyet Dönemi'nde, birçok masum insanın ölümüne sebep olan Kerkük trajedisinin yaşanmasına başlıca sebep olmuştur. Şimdi artık tamamen eminiz ki ayrılıkçı emelleri olan bazı cihetler, önlerinde bir engel olarak gördükleri Türkmen toplumunu asimile etmek niyetindedir. Vatan haini ve fırsatçıların aleti

³⁹⁶ İnsan Vatanını Sever, s. 27–31.

olan eski II. Türkmen Komutanı Davut El-Cenabi zamanında, Kerkük'te vuku bulan olaylar, yıkıcılarla ve anarşistlerle yardımcılarının niyetlerini açığa vurmaktadır. Kerkük'te, eski rejim zamanı dâhil hiçbir yerde ve ülkede yaşanmayan zulüm ve korku havası, sadece biz Türkmenlere karşı tasarlanmıştır. Adı geçen komutan, 1000 kişiden fazla Türkmen'i tutuklayarak türlü işkencelere tabi tutturmuştu. Komutanın gözleri önünde ve bilgisi dâhilinde, II. Tümen subayları ve personeli tarafından işkenceye tabi tutulan bu vatandaşları çilesi, Savcı Putrus Murrugi, Mahkeme Başkanı Avni Yusuf ve Emniyet Eski Müdürü Şeyh Rıza Gulani'nin kontrolü ve direktifiyle yaşanmıştı. Bununla yetinilmeyip, bizden olan insanları ihanetle suçlayabilmek için geniş çaplı bir silah arama kampanyası yürütüldü. Ancak Allah'ın adaleti her şeyin üstünde olduğu için, birkaç ruhsatlı tabanca ve av tüfeğinin dışında hiçbir silah bulunamamıştır. Ancak buna tahammül göstermeyerek, çalginca bir halde, Bağdat'tan bunların tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi istendi. Onlarca sivil ve asker, memur ve sözleşmeli işinden atıldı, anarşistler tarafından yönlendirilen halk teşkilatları, dernek ve federasyonların talebiyle birçok öğretmen başka yerlere tayin edildi. Bu arada komünist ve Kürtlerden oluşan Cumhuriyet karşıtlarının eylemlerinin ardı arkası kesilmiyor ve boyuna silah dağıtılıyordu. Türkmenleri sindirmek ve yok etmek için terörist eylemlerle şehrin zenginleri soyuluyor ve tehditle paraları alınıyordu.

Bu trajediyi şöyle özetleyebiliriz:

1. Komünist Partisiyle bazı (Kürdistan Demokrat) Parti üyeleri 14 Temmuz kutlamalarını boykot etmişken, Türkmenler geniş çapta kutlama ve festivaller düzenlediler. Şehirde 130'un üzerinde zafer takı kurup bunları ülkenin liderinin fotoğrafları ve Irak bayraklarıyla süslediler.

2. Demokrat Halkçı denen teşkilatlar, Direnişçiler ve Ulusal Cephe elemanları

Her yerde Türkmenlere karşı kışkırtıcı eylemlere girerek, taşıdıkları Rus bayraklarıyla "Ulusal Cephe ve Sovyet-Irak dostluğu" sloganlarının yanında "Kahrolsun Türkmenler ve Ulusal Cephe..." "Kahrolsun gerici ve sapıklar" diye tezahüratta bulundular. Bunlar ellerinde zincirler ve iplerle dolaşırken, Türkmenler sadece "Kerim'den başka lider yok" diyerek karşılık verdiler.

3. 14 Temmuz akşamı, saat 19.30 sıralarında, Türkmenlerin düzenlediği, ancak kendi emellerini yürütmek için Ulusal Cephe elemanlarının da aralarına karıştığı yürüyüş devam ederken, bu mihraklar, kaldırımlarda bulunan halka daha önceden hazırlanmış olduğu anlaşılan sopa ve taşlarla saldırmaya

başladılar. İnsanlar dağılıp evlerine dönünce, bunlar bu sefer zafer taklarına saldırıp, sevgili liderimizin resimleriyle ve Irak bayraklarıyla süslü olmasına rağmen onları ateşe verdiler. Bu akıbetten sadece, onlara ait olan İttihadı Saab zafer takı kurtulup, dokunulmadı. Bundan sonra, 14 Temmuz ve Bayat kahveleriyle Alemeyn sinemasına saldırıp sahiplerini katlettiler, Şehir sokaklarında sürükleyerek ağaç dallarına astılar.

4. Akşam saat 21.00'de II. Tümen'in sokağa çıkma yasağı ilan eden duyurusu yayınlandı. Sokaklar boşalınca Halk Direnişçileri silahlı olarak sokaklara döküldü. Bunlardan bir bölüm, İmam Kasım Polis Karakolunu basarak, orada bulunan silahları ele geçirdi. Yedek Subay Nuri Cemil Talabani'nin direktifiyle de Askeri İnzibat elemanları, silahu olmayan Halk Direnişçilerine silah dağıttı.

5. Bu anarşistler, ticari işlerini kundaklanma ve sadece Türkmenlere ait ev ve işyerlerini yağmalamaya başladılar. Taşıyamadıkları malları yakmaya kalkışan bunlar gece yarısından sonra saat üçe kadar bu eylemleri sürdürdüler.

6. İkinci gün, 15 Temmuz 1959 günü, asiler, daha önce belirlenmiş olan evlere baskın yaparak, Türkmenleri dışarıya çıkararak öldürmeye ve sokaklarda sürüklemeye başladılar. Bağdat'tan kuvvetler gelinceye kadar bu eylemler üç gün, üç gece devam etti.

İspat ve deliller:

I. Anarşistler, önce 12 Temmuz günü bir felaket yaşanacağı söylentilerini yaymaya başladılar. Böylece 14 Temmuz günü insanların güven hissetmemelerini sağlamaya çalıştılar.

II. Ulusal Cepheye mensup olan bazı kişiler, ailelerine, çocuk ve kadınların 14 Temmuz gününden önce Kerkük'ten çıkarılmasını, şehirde kalmak isteyen erkeklerin de, mutlaka Kürt elbiseleri giymeleri gerektiğini telkin ettiler. Davut Cenabi'nin güvendiği Kerkük Belediye Başkanı Maruf Berzenci, müvekkili Namık Ağa Davudi'ye söyledikleri, bunun bir delilidir. Belediye Başkanı ayrıca, belediye araçlarını kullanarak, Kürt bölgelerinden insanları Kerkük'e taşımaya başlamıştır. Bunun üzerine Karahasan bucağı polis komiseri bu araçlardan birisinin şoförünü tutuklayıp araca el koymuştur.

III. 12 Temmuz'da Gavurbağı katliamı anma törenlerine katılmak üzere, Halk Teşkilatları ve Çiftçi Birlikleri adı altında Kürt aşiretlerden birçok insan Kerkük'e akın ettikten sonra şehri terk etmeyerek katliama katıldı.

IV. *Halk Direnişçileri kuvvetleri, 14 Temmuz akşamı yapılan yürüyüşe katılmadılar. Ancak hadiseler başlar başlamaz Genel Askeri Hâkim'in silahla dolaşmayı yasaklayan emirlerine rağmen, tam silahlı olarak görünmeye başladılar.*

V. *Ulusal Cephe Türkmenlerin ve diğer sadık vatandaşların tertiplediği kutlamalara katılmadılar ve hiçbir sevinç gösterisi göstermediler.*

VI. *Ulusal Cephenin yayınladığı bütün duyurular, Belediye Başkanının emriyle, Belediye Matbaasında basıldı. Belediye'nin çıkardığı Gavurbağı gazetesi de bu cephenin yayın ve emellerine tahsis edildi.*

Bazı Odu Birliklerinin Ulusal Cephe ile işbirliği içinde olduğunu gösteren deliller:

1. *Ulusal Cephenin bütün yayınları askeri araçların taşıdığı hoparlörlerle yapılmaktaydı.*

2. *Katliamda öldürülenlerin cesetleri askeri araçlarla yerlerde sürükleniyordu.*

3. *Türkmenlerin ev ve işyerlerinden yağmalanan mallar, askeri araçlarla taşınıyordu.*

4. *Askerler, bu eylemleri gözler önünde yapan Halk Direnişçi üyelerinden hiç birini tutuklamadılar.*

5. *Askeri inzibat üyeleri, Halk Direnişçileriyle birlikte evlere gelip, komutanlıkça talep edildiklerini söyleyerek, yolda katledilmek üzere bunlara teslim ediyorlardı. Bunun örneği olarak, Emekli Albay Ata Hayrullah ve rahmetli Kasım Neftçi'ye yapılanlardır.*

6. *Sokağa çıkma yasağı sadece Türkmenlere uygulandı. Halk Direnişçileri kuvvetleri ve Kürt elbisesi giyen Ulusal Cephe mensupları ise serbestçe dolaşıyor ve hiçbir itirazla karşılaşmıyorlardı.*

7. *Atlas ve Alemeyn sinemaları ve Kalede bazı evler, Ulusal Cephe mensuplarının kontrolünde, havan toplarıyla bombalandı.*

8. *Askeri cihazlar, anarşiyi bastırma yerine, Ulusal Cepheden gelen talimatı uyguluyorlardı.*

Anarşist ve ayrılıkçı komploların delilleri:

1. *Öldürülen, sokaklarda sürüklenen ve cesetleri ağaçlara asılanların hepsi Türkmendi. Asker ve Halk Direnişçileri arasında zayıt varsa, ancak yağmalanan malların bölüşümünden doğan anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır.*

2. Bazı asker ve halk direnişçilerinin kızıl Sovyet bayrakları taşıdıkları görüldüğü gibi, Demokratik Gençlik Teşkilatı merkezinin spor kulübünde Sovyet bayrağı dalgalanıyordu.

3. Bütün sloganlar anarşistlerin lehine ve karşıtlarının aleyhine idi.

4. Ulusal Cephe'den duyurulan bildirimlerde, Cephe tümeni ele geçirince ortadan kaybolan, Türkmen olan II. Tümen idare Müdürü Albay Abdullah Abdurrahman'ın yakalanması için 2000 Irak dinarı ödül açıklanmıştı.

5. Anarşistler şehri ele geçirince, Süleymaniye hariç bütün şehir yolları kapatıldı. İhtiyaç duyulunca, Kürt anarşistler ve saldırganların Kerkük'e girişi sağlandı.

Çözüm önerileri:

Türkmenler, Başbakan Abdülkerim Kasım'a gönderdikleri dilekçede çözüm önerilerini de göstermişler ve bunları şöyle sıralamışlardı:

1. Sadık bir ordu subayının II. Tümen komutanlığına getirilmesi ve iyi idareci bir bürokratin mutasarrıf olarak atanması.

2. Aralarında Türkmenlerce aday gösterilecek bir üyenin de bulunacağı bir Soruşturma Komisyonu'nun kurulması.

3. İbret için, katliama karışanların cezalandırılması.

4. Kerkük'ün anarşistlerden arındırılarak idare, ordu ve polis teşkilatının yapılandırılması.

5. Davut El-Cenabi'nin Kerkük'ten uzaklaştırdığı bütün memurlar ve vatandaşların geri getirilmesi.

6. Kerkük'te Halk Direnişi ve benzeri teşkilatların feshedilmesi.

7. Halkın uğradığı zarar-zıyanın tazmin edilmesi.

8. Davut El-Cenabi zamanında el konulan bütün telefon hatlarının iade edilmesi.

9. Hiçbir zaman Kürdistan'ın bir parçası olmayan Kerkük Livası'nın Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'ne bağlanmaması.

10. Anayasada yer alan "Vatan Ortağı" ibaresinin, bütün Irak vatandaşlarını içine alacak bir metinle değiştirilmesi."

Türkmenler Başbakan General Kasım'a yazmış oldukları bu dilekçe ile Kerkük olayları hakkında etraflıca bilgi vermişlerdir.

Mezkûr dilekçede bahsedilenlerden başka, Türkmenlerin farklı mağduriyetleri de olmuş şöyle ki, Kerkük Katliamından hemen sonraki günlerde, katliam sırasında komünistler tarafından ev ve iş yerleri yağmalanan Türkmenler temel insani

ihtiyaçlardan mahrum kalmışlardır. Bağdat'tan Beyrut'a gelen bazı yolcuların bildirdiğine göre Kerkük'te amme hizmetleri durmuş, elektrik tesisleri tahrip edildiğinden dolayı elektrik verilememiştir³⁹⁷. Yine bu yolcular Kerkük'te yiyecek sıkıntısının baş gösterdiğini de sözlerine eklemişlerdir³⁹⁸.

18 Temmuz'da olayların yatışmasından sonraki günlerde kaybolan Türkmenlerden 50 kadarının kemik, gövde ve başları Kerkük şehrinin 75–80 kilometre ilerisindeki Küçük Zap suyunun sahillerinde bulunmuştur. Bunlar katliam sırasında şehirden kaçırılarak öldürülmüş sonra da üzerlerinden kamyon geçirilerek parçalanmışlardır. Kerküklü Türkmenler parçalanmış cesetlerinden bazıları tespit edip sessiz bir şekilde cenaze töreni düzenleyerek toprağa vermişlerdir³⁹⁹.

25 Temmuz tarihinde İstanbul'da bulunan Kerküklü Türkmenler adına Nizamettin Neftçi ve İzzettin Kerkük imzasını taşıyan yazılı beyanatta Irak hükümetinden, toprakları dâhilinde yaşayan insanların can ve mal emniyetini temin etmesini istemişlerdir⁴⁰⁰. Dört kısımdan oluşan bu beyanatta şunlar zikredilmiştir⁴⁰¹:

“1. Hadiselerin mahiyeti: Hadiseler tamamen bir komünist tertibidir. O bölgedeki Türkmenleri imha için hazırlanmış ve bu maksatla tatbik mevkiine konulmuştur. 14 Temmuz şenliklerini fırsat bilen komünistler Kasım lehine tezahürat yapan Türk halkın üzerine ateş açmışlardır. Bilahere ellerinde liste ile teker Türk evlerini dolaşan komünistler ileri gelen Türkleri çoluk çocuklarının feryatlarına rağmen zorla, kontrollerinde olan fırka merkezine götürmüşler ve orada öldürmüşlerdir. Bazıları daha evlerinin önünde öldürülmüş ve bu hal üç gün üç gece devam etmiştir.

2. Moskovanın tezviri: Kerkük'te komünistlerin yaptıkları mezalimi dünya efkârı umumiyesinden saklamak ve Türkleri suçlu göstermek Irak hükümetince Kerkük'e gönderilen tahkik heyetine baskı için Moskova radyosu her gün bu konuda yayın yapmaktadır. Moskova radyosu Iraklı Türkleri, Irak'ın hükümranlığına kastetmekle itham etmektedir. Türk ve dünya efkârı umumiyesine açıklamak isteriz ki bizler hiçbir zaman Irak'ın hükümranlığına hanel getirecek kasti düşünceler beslemedik. Irak'ın hükümranlığına kastetmek isteyen fırsat düşkünü beynelmilel komünizmdir.

³⁹⁷ *Son Posta Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 7.

³⁹⁸ *Milliyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 5.

³⁹⁹ *Milliyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 5.

⁴⁰⁰ *Milliyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 5.

⁴⁰¹ *Son Posta Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 7.

3. *General Kasım hükümetinden beklentilerimiz: General Kasım ve onun hükümetine, komünistlere karşı giriştiği mücadelede başarılar dilerken Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları Beyannamesine bağlı bir devlet olması sıfatıyla toprakları dâhilinde yaşayan insanların can ve mal emniyetlerini temine mecbur olduklarını Irak hükümetine bilvesile hatırlatırız.*

4. *Netice: Kerkük'te uğradığımız büyük kayıpların acısı içerisindeyiz. Yegâne tesellimiz, kaybettiğimiz kardeşlerimizin şehitlik gibi en yüksek mertebeye yükselmiş olmalarıdır."*

Katliamdan sonraki günlerden itibaren başlamak üzere Kerkük Türkmenleri başta olarak, Irak'taki Türkmenler, can güvenlikleri olmadıkları ve yeni bir saldırı bekledikleri gerekçesi⁴⁰² ile Türkiye sınırına kabileler halinde göç etmeye başlamışlardır. 22 Temmuz'da Irak hükümetince Kerkük olayları sonucu şehri terk edenlerin emniyet içinde Kerkük'e geri dönmelerinin teminatı verilse de⁴⁰³, Türkmenler buna aldırış etmeyerek Türkiye'ye hareket etmeye devam etmişlerdir. Irak hükümeti konseyi de Iraklıların ülke dışına göçünü meneden bir kanun tasdik etmiş, bu kanun mucibince halen Irak haricinde bulunan bütün Iraklılara memleketine dönmeleri için 3 aylık bir mühlet vermiştir. Bu süre içerisinde Irak'a dönmeyenlerin Irak'taki malları müsadere edilecektir. Ancak Türkmenler bu kanunu da dikkate almayıp can güvenliklerinin olmadığı ve Irak'a döndüklerinde yeni bir katliamı maruz kalacakları gerekçesi ile memleketlerine dönmemişlerdir⁴⁰⁴. Vatan Gazetesinin 1 Ağustos tarihinde yayınladığı habere göre, Türkmenlerden oldukça kalabalık bir grup Cizre'nin Silopi köyü karşısındaki Irak'a ait Zaho köyüne kadar gelmişlerdir. Bu kafilenin Türkiye'ye kabulleri için Cizre'de ilgili makamlara müracaat ettikleri de bildirilmiştir⁴⁰⁵.

5 Ağustos tarihinde, Kerküklü Türklerden oluşan bir heyet, Kerkük olayları hakkında Başbakan General Kasım'a bir muhtıra sunmuştur. Bağdat gazetesi tarafından yayınlanan bu muhtırada, hadiselerin sorumlularının şiddetle cezalandırılması ve zararların tazmini istenmektedir. Ayrıca Türkmenlerin mal ve can güvenliğinin sağlanması için bazı tedbirlerin alınması talep edilmiştir⁴⁰⁶. Aynı gün Türkiye'de eğitim gören Irak Türkmeni öğrenciler Başbakan General Kasım'a Kerkük olaylarının

⁴⁰² *Son Posta Gazetesi*, 28 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁰³ *Hürriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 5.

⁴⁰⁴ *Son Posta Gazetesi*, 28 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁰⁵ *Vatan Gazetesi*, 1 Ağustos 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-21.

⁴⁰⁶ *Vatan Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-22.

suçlularının en ağır biçimde cezalandırılmasını isteyen bir telgraf göndermişlerdir⁴⁰⁷. Kerkük katliamından sonra Türkmenlerin kısa vadeli tutum ve durumları bu şekildeydi.

Türkmenlerin uzun vadeli tutum ve durumları ise 14 Temmuz'un etkisi ile değişiklik göstermeye başlamıştır. Kerkük katliamı Türkmen toplumunu derinden sarsmış, toplum içerisinde kabul gören emekli Albay Ata Hayrullah, genç kesime örnek olan ve milli duyguları çabucak aşılabilen Cahit Fahrettin ve Kasım Neftçi gibi beyin takımı denilebilecek liderler şehit edilmiştir. Böyle değerlerin yitirilmesi toplum içerisinde boşluk doğurmuş⁴⁰⁸, ancak bu boşluğun şoku Türkmenler tarafından çabuk atlatılmış ve birbirleri ile daha fazla dayanışma içerisine girmişlerdir. 1960'a kadar kendi aralarında küçük dernekler dışında etkili bir kuruluş kuramayan Türkmenler, 1960'ta fikir kulübü olarak kültürel sosyal ihtiyaçlarının giderilmesinin yanı sıra, milli duyguların ayakta tutulması ve geliştirilmesi noktasında faaliyet gösteren "Türkmen Kardeşlik Ocağı" adı ile bir dernek kurmuşlardır⁴⁰⁹.

1958 yılına kadar Irak Türkmenleri, Irak içerisinde etnik bir unsur olarak zikredilmiyordu ancak Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra ve özellikle de Kerkük katliamından sonra Irak'ın Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü etnik unsuru olarak bahsedilmektedir. Irak basınında her gün Türkmenler hakkında haberler çıkmış, Bağdat radyosu Türkmence bölümünün süresini uzatmıştır⁴¹⁰.

1960'tan sonra Türkmenler Kerkük'te tam bir üstünlük sağlamışlar, kültür ve dillerini rahatça yaşamışlardır. Türkmenler için o tarihten itibaren 1974'te Saddam Hüseyin'in iktidara geçmesine kadar altın çağlar olarak nitelendirilmiştir. Saddam Hüseyin ile tekrar baskı altına alınan Türkmenler asimilasyon politikası ile karşı karşıya kalmışlardır⁴¹¹. Çünkü Saddam Hüseyin Irak Türkmenlerini sevmiyordu bunu da şu sözler ile itiraf etmiştir⁴¹²:

"Türkmenlerin dürüst ve çalışkan insanlar olduğu bir gerçektir, ama ne yapayım ben onları sevmiyorum".

⁴⁰⁷ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 5.

⁴⁰⁸ **Küzeci**, s. 90.

⁴⁰⁹ **Duman**, s. 6.

⁴¹⁰ **Küzeci**, s. 93.

⁴¹¹ **Ateş**, s. 31.

⁴¹² **Küzeci**, s. 93.

Saddam Hüseyin'in iktidarı ele geçirmesinden sonra da teşkilatlanmaya devam eden Türkmenler, 1980'de Irak Milli Demokrat Örgütünü, 1988 tarihinde Milli Türkmen Partisini, 1995 tarihinde Irak Türkmen Cephesini kurmuşlardır⁴¹³.

3.4. 14 Temmuz Kerkük Katliamından Sonra Türkiye'nin Tutumu

Türkiye'de haberler 18 Temmuz günü gazetelerde yankı bulmuş, Associated Press'in Şam merkezli haberine göre; Çarşamba günü(14 Temmuz) zengin petrol kaynaklarının bulunduğu Kerkük ve Zübeyir bölgesinde halkla polis arasında vukua gelen çarpışmalar neticesinde 27 kişi ölmüş ve 250 kişi yaralanmıştır. Aynı haberin devamında bu çarpışmaların komünistlerin tahrikçi sözleri neticesinde ileri geldiğini belirtilmiştir⁴¹⁴. 19 ve 20 Temmuz'da olayların içyüzü anlaşılmaya başlayarak asıl hareketin Kerkük Türkmenlerine karşı yapıldığını gazeteler Kerkük Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Enver Yakupoğlu'nun verdiği bilgiler ile anlamış⁴¹⁵ ve Irak'ın Kerkük şehrinde Kızıllar idareyi ele aldı⁴¹⁶, başkaldıran kızılılar Kerküklü Türklere karşı silaha sarıldı başlıkları atarak⁴¹⁷, bazı askeri birliklerin komünistlere ilhak ettiği ve birçok Türkmenin öldürüldüğü ve Türkmenlere ait binaların tahrip edildiği bildirilmiştir⁴¹⁸. Enver Yakuboğlu düzenlediği basın toplantısında Kerkük olayları ve olayların önceden planlandığı bilgilerini vermiş, olayların Irak komünistleri tarafından tertip edildiği dile getirerek şunları söylemiştir⁴¹⁹:

“İhtilalden sonra vaziyete hâkim olan komünistlerin gayretiyle üç Türk gazetesi(Beşir, Afak ve Kerkük gazeteleri) kapatılmış ve bunların yerine ‘Gavur Bağı’ ismiyle kıpkızıl bir gazete neşredilmeye başlamıştır. Bu gazetede Nazım Hikmet'in şiirleri yayınlanmaktadır. Evvelce tevkif edilen Türklerin tahliyesinden sonra geçen Perşembe yapılan nümayişin çoktan hazırlandığını biliyoruz. Temmuz ihtilali yıldönümünde Türkler aleyhinde gürültü yapmak kararını alan komünistlerin nümayişinin polis ve ordu birlikleri tarafından bastırılması memnuniyet vericidir. Fakat bugünlerde daha büyük bir nümayişin olması Kerkük'te Türkleri çok müşkül durumda bırakacaktır. Tek korkumuz budur.”

⁴¹³ Duman, s. 5.

⁴¹⁴ Son Posta Gazetesi, 18 Temmuz 1959, s. 3. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-8.

⁴¹⁵ Hürriyet Gazetesi, 19 Temmuz 1959, s. 1.

⁴¹⁶ Hürriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴¹⁷ Tercüman Gazetesi, 20 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-9.

⁴¹⁸ Son Posta Gazetesi, 20 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-10.

⁴¹⁹ Hürriyet Gazetesi, 19 Temmuz 1959, s. 5.

Kerkük'teki katliam ile ilgili haberler Türkiye'ye 18 Temmuz 1959'da geldi demiştik. Bu haberlere Türkiye hükümetinin reaksiyonu 19 Temmuz tarihinde olmuştur. İsviçre'den 18 Temmuz gecesi dönen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, hava alanından doğrudan makamına gitmiş ve Irak'tan gelen resmi bilgiler üzerinde gece geç vakitlere kadar çalışmıştır⁴²⁰. 19 Temmuz akşamı Zorlu, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Fuat Bayramoğlu'nu Ankara'ya çağırarak, Kerkük olayları hakkında izahat almıştır⁴²¹. Bu sırada da Türk yetkililer Bağdat ile sürekli temas halinde olarak olayları takip etmişlerdir⁴²². Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Bayramoğlu, Zorlu ile yaptığı üç görüşmeden sonra Irak hükümetine bildirilmek üzere gerekli talimatları almıştır. Büyükelçi ayrıca Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in bir mesajını da Irak Başbakanı General Kasım'a götürmüştür⁴²³.

25 Temmuz tarihinde Kerkük olaylarına dair Türkiye hükümeti, Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile bir bildiri yayınlamıştır. Kerkük olayları konusunda Irak hükümeti ile olan iletişim ve teminatın bilgisini veren bu bildiri de şunlar yer almıştır⁴²⁴:

“Kerkük'te bazı müessif hadiselerin vukua geldiği ve bu arada mateessif otuza yakın Irak vatandaşı soydaşımızın öldüğü malumdur. Vaka 14 Temmuz bayramında hadis olmuş ve alınan resmi malumata göre komünist temayüllü Iraklıların komünist aleyhtarına ve bu meyanda Türklere tecavüzü şeklinde tecelli etmiş ve Irak hükümeti ordu birlikleri göndermek mecburiyetinde kalmıştır. Gelen bu yardımcı kuvvetler mütecavizleri silahtan tecrit, müşevvik ve mücrimleri tevkif etmişlerdir. Halen asayiş teessüs etmiş gibidir⁴²⁵. Bağdat Büyükelçimiz vakadan haberdar olur olmaz, aldığı talimata imtisalen, Irak Dışişleri Bakanı Haşim Cevat nezdinde gerekli teşebbüste bulunmuştur. Teşebbüsümüze takaddüm eden saatlerde zaten Irak Başbakanı General Kasım, hadiseyi takbih edici beyanatta bulunarak, mesullerin tecziye edileceğini bildirmiş ve Irak'taki Arap, Türk, Kürt ve diğer cemaatlerin kardeşçe yaşamaları lazım geldiğini ve bu düzeni bozanlara karşı kuvvet kullanacağını bildirmiştir. Büyükelçimiz tarafından yapılan teşebbüsümüze de aynı şekilde cevap verilmiş ve hadiseden duyulan üzüntü samimi ve dostane bir şekilde ifade edilmiştir⁴²⁶. Ayrıca geçen Cuma günü (24 Temmuz) saat 11.30'da Dışişleri Bakanımız

⁴²⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

⁴²¹ **Sakin**, “Kerkük Hadiseleri...”, s. 19.

⁴²² *Yeni Sabah Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

⁴²³ *Hürriyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

⁴²⁴ *Yeni Sabah Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 5. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-23.

⁴²⁵ *Son Posta Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1, 7.

⁴²⁶ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 5.

tarafından kabul edilen Irak'ın Ankara Büyükelçisi Talip Müştak da aynı şekilde ifadede bulunmuş ve teminat vermiştir. Muhtelif membalardan aldığımız malumat, hadisenin komünistler tarafından maksadı mahsusla meydana çıkarıldığı ve bunun cemaatler arasında bir ihtilaf şeklinde gösterilmek istenildiği merkezindedir. Irak hükümetinin ise, elinden geldiği nispette, mütecevizleri tedibe çalıştığı, bunlara karşı silah istimal etmiş olduğu ve bazı mütecevizlerin tevkif edilmiş bulunduğu bir hakikattir. Bu müessif hadise karşısında gereken ciddi teşebbüsleri yapmış bulunan hükümetimiz, Birleşmiş Milletler Anayasasına mugayir olan ve onun tarafından mahkûm edilmiş bulunan bu hareketin, Irak hükümeti tarafından ifade edildiği veçhile, önlenip tekerrürüne mani olunabileceğini ümit etmek istemektedir. Hükümetimiz aynı zamanda, beynelmilel komünizmin her yere nifak, mukatele, düşmanlık sokmak isteyen bu yeni hareketiyle, karşı karşıya bulunduğundan emindir ve bu hususta duyduğu bütûn istikrah ve nefreti ifadene etmek ister.”

27 Temmuz 1959'da Yeni İstanbul gazetesindeki haber, Türkiye hükümetinin bir gün öncesinden yayınlamış olduğu bildirisinin arkasından, Irak hükümetine Kerkük olayları ile ilgili bir muhtıra vereceği, muhtırada böyle hadiselerin bir daha meydana gelmemesi için General Kasım'dan tedbirler almasını, Türkmenlerin can ve mal güvenliğinin sağlanması isteyeceği yönündedir⁴²⁷. Ancak böyle bir muhtıranın verilmiş olduğuna dair elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır.

Kerkük olayları Türkiye hükümeti nezdinde yankı bulurken meclis genelinde de bazı milletvekillerinin dikkatini çekmiştir. Muhalefet partisi C.H.P'nin Niğde milletvekili Asım Eren Kerkük'te Türkmenlere yapılan katliamı Dışişleri Bakanlığı tarafından cevaplandırmak üzere 5 Ağustos'ta verdiği bir soru önergesi ile meclise taşımıştır⁴²⁸. Önergede şöyle denilmektedir: Irak komünistleri tarafından Kerkük kasabasındaki Irak'lı Türk kardeşlerimize karşı girişilen can ve mal taarruzlarının kanlı sonuçları üzerine Irak hükümetinin müdahalesi, ilerisi için Türkleri koruyucu bir politikanın ifadesi ise, bu hususta hükümetimizle Irak hükümeti arasında cereyan eden görüşmelerin mahiyeti nedir? Hadisede ölü, yaralı, kayıplarla maddi zararın miktarı, ileride bu hadiselere Türk kardeşlerimizin tekrar maruz kalmamaları için hükümetimizin Irak hükümetiyle ve Birleşmiş Milletler teşkilatının ilgili teşekkülleriyle işbirliği etmeyi

⁴²⁷ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 27 Temmuz 1959, s. 1, 5.

⁴²⁸ *Vatan Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

düşünüp düşünmediğinin izahı edilmesini rica ederim⁴²⁹.” Ancak TBMM Meclis Tutanakları incelendiğinde Niğde milletvekili Asım Eren’in böyle bir önerge verdiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca yasama yılının 20 Temmuz 1959 tarihinde sona erdiği de görülmektedir. Bu yüzden 6 Ağustos’ta gazetelerde yer alan bu soru önergesi mecliste değil de meclis dışında sorulmuş olabilir⁴³⁰.

Türkiye Kerkük olayları ile ilgilense de Irak hükümeti ile arasının bozulmaması ve konunun Irak’ın iç meselesi olduğundan dolayı fazla ileriye de gidememiştir. Türkiye’nin politik bazda Kerkük olaylarına yeteri kadar tepki gösterememesinin sebebi o dönem için Irak ile yakınlaşma içerisinde olması ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi noktasında bazı adımların atıldığı sıralarda meydana gelmiş olmasından dolayı olduğu şeklinde yorumlamak mantık çerçevesi içerisinde. Hatta olaylar karşısındaki yeterince tepki göstermek bir yana, kamuoyu bazındaki tepkilerin dozunu da kısmak ve Irak ile başlatılan dostluk sürecinin zedelenmesini önlemek adına bazı adımlar atılmış, 2 Ekim 1959’da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes imzası ile bir Kararname yayınlarak, Kerkük’te meydana gelen olaylarla alakalı, resim film ve benzer dokümanların Türkiye’ye sokulması ve dağıtılmasını yasaklamıştır⁴³¹. Türk yetkililerin tutumu Dünya gazetesinin 2 Ağustos tarihli “Tekzip” yazısında şu şekilde eleştirilmiştir:

“Gazeteler Kerkük’te pek çok ırkdaşımızın öldüğünü yazdılar. Bizim Dışişleri Bakanlığı hemen tekzip etti. Aradan günler geçti bizzat Irak Başbakanı konuşuyor. ‘Kerkük faciası müthiş bir katliamdır. Irak ihtilalinde dahi bu kadar adam ölmemişti.’ Doğrusu Bay Abdülkerim Kasım’a meseleyi aydınlattığı için teşekkür ederiz ama böyle bir zahmete girmeseydi de olurdu; zira ha bizim Dışişlerinin tekzibi, ha onun hakikati açıklaması, ikisi de aynı manadadır⁴³².”

Türk yetkililerinin eleştirilen diğer bir tavrı da katliamdan kurtularak Türkiye’ye gelen Dr. Abdülkadir Beyatlı’nın Eminönü Öğrenci Lokalindeki Kerkük’teki olayları anlatmak üzere düzenlediği basın toplantısının polis tarafından kendisinin Irak vatandaşı olması nedeni ile önlenmiş olmasıdır⁴³³. Bunun yanında Kahire ve İsrail radyoları Kerkük olaylarını tüm detayları ile anlatırken, Ankara radyosunun batı menşeli

⁴²⁹ *Milliyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

⁴³⁰ **Sakin**, “Kerkük Hadiseleri...”, s. 20.

⁴³¹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Dosya No: 52. 89. 1197, Fon Kodu: 030. 18. 01, Yer No: 153. 53. 17. Kararnamenin Orijinal Metni İçin Bkz Ek-24.

⁴³² **Kerkük**, “*Kerkük Hatıralarım...*” s. 7.

⁴³³ *Yeni Sabah Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

haberinde, Kerkük'teki olaylar sırasında Irak Petrol Şirketinde çalışan İngilizlere zarar gelmediğini duyurmasıdır⁴³⁴. Buna ilave olarak Kerkük Türkmenleri, başlarına gelen faciayı bütün çıplaklığı ile anlatan Tahran, Şam ve Kahire radyolarına rağmen, Türk radyosunun susmasını üzüntü ile karşılamışlar, Bağdat'taki Türkiye elçiliği de Kerkük Türkmenlerine, “Aman bize gelmeyin, sizin için tehlikeli olur” demesi de bu üzüntülerini bir kat daha arttırmıştır⁴³⁵.

Türkiye'nin Kerkük olayları karşısında, Türkmenler tarafından istenen tepkiyi ortaya koyamaması Türkmenleri üzmüş ve hayal kırıklığına uğratmıştır. 1971 yılında Milliyet Gazetesi'nin Kerkük Türkmenleri ile yaptıkları röportajda Türkmenler, “O sırada Türkiye'den hiçbir ilgi görmedik, unutulmuştuk, oysaki biraz ilgi acımızı dindirecek bize moral verecekti” diyerek, Türkiye'nin tutumunu olaydan 12 sene sonra özetlemişlerdir⁴³⁶.

Hürriyet Gazetesi yazarı Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu Türkiye'nin yurt dışındaki Türklere ilgisizliğini ve sorunları ile ilgilenmemesini şöyle anlatmıştır⁴³⁷:

“Türkiye hariciyesinin İran'da, Irak'ta, Suriye'de, Yunanistan'daki konsolosluklara 'Türklerle milli mahiyette ilgilenmemek' için ne kesin emirler vermiş olduğunu bilenlerdendim. Rusya'da vazife alan Türk diplomatları ise 'Türk soyundan ahali ile meskûn bölgelerde' seyahat etmekten bile çekiniyorlardı. Bu politikanın bize bir faydası olduğunu sanmıyorum. Fakat hudutlarımız dışındaki Türklerin böylelikle öksüz evlat haline sokuldukları ve çoğunun benliklerini kaybettiklerine inanıyorum.”

3.5. 14 Temmuz Kerkük Katliamı İle İlgili Manşetlerin Dili

Basın, tarihe ışık tutan önemli bir kaynaktır. 14 Temmuz 1959 Kerkük'te meydana gelen olayları aktarması ve bu olayların günümüze kadar taşınmasında basın çok önemli bir yer tutmuştur. Türkiye'yi Kerkük olayları konusunda aydınlatan Temmuz-Ağustos 1959 dönemli gazetelerin manşet, alt manşet ve haberleri kronolojik olarak sunacağız bunu yaparken de olayların bütünlüğünü bozmamak adına konular arasında ayırım yaparak sunulan konu üzerinde gazetelere yansıyan haberleri aktarma şeklinde yapacağız. 14 Temmuz Kerkük katliamı ile ilgili manşetlerin dili bölümünü

⁴³⁴ **Kerkük**, “Kerkük Hatıralarım...,” s. 8.

⁴³⁵ *Milliyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 5.

⁴³⁶ *Milliyet Gazetesi*, 17 Aralık 1959, s. 5.

⁴³⁷ **Tepedelenlioğlu**, “Dışarıdaki Türkler”.

oluşturmamızdaki amaç hangi gazete, hangi olayda, nasıl manşet ve alt manşetler kullandı ve o konuda ne yönde haberler neşretti gibi sorulara cevap bularak Türk kamuoyunun nabzını ölçmektir.

3.5.1. Kerkük'te Hadiselerin Başladığına Dair Gazete Haberleri

Kerkük'te bir takım olayların başladığını gösteren haberler 18 Temmuz tarihinden itibaren gelmeye başlamıştır. Irak'ta iç durumun karıştığına vurgu yapılan bu haberlerin gazetelere yansıyan şekli ile geneline bakılacak olursa, Kerkük hadiselerinin 18 Temmuz itibarı ile halk ve polis arasında vukua geldiği ve bu hadiselerin çok kanlı geçtiği vurgulanmıştır. Gazetelere Kerkük'te hadiseler başladığı şu şekilde aktarılmıştır.

18 Temmuz tarihli Yeni İstanbul gazetesi okuyucularına haberi, “Kerkük'te yeni bir çarpışma” manşeti ile duyururken haberde, Suriye basını tarafından bugün açıklandığına göre, Çarşamba günü zengin petrol kaynaklarının bulunduğu Kerkük ve Zübeyr bölgesinde halk ile polis arasında çarpışmalar vukua gelmiş olduğu bildirilmiştir⁴³⁸. 20 Temmuz tarihinde Son Posta gazetesi Kerkük olaylarını alt manşetten servis ederken, “Kuzey Irak'ta çok kanlı çarpışmalar başladı” başlığını kullanmış, haberde ise, Irak'ın petrol bölgesi olan Kerkük'te komünist unsurların ayaklanması hala bastırılmamıştır. Irak hükümeti her ne kadar ayaklanmanın bastırıldığını bildirmekte ise de gelen haberler bunu tekzip etmekte olduğu ifadelerine yer vermiştir⁴³⁹. 20 Temmuz tarihinde olayların başlamasına kupürlerinde yer veren bir diğer gazete olan Vatan gazetesi, manşette “Kerkük'te yeniden karışıklık çıktı” cümlesini kullanmış, manşetin haberinde Bağdat'taki ilk örfi idare konseyi başkanı Albay Şemseddin Abdullah'ın evinde komünistlerin taarruzuna uğraması sonucunda öldürüldüğü bildirilmiştir⁴⁴⁰. Yine 20 Temmuz tarihinde haberi sayfalarına taşıyan Yeni İstanbul gazetesi, manşette “Irak'ta vaziyet yeniden karıştı” derken manşetin haberi olarak ta Kerkük'te ve bütün Kuzey Irak'ta ciddi çarpışmalar vukua bulmaktadır ifadelerine yer vermiştir⁴⁴¹. 20 Temmuz tarihinde Kerkük olaylarının çıkışına değinen gazetelerden bir diğeri de Cumhuriyet gazetesidir. Gazete, olaylara farklı bir yaklaşım tarzı ile “ihtilal” olarak nitelendirmiş ve manşette Irak'ta yeni bir ihtilal” cümlesini kullanmıştır. Cumhuriyet gazetesi manşetin haberinde ise, Bağdat radyosunun kuzey de

⁴³⁸ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-24.

⁴³⁹ *Son Posta Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁴⁰ *Vatan Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

⁴⁴¹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

petrolden yana zengin ve Türklerle meskun Kerkük şehri ve havalisinde halkın Kasım'a karşı ayaklandığını teyit ettiğini bildirmiştir⁴⁴². 20 Temmuz tarihli Tercüman gazetesi, Kerkük olaylarını atlamamış ve manşette "Irak'ta yeni bir isyan patlak verdi" derken haberin içeriğinde, Irak'ta krallığın devrilmesi ile neticelenen ihtilalin birinci yıldönümü olan 14 Temmuz'da Kerkük bölgesinde kanlı bir isyan hareketinin patlak verdiği ve bölgeden alınan haberlerin batılı muhabirler aracılığı ile gerçekleştiği ancak Irak'ta sansür uygulanması nedeni ile haberlerin geciktiği bilgi yer almaktadır⁴⁴³. 21 Temmuz tarihinde Kerkük olayları yine Türk medyasına yansımış, Kerkük olaylarını o gün de haber yapan gazetelerden birisi olan Hürriyet gazetesi, "Irak bir barut fıçısı gibi her an patlamaya hazır" manşetini atmış, haberin içeriğinde ise Kerkük'te cereyan eden olaylardan sonra Irak'ta gergin bir havanın hüküm sürdüğünü ve orduda izinlerin kaldırıldığını aktarmıştır⁴⁴⁴. 21 Temmuz tarihinde Yeni İstanbul Gazetesi bir olaylara en duyarlı gazetelerden birisi olarak bir kez daha "Irak'ta her an yeni hadiseler bekleniyor" başlığını kullanmıştır. Yeni İstanbul haberinde ise Kerkük bölgesinde durumun o sükûnet bulduğu ve ordunun vaziyete hâkim olduğu bilgisini vermiştir⁴⁴⁵. 22 Temmuz'da Milliyet gazetesi, "Irak'ta yine kanlı çarpışmalar oldu" haber başlığı ile karşımıza çıkarken gazetenin Ortadoğu Haber Ajansı'ndan aldığı haberin devamında 6 gün devam eden çatışmalarda 850 kişinin öldüğünü duyurmuştur⁴⁴⁶. Manşet: Kerkük bölgesinde kanlı hadiseler devam ediyor⁴⁴⁷. 23 Temmuz günü Kerkük olaylarına manşetten değinen Hürriyet gazetesi "Irak'ta iç durum karışık" diyerek, Ortadoğu Haber Ajansı'nın Irak'taki çarpışmalarda 850 kişinin öldüğünü duyurmasının İngiltere tarafından uydurma olarak nitelendirildiğini sayının bu denli kabarık olmadığını haberin içeriğine taşımıştır⁴⁴⁸. 25 Temmuz tarihine gelindiğinde gazeteler Kerkük'te patlak veren olayların başlangıç aşamasını yine sayfalarına taşımışlardır. Bu gazetelerden birisi olan Milliyet gazetesi manşette "Kerkük Türkleri hunharca öldürüldü" cümlesine yer vermiştir. Haberin içeriğinde gazete 50 Kerküklünün Bağdat'a kaçtığını, Kerkük ve Bağdat arasında halen irtibatın kesik olduğunu telefonla konuşulmadığını ve tren ile gidilemediğini aktarmıştır⁴⁴⁹. 28 Temmuz tarihinde olayların içeriği ve olayların kimler

⁴⁴² *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁴³ *Tercüman Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁴⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁴⁵ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 5.

⁴⁴⁶ *Milliyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁴⁷ *Son Posta Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁴⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁴⁹ *Milliyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

tarafından gerçekleştirildi yavaş yavaş çözüme kavuşmakla beraber hadiselerin çıkış aşamaları güncelliğini korumuştur. Yeni Sabah gazetesi, yaptığı haberin başlığında “Irak’ta yeniden kargaşalık çıktı” derken kanlı olayların Gâvur Dağı eteklerindeki aşiretlere kadar sirayet ettiğini duyurmuştur⁴⁵⁰.

Netice olarak olayların Türk medyasında yansımaları 18 Temmuz yani olayların son bulunduğu günden itibaren başlamıştır. Olayların bittikten sonra duyulmasının sebebi de hiç şüphesiz Irak’ta uygulanan sansürden dolayıdır. 18 Temmuz tarihinde halk ile polis arasında çatışmaların olduğu haberi üzerine yoğunlaşan Türkiye basını 20 Temmuz tarihinde, Kerkük olaylarının başlangıç aşaması ile ilgili ihtilal yakıştırmalarını yaparak sorumluların komünistler olduğu ve birçok Türkmen’in katledildiği haberini vermiştir. 21 ve 22 Temmuz ile 25 ve 28 Temmuz tarihlerinde Kerkük hadiselerine değinen gazeteler katliamın bilançosu ve Irak’taki son durum hakkında bilgi vermişler ve olayların başlangıç aşamasına değinmişlerdir.

3.5.2. Kerkük Hadiselerinde Yaşananlar Sorumlular ve Ortaya Çıkan Bilançoya Dair Gazete Haberleri

Kerkük hadiseleri 18 Temmuz günü ordu birliklerinin müdahalesi ile son bulmasından ve hadiselerin incelenmesi için Kerkük’e gönderilen özel tahkikat komisyonunun raporları sonrasında, Kerkük Katliamı’nın sorumlularının kimler olduğu ve ortaya çıkan bilanço yönünde veriler alınmaya başlanmıştır. Kerkük’ten gelen bu veri ve bilgiler katliamın bilançosunu da gözler önüne sermiş, ancak katliamın rakamları gün geçtikçe değişiklik arz etmiştir. Bu değişiklik Irak resmi makamlarına da yansımış, Başbakan General Kasım yaptığı her yeni açıklamasında değişik rakamlar vermiştir. Ayrıca katliamın bilançosu ile ilgili bilgiler gelirken hadiselerden sorumlu olan kişilerde netleşmeye başlamış, Irak komünistlerinin olayların müsebbibi olduğu anlaşılmıştır. Bu veriler Türkiye’deki gazetelere şu manşet ve alt manşetler ile yansımıştır:

18 Temmuz günü, Türkmenlerin olaylarda katledilen taraf olduğu henüz anlaşılmadığı için komünistler ile polis arasında çatışmalar olduğu bilgisini veren Yeni İstanbul gazetesi, “Komünistlere kızan halkla polis çarpıştı; 27 ölü, 250 yaralı var” alt manşetini kullanmıştır. Yeni İstanbul gazetesi başlığın haberinde ise Şam gazetelerinden alıntı yaparak, komünistlerin tahrikçi sözleri neticesinde çarpışmaların

⁴⁵⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 28 Temmuz 1959, s. 1.

vukua geldiğini, polisinde derhal nümayişçilere müdahale ettiklerini bildirmiştir⁴⁵¹. 18 Temmuz tarihinde Kerkük hadiselerine değinen bir diğer gazete olan Hürriyet gazetesi manşetten “Kerkük’te komünistler ile kanlı çarpışmalar oldu” alt manşetten ise “27 kişi öldü, 250 de yaralı var” bilgisini vermiştir. Gazete haberin içeriğinde ise Kerkük’te komünistlerin kitle halinde yollara dökülerek nümayiş yapmaya kalkmaları üzerine şehirde büyük bir kargaşalık çıktığı, polis müdahale etmek zorunda kalarak dağılma emrine itaat etmeyen komünistlere ateş açtığı, polis ile nümayişçiler arasında üç saat süren çarpışmalardan sonra ordu birlikleri şehre girerek örfi idare ilan ettiği Ordu Kerkük’e taşıt vasıtalarının girip çıkmasını yasak ettiği gibi gece sokağa çıkmayı da yasak ettiği bilgisini vermiştir⁴⁵². 19 Temmuz günü olaylara birkez daha değinen Hürriyet gazetesi Kerkük hadiselerinin Türkmenlere karşı çıkartılmış olduğunu bir nevi Türkiye’ye duyurmuş oluyordu. Haberin başlığını “Kerkük’te kızillar hareket yapıyor” şeklinde atan gazete, Kerkük Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Enver Yakupoğlu’nun 18 Temmuz tarihinde yapmış olduğu basın toplantısına değinmiştir. Yakupoğlu İhtilalden sonra Türkmenler aleyhine kötüye giden süreci anlatırken gazetelerinin kapatıldığını ve Türkmen aydınların tutuklandığını söylemiş, Kerkük olaylarında da Irak Türklerinin komünistler tarafından hedef alındığının bilgisini vermiştir⁴⁵³. 20 Temmuz tarihinde Yeni Sabah gazetesi, komünistlerin Kerkük olaylarının tetikleyicisi olduğu anlaşılmasının yanı sıra, hadiselere merkezi Kerkük’te bulunan II. Tugay içerisinden bazı askerlerinde katıldığı bilgisini vermiş ve haberin başlığı olarak, “Irak’ta ikinci Tugay, ikinci defa isyan etti” cümlelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Kerkük’te II. Tugay mensuplarının teşviki ve komünistlerin işbirliği ile ihtilal hareketinin patlak verdiği, karşı koymak isteyen ileri gelen subayların ise isyancılar tarafından katledildiği bilgisini vermiştir⁴⁵⁴. 20 Temmuz günü Yeni İstanbul gazetesi, alt manşetten okuyucularına “Kerkük’te komünistlerle, halk ve ordu arasında kanlı çarpışmalar oluyor; kızillar, 10 Türkü astılar” diyerek hadiseleri haberleştirmiştir. Haberin içeriğinde gazete, komünistlerin Türkmenlere saldırdığı ve Türkmenlere ait dükkân, ev ve kahvelerin ateşe verildiği bilgisini vermiştir⁴⁵⁵. 20 Temmuz tarihinde hadiselere değinen Son Posta gazetesi manşetten, “Kerkük’te komünistler Türkleri asıyor” ifadelerine yer vermiş alt manşetinde ise “Bazı askeri

⁴⁵¹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁵² *Hürriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁵³ *Hürriyet Gazetesi*, 19 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁵⁴ *Yeni Sabah Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 5.

⁴⁵⁵ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

birliklerin komünistlere iltihak ettiği ve birçok Türk'ün öldürüldüğü bildiriliyor. Türklere ait binalar tahrip edildi. Kerkükle irtibat kesildi” cümlelerine yer vermiştir⁴⁵⁶. 20 Temmuz tarihinde olayları manşetten gören bir diğer gazete de Milliyet gazetesi olmuştur. Milliyet manşetinde “Irak'ta kızıklar Kasım'a isyan etti” derken alt manşette “Kerkük'te 100 Türk Bağdat'ta ise Kasım'ın yaveri öldürüldü” ifadelerine yer vermiştir. Gazete haberin içeriğinde ise olaylar hakkında bilgi vermiş, 14 Temmuz sabahı komünistlerin Türkmenlere saldırdığını, Türkmenlere ait ev ve dükkânların ateşe verildiğini, belirli bir plan çerçevesinde hareket eden komünistlerin Türkmen aşiretine mensup 10 kişiyi asıp cesetlerini sokaklarda sürüklediğini yazmıştır⁴⁵⁷. Mezkûr tarihte hadiselere manşetten değinen Hürriyet gazetesi manşetinde komünistlerin galip geldiği görünümü vererek “Irak'ın Kerkük şehrinde kızıklar idareyi ele aldı” manşetini atmıştır. Hürriyet manşetin altında yaptığı haberde ise olaylarının ikinci ve üçüncü günlerine ağırlıklı olarak değinmiş, ilk günkü çarpışmalarda 27 kişinin öldüğünü, 250 kişinin yaralandığını ve emniyet kuvvetlerinin vazifeye hâkim olduklarını ancak ikinci gün komünistlerin Kürt aşiretlerden takviye aldığını, II. Tugay'ın da kendilerine katılması ile Kerkük vilayet binası ile garnizon karargahının ellerine geçtiğini yazmıştır⁴⁵⁸. 20 Temmuz'da Tercüman gazetesi olayın sorumlularının komünistler olduğunu alt manşetten okuyucularına iletmiş ve “Başkaldıran kızıklar Kerküklü Türklere saldırdılar; Bazı askeri birliklerin Kerkük'te asilere bilfiil yardım ettikleri de dün anlaşıldı” alt manşetini atmıştır. Tercüman gazetesi bu başlığın haberinde ise sokaklardaki çarpışmalar sonucunda birçok Türkmen'in öldüğünü Ölü sayısının 100'e yakın olduğunu ölenler arasında Kerküklü tanınmış ailelere mensup kişilerinde olduğunu yazmıştır⁴⁵⁹. 21 Temmuz günü Son Posta gazetesi manşetten “Komünistler Irak'ta iktidarı almak istiyor” cümlesine yer vermiştir. Haber de ise Kerkük'teki meydana gelen hadiselerin yatışmasından sonra her an yeni hadiselerin beklendi bildirilmiştir⁴⁶⁰. Kerküklü Dr. Abdulhalik Bayatlı hadiselere şahit olduktan sonra Türkiye'ye gelmiş, 24 Temmuz günü yaptığı açıklamalar gündeme damgasını vurmuş, katliamın kendi fikirleri ile bilançosunu gözler önüne sermiştir. A. Beyatlı'nın yapmış olduğu açıklamalara 25 Temmuz günü değinen Yeni İstanbul gazetesi manşetine “Kerkük Katliamına dair korkunç tafsilat” başlığını atarken, alt manşette “komünistlerin iğrenç tecavüzüne şahit

⁴⁵⁶ *Son Posta Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁵⁷ *Milliyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-25.

⁴⁵⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁵⁹ *Tercüman Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶⁰ *Son Posta Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

olduktan sonra İstanbul'a gelen Dr. A. Beyatlı'ya göre 500–1000 kişi öldü” cümlesine yer vermiştir. Beyatlı açıklamalarında, 14 Temmuz akşamı hakkında bilgi vermiş ve Türkmenler ihtilalin birinci yıl dönümünü kutladıkları sırada komünistlerin ani saldırısına uğramış, kiminin cesetleri sokaklarda sürüklenirken kimisi de evlerinde hunharca öldürülmüş olduğu bilgisini vermiştir⁴⁶¹. A. Beyatlı'nın açıklamalarını alt manşetten gören bir diğer gazete Tercüman gazetesi, “14 Temmuz'daki isyanda Irak komünistleri Kerkük'te yaşayan Türklere saldırmış; Bağdat'tan şehrimize gelen bir Kerküklü Türk dün 14 Temmuz faciası hakkında tüyler ürperten tafsilat verdi” ifadelerini birinci sayfasına taşımıştır. Gazete haberin içeriğinde de Beyatlı'nın sözlerine yer vererek, komünistlerin ilk olarak 14 Temmuz kahvesine saldırarak kahve sahibi Osman Hıdır'ı yakalayıp katlettiklerini, daha sonra Türklerin ev ve iş yerlerine saldırılar düzenlendiğini bunun yanında Halk Mukavemet Teşkilatına ait silahlı grupların rast geldikleri Türkmen vatandaşları öldürdüklerini yazmıştır⁴⁶². Abdulhalik Beyatlı'nın açıklamalarını kupürlerine taşıyan Son Posta gazetesi “Kerkük'teki katliamın tüyler ürperten tafsilatı” manşeti ile “Ölümden kurtularak şehrimize gelen Dr. Beyatlı komünistlerin Türklere alçakça saldırdıklarını, ölü ve yaralı sayısının 1000'i bulunduğunu açıkladı – Kahire radyosu da kızılıarı takbih etti” alt manşetini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Beyatlı'nın açıklamalarına yer verilmiştir. Beyatlı, öldürülen Türkmenlerin ayaklarından iki ayrı yöne giden ciplere bağlandığını ve bu şekilde parçalandığını söylemiş, öldürülen bazı ileri gelen Türkmen şahsiyetlerin olduğunu bildirmiş bu kişilerin içerisinde Ata Hayrullah, İhsan Hayrullah, Kasım Neftçi, Selahattin Avcı gibi kişilerin de olduğunu aktarmıştır. Katliamın 3 gün sürdüğünü belirten A. Beyatlı, 15 ve 16 Temmuz günleri başlarına gelenler hakkında da bilgi vermiş vahşiyane katliamların devam ettiği sıralarda emniyet kuvvetlerinin hiçbir müdahalede bulunmadıklarını da eklemiştir⁴⁶³. Kerkük katliamına dair ortaya çıkan bilançonun rakamlarından biriside Başbakan General Kasım tarafından açıklanmıştır. General Kasım'ın açıklamalarına 4 Ağustos günü yer veren Cumhuriyet gazetesi haberin başlığında “Kerkük'te 41 Türk diri diri gömüldü” cümlesini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ayrıntılı olarak Başbakan General Kasım'ın açıklamalarına değinen gazete Kerkük'te 120 Türkmen'in öldürüldüğünü, öldürülenlerden 41'i kişinin diri diri

⁴⁶¹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶² *Tercüman Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶³ *Son Posta Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

toprağa gömülmek sureti ile vahşice öldürüldüğünü ve bu kişiler arasından kurtulanlardan üçünün hastanede olduğunu yazmıştır⁴⁶⁴.

3.5.3. Moskova'nın İthamlarına Dair Gazete Haberleri

Moskova radyosu 22 Temmuz tarihinde asılsız ve delilsiz bir şekilde Kerkük hadiselerinden Türkleri sorumlu tutmaya başlamış, bunu yaparken de Turan isimli bir örgütten bahsederek bu örgütün Musul ve Kerkük'ü Irak devletinden ayırıp Türkiye'ye ilhak etmek olduğunu bildirmiştir. Ancak Moskova radyosunun bu haberlerinin yanlışlığı 29 Temmuz tarihinde Halk Mukavemet Teşkilatına ait bazı ajanların itirafları neticesinde anlaşılmıştır. Moskova'nın ithamlarına dair gazete haberleri şu şekildedir:

22 Temmuz gününe gelindiğinde ise Moskova radyosunun tezdvirleri başlamış Milliyet gazetesi de bu haberi “Şam'a gelen haberlere göre 6 gün içinde 850 kişi öldü. Moskova, Türkleri itham ediyor” ifadeleri ile duyurmuştur. Haberin içeriğinde Milliyet, Şam gazetelerine atfen Kerkük'te 850 kişinin öldüğünü yabancı muhabirlere göre ise ölü sayısının 80–90 civarında olduğunu yazmıştır. Moskova radyosunun haberlerine değinen gazete, radyonun Kerkük'te çıkan karışıklıklardan Türk taraftarlarının eseri olduğu haberini sayfalarına taşımıştır⁴⁶⁵. 22 Temmuz tarihinde Moskova radyosunun ithamlarına yer veren bir diğer gazete de Yeni Sabah gazetesi olup, gazete alt manşetten “Moskova isyanın Turancı Türkler tarafından çıkarıldığını ileri sürüyor” cümlesine yer vermiştir. Alt manşetin devamında Moskova radyosunun, Irak'taki hadiselerden Türkiye ile temaslarda bulunan para ile tutulmuş emperyalist uşakların eseri olduğu iddiasını yazmıştır⁴⁶⁶. Yeni İstanbul gazetesinin mezkur tarihteki yayınında Rus ithamları manşete taşınmış, “Rus iddiası: Kerkük isyanını Türkiye'nin ajanları çıkarmış”, gazete alt manşette “Moskova radyosuna göre “Turancı” teşekkülün gayesi Musul ile Kerkük'ün Türkiye'ye iltihakını sağlamak” cümlelerine geniş yer ayırmıştır. Haberin içeriğinde ise Moskova radyosunun Bağdat muhabiri R. Arutyunov'un vermiş olduğu bilgiler aktararak, Kerkük hadiselerinden Turan ismi verilen bir siyasi teşekküle mensup Türk taraftarı elemanları sorumlu tutulduğu, bu siyasi teşekkülün amacının Musul ve Kerkük'ü Irak'tan ayırıp Türkiye ile birleştirmek olduğu yazılmıştır⁴⁶⁷. 23 Temmuz günü Moskova radyosunun asılsız ithamları Cumhuriyet

⁴⁶⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1959, s. 1.

⁴⁶⁵ *Milliyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶⁶ *Yeni Sabah Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶⁷ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

gazetesinde yer almış, gazete manşetten “Irak’ta komünistler Türkiye’ye çatıyor” ifadesini kullanmış, alt manşette ise “Bağdat’taki komünist gazeteler, son hadiselerden Türkiye’yi sorumlu tutmaya yeltenen Moskova’nın haberlerine geniş yer veriyorlar” cümlelerine yer vermiştir⁴⁶⁸. Kerkük hadiselerinin bitmesi sonucunda Moskova radyosu olayların tertipleycisi olarak Türkiye’ye Musul ve Kerkük’ü katmak isteyen ajanları göstermesinin asılsızlığı 28 Temmuz tarihinde ortaya çıkmıştır. 29 Temmuz’da bu habere değinen Tercüman gazetesi, manşetine “Komünistler Türkiye-Irak dostluğunu baltalıyor” alt manşetine ise “Kerkük’teki kanlı hadiselerin beynelmilel komünizm ajanları tarafından tertiplendiği bir kere daha anlaşıldı” ifadelerini ayırmıştır. Haberin içeriğinde ise Halk Mukavemet Teşkilatı denilen örgütten bazı ajanların yakalanmış olduğu ve bu ajanların hadiselerin çok yüksekten gelen emirler olduğunu ve asıl maksatlarının Türkiye ile Irak’ın arasını açmak olduğunu itiraf etmeleri ile anlaşılmıştır⁴⁶⁹. Komünistlerin olayların baş sorumlusu olduğunu iddia eden diğer bir gazete de Yeni Sabah gazetesi olup manşetten “Kızılılar Türkiye ile Irak’ın arasını açmaya çalışıyor” alt manşetten “Kerkük’te vuku bulan son kanlı hadiselerin Moskova’nın emri ile çıkarıldığı tespit edildi” ifadelerine yer vermiştir. Gazete haberin ayrıntısında komünistlerin Türkmenlere hücum ettikleri sıralarda milliyetçi Arapların, Türkmenlere yardım ettiklerini ve komünistlerin nasıl vahşi insanlar olduklarını ve kimler için çalıştıklarını gözlerimizle gördük bu gün size yapılan, yarın bize yapılmak istenecektir onun için birbirimize kuvvet olalım cümlelerini kurduklarını yazmıştır⁴⁷⁰.

3.5.4. Kerkük Hadiseleri Karşısında Kasım’ın Tutumuna Dair Gazete Haberleri

14 Temmuz’da Kerkük’te yaşanan bu olaylar karşısında Başbakan General Kasım’ın tutum ve açıklamalarının ne yönde olduğuna dair haberlerde Kerkük’ten gelmeye başlamıştır. Irak Başbakanı General Kasım hadiseleri sert bir dille her konuşmasında kınamasının yanı sıra üstü kapalı olarak katliamın sorumlularının komünistler olduğunu ve bu unsurların Irak’tan temizleneceğini söylemiştir. Başbakan General Kasım bunların yanında Türkmenlerin başına gelen bu olaydan büyük üzüntü duyduğunu ve onlara yardım edeceğini de her fırsatta dile getirmiştir. Kasım’ın bu

⁴⁶⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶⁹ *Tercüman Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 1.

tutumu Türkiye'deki kamuoyuna yansımaya değinecek olursan karşımıza şunlar çıkmaktadır:

20 Temmuz tarihinde Başbakan General Kasım'ın bir gün önce yapmış olduğu açıklamalar gazetelere yansımıştır. Kasım'ın açıklamalarına yer veren Yeni İstanbul gazetesi, alt manşetten "Bağdat Radyosu dün gece geç vakit çarpışmaları teyit etti; General Kasım, kızgın bir eda ile yaptığı konuşmada komünistlere sert bir ihtarda bulundu" cümlelerini kullanmıştır. Gazete haberin yorumunda da Başbakan General Kasım'ın konuşmalarına bölüm ayrılmış, Kasım'ın Kerkük'te isyan çıkartanları, komünistleri ve halkın hürriyetini tehdit eden diğer grupları şiddetle kınadığı bildirilmiştir⁴⁷¹. 20 Temmuz tarihinde Kasım'ın açıklamalarına değinen diğer bir gazete de Tercüman gazetesi olmuştur. Tercüman alt manşetten "General Kasım isyan haberini teyit etti; 100 kişi öldürüldü" ifadelerine yer vermiştir. Haberin içeriğinde ise General Kasım'ın olaylara sebep olan kişilerin en ağır şekilde cezalandırılacağı yönündeki düşüncelerine yer verilmiş ayrıca Irak Askeri valiliği tarafından olayların küçük çapta devam ettiğini gösteren tebliğini de yayınlamıştır⁴⁷². 21 Temmuz tarihinde Kerkük'teki olayların son bulduğu ve Irak ordusunun kontrolü sağladığı haberleri gelmiştir. 21 Temmuz'da Tercüman gazetesi manşetinde "Kerkük'te ordu durumu hâkim oldu", alt manşetinde "Irak'ta durum şimdilik sakin gözüküyor. İsyan hadiselerini tetkik için bir heyet Kerkük'e gitti. Askeri birlikler hazır ol vaziyetinde bekliyor" ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Irak'ta olağan üstü hal olduğu ve orduda izinlerin kaldırıldığı, General Kasım'ın olaylarla bizzat alakadar olduğu, hadiselerin incelenmesi için Irak hükümeti tarafından Kerkük'e bir heyet gönderildiği yazılmıştır⁴⁷³. 21 Temmuz'da Irak ordusunun komünist odaklara karşı faaliyetinden bahseden bir diğer gazete de Cumhuriyet gazetesi olmuştur. Gazete manşette "Irak'ta kızılılara karşı harekete geçiliyor" alt manşette "Komünistlerin, Türklere ağır zayıat verdikleri Kerkük havalisinde hükümet kuvvetlerinin vaziyete hâkim oldukları bildiriliyor" ifadelerine geniş yer ayırmıştır. Gazete haberin içeriğinde bölgedeki İngiliz ajanları tarafından Londra'ya gönderilen raporlardan alıntı yaparak, komünistlerin Irak'ta iktidarı ele geçirmek için Türkiye'nin Batı saflarında bulunmasından dolayı Türklerden meskûn Kerkük bölgesini hedef seçtiklerini dile getirmiştir. Bu raporlardan edinilen diğer bir bilgi de Başbakan General Kasım'ın orduyu komünistlere karşı her an harekete

⁴⁷¹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷² *Tercüman Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷³ *Tercüman Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

geçirebileceği yönündedir⁴⁷⁴. 21 Temmuz'da olaylara yer ayıran bir diğer gazete de Milliyet gazetesi olmuştur. Gazete manşette “Irak ordusuna hazır ol emri verildi” alt manşette “Hadiseler Nassıriye, Semava ve Necef’e de sirayet etti, Kasım kızıl isyanın bastırılması işiyle bizzat meşgul” ifadelerini kullanmıştır. Gazeteye göre Irak ordusuna hazır ol emri verilirken Kerkük’teki olaylar ile Kasım’ın bizzat kendi ilgilendiği yönündedir⁴⁷⁵. Kasım’ın Kerkük hadiseleri karşısında almış olduğu tedbirlerden birisi 22 Temmuz tarihinde Yeni Sabah gazetesi tarafından duyurulmuştur. Gazete manşetinde “Irak Hava kuvvetleri isyan bölgesini bombardıman etti” başlığını kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Irak hava kuvvetlerinin Kerkük’te isyan patlak verdiği ayaklanan askeri garnizonların bombardıman edildiği ve isyanın tamamen bastırıldığı aktarılmıştır⁴⁷⁶. Irak hükümeti ayaklanmaların sona erdiğinin kesin olarak 22 Temmuz tarihinde bildirmiştir. 23 Temmuz’da bunu haberleştiren Vatan gazetesi, manşetinden “Irak hükümeti Kerkük’teki ayaklanmanın sona erdiğini bildirdi” ifadelerini kullanmıştır. Gazete haberin içeriğinde ise 22 Temmuz tarihinde Irak hükümeti tarafından yayınlanan tebliği kaynak göstererek, Kerkük’te bir haftadan beri devam eden ayaklanmanın sona erdirildiğini, hükümet memurlarının ayaklanma bölgesinde tahkikat yaptıklarını aktarmıştır⁴⁷⁷. 23 Temmuz tarihinde Irak hükümetinin tebliğine yer veren bir diğer gazete de Milliyet gazetesi olmuştur. Gazete alt manşetten “Bazı kaynaklar çarpışmanın devam ettiğini bildirirken diğerleri Bağdat’ın hâkim olduğunu söylüyor” ifadelerini kullanarak çatışmaların kesin olarak bittiğinden emin olmamıştır. Haberin içeriğinde ise gazete Kerkük’te olayların devam ettiğine dair herhangi bir kaynaktan alınmış bilgi yayınlamazken Kerkük’ten Türkiye’ye gelen 5 kişinin olayların son bulduğuna ve her şeyin normale döndüğüne dair demeçlerini okuyucularına sunmuştur⁴⁷⁸. 24 Temmuz tarihinde Başbakan General Kasım Türkmenlere bazı teminatlar vermiştir. Milliyet gazetesi 25 Temmuz tarihinde bu olayı “General Kasım Kerküklülere teminat verirken üzüntüden ağladı” başlığı ile duyurmuştur. Haberin içeriğinde ise 24 Temmuz günü Kasım’ı ziyaret eden elli kişilik Türkmen heyetine yaptığı konuşmaya değinilmiştir. Kasım Türkmenlere hitaben Kerkük’e dönün huzur ve asayiş temin edilmiştir. Uğradığımız zarar da iki misli temin

⁴⁷⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷⁵ *Milliyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷⁶ *Yeni Sabah Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷⁷ *Vatan Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷⁸ *Milliyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

edilecektir demiştir⁴⁷⁹. 25 Temmuz tarihinde, bir gün evvel Türkmenlere verilen teminat Türkiye hükümetine verilmiştir. 26 Temmuz'da bu duruma değinen Tercüman gazetesi alt manşetten, "Irak hükümeti, hariciyemize üzüntüsünü bildirerek bu olayların tekerrür etmeyeceğine dair teminat verdi" ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde de mütecevizlerin yakalanıp tevkif edildiği bildirilmiştir⁴⁸⁰. Irak'ta Kasım'ın komünistlere karşı atılan adımların duyurulmasında 29 Temmuz'da Cumhuriyet gazetesi geniş yer ayırmıştır. Gazete manşetten "Irak'ta komünistlere karşı harekete geçiliyor", alt manşetten "Komünist temayüllü Cumhuriyeti Koruma Komitelerinin faaliyetleri dün resmen durduruldu" ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Bolşeviklerin Kerküklü Türkmenlere aleyhine yürütmüş oldukları faaliyetten bahsederken, Bağdat basınının Kerküklü Türkmenleri övdüğü bahsedilmiştir⁴⁸¹. Başbakan General Kasım açıklamalarına 29 Temmuz günü de devam etmiştir. 30 Temmuz'da Kasım'ın açıklamalarına değinen Tercüman gazetesi, manşetinden "General Kasım Kerkük faciasını büyük bir nefretle takbih etti", alt manşetinden "Iraklı lider, Kerkük Türklerine vaki tecavüzü vahşiyane, alçakça hareket, diye vasıflandırdı. Irak Başvekili hadiseler sırasında çekilmiş olan fotoğrafları cebinden çıkartıp gazetecilere gösterdi" ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Kasım'ın açıklamalarına yer verilmiştir. Kasım, Bağdat'ta yapılan basın toplantısında, Kerkük katliamını tertipleyenleri kınayarak 14 Temmuz günü Kerkük'te meydana gelen olayların Bağdat, Semava, Nasiye ve diğer şehirlerde de yapılmak istediğini bildirdi⁴⁸². Manşet: Kasım Kerkük'teki katliamı takbih etti. Alt Manşet: Başbakan, Bazı askerler bu katliama katılmış dedi⁴⁸³. 30 Temmuz tarihinde Başbakan General Kasım'ın açıklamalarına değinen bir diğer gazete de Milliyet gazetesi olmuştur. Gazete manşetinde "Kasım Kerkük Katliamını açıkladı", alt manşetinde "Irak Başvekili, bu tarihin en şeni hareketidir dedi" ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise gazete Kasım'ın açıklamalarına değinmiş, Kasım açıklamalarında, Kerkük Türkmenlerinin vahşice katledildiğini, bunu ispat içinde elinde katliam günlerinde çekilmiş birçok fotoğraf olduğunu dile getirmiştir. Kasım ayrıca Kerkük'te katledilen Türklerin evlerinin önceden belirlendiğini ve bunların tek tek evlerinden toplanarak katledildiğini de aktarmıştır⁴⁸⁴. 30 Temmuz'da Kasım'ın

⁴⁷⁹ *Milliyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸⁰ *Tercüman Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸² *Tercüman Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸³ *Vatan Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸⁴ *Milliyet Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1.

açıklamalarına *Hürriyet* gazetesi tarafından da değinilmiştir. Gazete manşetten “Kerkük faciası, Kasım hadiseleri ayıpladı”, alt manşetten “Irak Başvekili Kasım dünkü basın toplantısında kızıkların Türklere yaptığı mezalimi dünyanın en alçakça bir cinayeti olarak vasıflandırdı” cümlelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde de Kasım’ın Kerkük hadiselerini cinayet olarak vasıflandırması ve böyle bir şeyi faşistlerin bile gerçekleştirmeyeceği yönündeki açıklamalarına değinilmiştir⁴⁸⁵. *Ulus* gazetesi de 29 Temmuz tarihli Kasım’ın açıklamalarına değinmiş, 30 Temmuz’da gazete manşet olarak “Kasım, Kerkük Katliamı alçakça cinayettir dedi” ifadesine yer vermiştir. Gazete haberin içeriğinde ise Irak Başbakanı Kasım’ın Kerkük hadiselerinde namus ve ırza saldırıların da olduğu yönündeki açıklamalarını ön plana çıkartmıştır⁴⁸⁶. Irak Başbakanı General Kasım, Kerkük’teki hadiselerle 30 Temmuz tarihli açıklamasında da değinmiştir. 31 Temmuz’da *Cumhuriyet* gazetesi Kasım’ın açıklamalarına yer vererek, “Kasım teminat veriyor” başlığını kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Kasım’ın yeni ayaklanmalara fırsat verilmeyeceği ve bazı gazeteleri Batı aleyhtarlığını terk etmesi gerektiği yönündeki açıklamalarına değinilmiştir⁴⁸⁷. 2 Ağustos tarihinde Kasım’ın açıklamalarının Irak’taki Türkmen halka yansımalarını ele alan gazete manşet olarak “Kasım’ın teminatı sevinç uyandırdı” ifadelerini kullanmıştır. Gazete haberin içeriğinde Kasım’ın vermiş olduğu bu teminatın halk arasında sevince yol açtığı vurgulanmış ve bunu kutlamak için Irak halkının sabahlara kadar sokaklarda şenlikler yaparak komünistler aleyhinde sloganlar attıklarını dile getirmiştir⁴⁸⁸. Başbakan General Kasım açıklamalarına 5 Ağustos günü de Kerküklü Türkmenlerden oluşan bir heyeti ağırlamak sureti ile devam etmiştir. Habere değinen *Yeni Sabah* gazetesi, alt başlık olarak “Başvekil, 61 sanığın yargılanmakta olduğunu Türklere açıkladı” ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Kasım’ın Kerkük’te kurulan özel mahkeme de 61 kişinin Kerkük cinayetleri ile ilgili yargılandığı ve bunların en ağır şekilde cezalandırılacağı yönündeki açıklamaları vardır⁴⁸⁹. 6 Ağustos’ta Bağdat radyosunun yeni stüdyo açılışında konuşan General Kasım, Kerkük hadiselerine değinmiştir. *Yeni Sabah* gazetesi 7 Ağustos tarihinde bu olaya değinerek manşetine “General Kasım Türklere koruyacağım dedi” ifadesini atmıştır. Haberin içeriğinde ise Kasım’ın açıklamaları ile devam edilmiş, Kasım açıklamalarında, Türklerin sabrına hayran

⁴⁸⁵ *Hürriyet Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸⁶ *Ulus Gazetesi*, 30 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁸⁸ *Ulus Gazetesi*, 2 Ağustos 1959, s. 1.

⁴⁸⁹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-25.

olduğunu ve onları her vakit koruyacağını söylemiştir⁴⁹⁰. 14 Ağustos tarihinde haber ajanslarına Kerkük hadiselerini incelenmesi üzere gönderilen heyetin incelemelerini sona erdirdiği yansımıştır. Haberi Türk medyasında dillendiren gazetelerden birisi olan Milliyet gazetesi, “Kerkük hadiseleri tahkikatı bitti” başlığını kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise hazırlanan raporun Başbakan General Kasım’a sunulacağı söylenmiştir. Aynı haber de Kasım’ın 13 Ağustos’ta Kerkük hadiselerini İşçi sendikaları temsilcilerine anlattığı da dillendirilmiştir. Alt Manşet: Hazırlanan rapor başvekâlete verildi. Kasım işçilere katliamın iç yüzünü anlattı⁴⁹¹.

3.5.5. Kerkük Hadiseleri Karşısında Türkmenlerin Tutumuna Dair Gazete Haberleri

Kerkük olayları gerçekleştiği sıralarda ve sonrasında Türkmenlerden Türkiye’ye sığınma imkânı olanlar Türkiye’ye sığınmışlardır. Kerkük’te kalanlar ise katliam sonrası hak arama mücadelesine girişmişlerdir. Bu çerçevede Başbakan General Kasım ile görüşen Irak Türkmenleri mağduriyetlerinin giderilmesi için taleplerde bulunmuşlar ve bu yönde enerjilerini harcamışlardır Bu yönde haber niteliği taşıyan bilgilerin Türkiye’deki gazetelere yansıyan şekli şöyledir:

Kerkük katliamının haberlerinin gelmesinin akabinde Türkiye’ye Türkmeneli bölgesinden göçlerde başlamıştır. Bu haberi birinci sayfasından veren Yeni Sabah gazetesi, 21 Temmuz’da “Irak’tan Türkiye’ye çok sayıda ilticalar muhtemel” başlığını kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Mardin’den alınan haberlere göre Irak’taki Türk aşiretlerinin komünistler tarafından desteklenen çarpışmalardan kaçarak Türk hududuna doğru harekete geçtikleri bildirilmiştir⁴⁹². Kerkük hadiseleri neticesinde Türkmenlerin karşılaştığı zorluklar Türkiye medyasına yansımıştır. 25 Temmuz tarihinde Tercüman gazetesi manşetinden “Kerkük Türkleri zor durumda” ifadelerini kullanmıştır. Haberin detayında ise katliamın 3 gün süren geçmişine değinildikten sonra, Türkmenlerin büyük zorluklar yaşadığı bildirilmiş, Türkmenlerin ev ve iş yerlerine saldırılar olduğu belirtilmiş ve Ata Hayrullah, İhsan Hayrullah, Kasım Neftçi gibi liderlerin katledildiği aktarılmıştır⁴⁹³. Kerkük olayları Türkiye’de bulunan Nizamettin Neftçi ve İbrahim Kerkük gibi Türkmenleri harekete geçirmiş ve 4 maddeden oluşan bir beyanname

⁴⁹⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 7 Ağustos 1959, s. 1.

⁴⁹¹ *Milliyet Gazetesi*, 14 Ağustos 1959, s. 3. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-26.

⁴⁹² *Yeni Sabah Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁹³ *Tercüman Gazetesi*, 25 Temmuz 1959, s. 1.

yayınlanmışlardır. Bu beyannameye değinen Son Posta gazetesi, 26 Temmuz tarihinde alt manşetten “Irak’lı Türklerin beyannamesi” ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise hadiselerin mahiyeti, Moskova’nın yalanları, Kasım hükümetinden beklentiler ve netice olarak ayrılan 4 madde açıklanmıştır⁴⁹⁴. Nizamettin Neftçi ve İbrahim Kerkük’ün beyannamesine değinen bir diğer gazete de Yeni Sabah gazetesi olmuştur. Gazete alt manşetten “Şehrimizdeki Kerküklülerde, dün bir deklarasyon yayınladılar” cümlesine yer vermiştir. Haberin detaylarında ise beyannameye değinilerek hadiselerin komünistler tarafından Türkmenleri tamamen imha etmek için ortaya çıkarıldığı belirtilmiştir⁴⁹⁵. Manşet: Kerküklü Türkler evlerine dönmüyor. Alt Manşet: Irkdaşlarımız evlerine döndükleri anda yeni bir katliama maruz kalacaklarını bildirdiler⁴⁹⁶. Takvimler 1 Ağustos göstermesine rağmen yani olayların son bulmasından 13 gün sonra, Türkmenlerin Türkiye’ye iltica ettiği haberleri gazetelere yansımaya devam etmiştir. 1 Ağustos tarihli Cumhuriyet gazetesi, birinci sayfasından “Irak Türkleri göç yolunda mı?” başlığını kullanmıştır⁴⁹⁷. Türkiye’ye Türkmen göçüne 1 Ağustos tarihinde değinen bir diğer gazete de Vatan gazetesi olmuş, gazete ilk sayfasında “Irak’taki Türkler anavatana göç etmeye başladı” ifadelerini kullanmıştır⁴⁹⁸. Türkmenler Kerkük hadiselerinden sonra General Kasım ile irtibat kurmuşlardır. 6 Ağustos’ta bu duruma değinen Yeni Sabah gazetesi, “Kerkük Türkleri General Kasım’ı ziyaret etti” başlığını kullanmıştır⁴⁹⁹. Olaya değinen bir diğer gazetede Vatan gazetesi olmuştur gazete ilk sayfasından “Kerküklü Türkler, Kasım’a şikâyetlerini bildirdi” ifadelerini kullanırken⁵⁰⁰, 6 Ağustos’ta Türkmenler ile Kasım arasındaki görüşmeye değinen Yeni İstanbul gazetesi, “Kasım, Kerküklü Türk heyeti ile görüştü” başlığını kullanmıştır⁵⁰¹. 6 Ağustos’ta Kerküklü Türkmenlerin Kasım’ı ziyaret etmesine değinen Hürriyet gazetesi manşetinden “Kerküklü Türkler tazminat istiyor”, alt manşetinden “Başvekil Kasım’a verilen muhtırada suçluların ceza görmesi ve acele tedbir alınması da talep edildi” cümlelerine yer vermiştir⁵⁰². 6 Ağustos’ta Kasım ile Kerküklü heyetin görüşmesine değinen dört gazete de Türkmenlerin, hadiselerin müsebbiplerinin

⁴⁹⁴ *Son Posta Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁹⁵ *Yeni Sabah Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁹⁶ *Son Posta Gazetesi*, 28 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ağustos 1959, s. 1.

⁴⁹⁸ *Vatan Gazetesi*, 1 Ağustos 1959, s. 1.

⁴⁹⁹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

⁵⁰⁰ *Vatan Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

⁵⁰¹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

⁵⁰² *Hürriyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

cezalandırılması, Türklerin uğradığı zararların giderilmesi ve Türkmenlerin can ve mal güvenliğinin sağlanması konusundaki isteklerine değinmiştir.

7 Ağustos tarihinde Türkmenler Başbakan General Kasım'a belirli istek ve talepleri olan bir mektup vermişlerdir. Bu mektup 8 Ağustostaki Türk gazetelerine de yansımıştır. Tercüman gazetesi, manşetinden "Kerkük Türkleri dün Kasım'a 7 Maddeli bir mektup verdi", alt manşetinden "Birkaç bin imzalı mektupta Türkler yedi hususun halledilmesini istedi" ifadelerini kullanmıştır⁵⁰³. 8 Ağustos tarihli Ulus gazetesi manşetinden "Irak Türkleri Kasımdan bazı dileklerde bulundu", alt manşetinden "Türkler, Irak Anayasasına dâhil edilmelerini istiyorlar Kerkük Katliamını yapan komünist temayüllü Halk Mukavemet Teşkilatının dağılması da yedi maddelik dilekler arasında" cümlelerine yer vermiştir⁵⁰⁴. 8 Ağustos'ta Son Posta gazetesi ise manşet olarak "Kerküklü Türkler Kasım'dan ne taleplerde bulunuyor" ifadesine yer vermiştir. 8 Ağustos tarihli üç gazete de aynı noktalara değinilmiştir. Bu noktalar, II. Tümen kumandanlığına sadakatli bir kumandanın tayini, Kerkük'e otoriter bir idarecinin atanması, Halk Mukavemet Teşkilatı'nın dağıtılması, tahkik komisyonunun kurulması, Kerkük'teki resmi makamlardan komünistlerin temizlenmesi, Davut Cenabi'nin Kerkük'ten uzaklaştırdığı Türk memur ve öğretmenin tekrar dönmelerinin sağlanması, Türkmenlerin Irak anayasasına dâhil edilmesi olarak ayrılmıştır⁵⁰⁵.

3.5.6. Kerkük Hadiseleri Karşısında Türkiye'nin Tutumuna Dair Gazete Haberleri

Kerkük'te hadiselerin olduğu ve bu hadiselerin Irak Türkmenlerine karşı yapılmış eylemler olduğu Türkiye de 18 Temmuz tarihinde yankı bulmuştur. İlk olarak dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu İsviçre'den 19 Temmuz tarihinde gelip olaylar ile alakadar olmuş, Irak resmi makamları ile bu süreçte daima temas halinde olunmuştur. 26 Temmuz tarihinde yapılan açıklamada 30 Türkmen'in katledildiği bilgisi Türkiye tarafından teyit edilmiş, Türkmenlerin başına bir daha benzer bir olay gelmemesi için Türkiye'nin temennileri açıklanmıştır. Kerkük hadiselerinin Türkiye'de ki yansımaları gazetelere şu şekilde yansımıştır:

⁵⁰³ *Tercüman Gazetesi*, 8 Ağustos 1959, s. 1.

⁵⁰⁴ *Ulus Gazetesi*, 8 Ağustos 1959, s. 5.

⁵⁰⁵ *Son Posta Gazetesi*, 8 Ağustos 1959, s. 1.

Türkiye'nin dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu temaslarda bulunmak üzere gittiği İsviçre'den 19 Temmuz günü dönmüş ve Kerkük hadiseleri ile alakadar olmak için hava alanından doğrudan makamına geçmiştir. 20 Temmuz'da buna değinen Hürriyet gazetesi, alt manşetten “Zorlu, Hariciyede Irak hadiseleri ile meşgul oldu” ifadelerini kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise Zorlu geçe geç vakitlere kadar Kerkük hadiseleri ile meşgul olmuştur⁵⁰⁶. Türkiye'nin ve Zorlu'nun Kerkük hadiseleri karşısındaki tutumu 21 Temmuz'da da gazetelerde yer almıştır. Yeni Sabah gazetesi, “Ankara Irak hadiselerini takip ediyor” başlığını kullanarak buna değinmiştir. Haberin detaylarında ise hadiselerin Ankara'dan yakın olarak takip edildiği ve Bağdat ile daima temasta olduğu yazılmıştır⁵⁰⁷. Ankara'nın hadiseler ile yakından ilgilendiğine 22 Temmuz tarihinde Yeni İstanbul gazetesi değinmiş ve alt manşetin altında “Ankara'da ise Hariciye Vekâleti sözcüsü, Irak hükümeti ile temas halindeyiz diyor” cümlelerini kullanmıştır⁵⁰⁸. 25 Temmuz tarihinde Kerkük katliamı dolayısı ile Türkiye dış işleri bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklama Türkiye medyasında 26 Temmuz'da manşetlere yansımıştır. Ulus gazetesi alt manşetten “Dışişleri Bakanlığı Kerkük olayları dolayısıyla Irak'a yaptığımız teşebbüsleri açıkladı” ifadelerini kullanırken⁵⁰⁹, Son Posta gazetesi manşetten “Kerkük Katliamına dair hariciyenin açıklaması”, alt manşetten ise “30'a yakın ırkdaşımızın öldürüldüğü bildirilen tebliğde komünist mezalimi nefretle takbih etti” cümlelerine yer vermiştir⁵¹⁰. 26 Temmuz'da hariciyenin açıklamasına değinen Tercüman gazetesi “Kerkük Türklerine karşı girişilen imha hareketi hakkında Ankara'da bir açıklama yapıldı” manşetini atarken⁵¹¹, aynı tarihte Yeni Sabah gazetesi manşet olarak “Kerkük'te 30 Türk'ün katli dün teyit edildi”, alt manşet olarak ta “Hariciye vekâleti bir tebliğ neşrederek komünizmin bu yeni hareketine karşı duyulan istikrar ve nefreti ifade etti”⁵¹². 26 Temmuzlu bir diğer gazete olan Yeni İstanbul gazetesi manşetinden “Kerkük Hadiseleri karşısında Türkiye” alt manşetinden “Hariciyenin dün geceki tebliğinde, bu hareketin tekerrürüne mani olunabileceğini ümit etmek istiyoruz deniliyor. Ankara Kerkük hadiselerini Beynelmilel komünizmin yeni bir nifak ve mukatele hareketi olarak tavsif ediyor” ifadelerine başvurmuştur⁵¹³.

⁵⁰⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁵⁰⁷ *Yeni Sabah Gazetesi*, 21 Temmuz 1959, s. 1.

⁵⁰⁸ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 22 Temmuz 1959, s. 1.

⁵⁰⁹ *Ulus Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁵¹⁰ *Son Posta Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁵¹¹ *Tercüman Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁵¹² *Yeni Sabah Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁵¹³ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

Hürriyet gazetesi 26 Temmuz'da hariciyenin açıklamalarına değinen bir diğer gazete olmuştur. Gazete manşetinden “Kerkük hadiseleri hakkında Irak'tan teminat istenildi”, alt manşetinden de “Hariciyenin dün yaptığı açıklamada son komünist kargaşalıklarında 30 Türk'ün öldüğünü bildirdi. Açıklamada Irak'ın bu tecavüzden çok üzüldüğü ve Kerkük'te sıkı tedbirler alındığı bildiriliyor” ifadelerine yer vermiştir⁵¹⁴. Aynı gün Vatan gazetesi manşet olarak “Kerkük hadiseleri hakkında dışişleri bir tebliğ yayınladı”, alt manşet olarak ise “Türlere karşı girişilen hareketlerin komünistlerin eseri olduğu belirtiliyor. Kerkük hadiselerinde 30 Türk'ün öldüğü tebliğde açıklandı” cümlelerine yer vermiştir⁵¹⁵. 26 Temmuz'da olaylara değinen son gazete ise Cumhuriyet gazetesi olmuştur. Gazete manşet olarak “Irak'ta Türlere karşı girişilen tecavüze dair hükümetin açıklaması” alt manşet olarak ise “Son Kerkük hadiseleri sırasında 30'a yakın Türk öldürüldü. Dışişleri bakanlığı, Irak hükümeti nezdinde teşebbüste bulunulduğunu, teminat alındığını bildiriyor” ifadeler kullanmıştır. Hariciye'nin açıklamalarının detaylarını aktaran gazetelerin tamamı da bu haberi Anadolu Ajansı'ndan aldıklarından dolayı içerik tüm gazetelerde de aynıdır. Hariciye açıklamasında, 30 kadar Irak vatandaşı soydaşımızın katledildiğini, bu olayın komünistler tarafından gerçekleştirildiğini, şu an olayların yatıştırıldığını, Arap, Türk ve Kürtlerin kardeşçe yaşamaları gerektiğini vurgulamıştır. Hariciye ek olarak böyle hadiselerin bir daha gerçekleşmemesi için temennide bulunmuştur⁵¹⁶.

Kerkük hadiselerinin Türkiye'ye yansması çok güçlü olmamış, bu güçsüz yansımalarından bir tanesi de CHP Niğde Milletvekili Asım Eren tarafından meclise verilen önerge olmuştur. Eren'in başvurusuna dair haber yapan Tercüman gazetesi 6 Ağustos tarihinde “Kerkük hadiseleri Millet Meclisine intikal ettirildi” başlığını kullanmıştır⁵¹⁷. 6 Ağustos tarihinde meclise intikal eden Kerkük hadiselerini yansıtan Hürriyet gazetesi alt manşet olarak “Bir CHP mebusu da dün Kerkük hadiseleri için Zorludan Meclis'te izahat isteyen bir taktir verdi” ifadelerini kullanmıştır⁵¹⁸. Bu haberi ilk sayfasına taşıyan Milliyet gazetesi “Kerkük Katliamı meclise aksetti” manşetini kullanmıştır. 3 gazete tarafından duyurulan Asım Eren'in mecliste görüşülmek üzere sunduğu önergenin içeriğinde, Türkiye'nin Kerkük olayları karşısında yaptığı

⁵¹⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁵¹⁵ *Vatan Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁵¹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1959, s. 1.

⁵¹⁷ *Tercüman Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1. Gazetenin orijinal kupürü için Bkz. Ek-27.

⁵¹⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

temasların geniş olarak izahat edilmesi istenmiştir⁵¹⁹. Türkiye'nin Kerkük hadiseleri karşısında gazetelere yansıyan en son ciddi adımı 11 Ağustos'ta Milliyet gazetesine yansımıştır. Gazete manşetinden "Başvekil, Kasım'a mesaj gönderdi", alt manşetinden "Bağdat elçimiz vasıtasıyla gönderilen mesajın muhteviyatı hakkında açıklama yapılmadı" cümleleri kullanılmıştır. Haberin içeriğinde ise İsrail radyosuna atfen bilgi verilerek, Türkiye'nin Irak büyükelçisi Fuat Bayramoğlu ile Irak'a Kerkük hadiseleri ile ilgili içeriği açıklanmayan bir mesaj gönderildiği yazılmıştır⁵²⁰.

---

⁵¹⁹ *Milliyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

⁵²⁰ *Milliyet Gazetesi*, 11 Ağustos 1959, s. 1.

SONUÇ

Irak'ın kuzeyinde yaşayan ve Türkmenler olarak isimlendirilen toplum düzenli olarak Irak'a 674 yıllarından itibaren yerleşmeye başlamışlardır. Bu tarihten sonra Türkmenler bölgeye savaşçı özellikleri başta olmak üzere evlilik ve şehirlerin nüfusunun artırılmak istenmesi gibi sebeplerden dolayı Orta Asya'dan getirilip yerleştirilmişlerdir. Daha sonra nüfuz olarak etkili bir konuma geçen Türkmenler, Türklüğün bir gereği olarak bölgede kendi devletlerini kurmuşlardır. Selçuklu Devleti ile başlayan devlet kurma silsilesi, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri ile güçlenmiş, Osmanlı Devleti'nin Irak'a hâkim olması ile zirve yapmıştır.

Türkmenler Irak'ın kuzeybatısından, güneydoğusuna kadar uzanan ve Türkmeneli olarak anılan bölgede yaşamışlar ve günümüzde de aynı bölgede yaşamlarını devam ettirmektedirler. Türkmenlerin yoğun yaşadığı bu bölge, I. Dünya Savaşından sonra yani 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile İngiltere'nin eline geçmiştir. Türkmenler o tarihten sonra da artık Anavatan Anadolu ile devlet bazında bağlantı kuramamışlardır. Bölge, o tarihten itibaren "Musul Sorunu" olarak bilinen mesele ile anılmış, 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması ile resmi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin elinden çıkıp Irak'a bırakılmıştır. Böylece artık hiçbir durum Irak Türkmenleri için eskisi gibi olmamış ve sistemli olarak baskı, asimilasyon ve katliamlara maruz kalmışlardır. Bunun sebebi de Irak hükümetleri tarafından Türkmenlerin bölgede Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü etnik unsur olarak görülme istenmeyişleri ve sürekli "Turancılık" yakıştırmaları yaparak, Türkmenlerin asıl amaçlarının Irak'tan ayrılarak Türkiye'ye katılmak olduğu şeklinde gerçek dışı ithamda bulunmalarından dolayıdır.

Türkmenlere sadece baskı yapılmamış, baskıların dozu şiddetlenerek bazı zamanlarda katliama dönüşmüştür. Türkmenlerin maruz kaldığı ilk katliam da İngiliz mandası altında iken gerçekleşmiştir. Bu katliam Telafer ayaklanması sonrası meydana gelen Telafer Katliamıdır. 9 Haziran 1920 tarihinde Telafer şehrinde İngiliz kuvvetleri birçok Türkmen'i şehit etmiş, evlerini ateşe vermiştir. Bu saldırgan ve asimilasyon kokan politika ilerleyen zamanlarda da devam etmiş ve kendisini 4 Mayıs 1924 tarihinde Levi Katliamı olarak göstermiştir. Kerkük halkı İngiltere ordusu içerisindeki Teyyari ve Ermeni askerlerinin saldırısına maruz kalmış, 280 Türkmen vatandaş şehit edilmiştir. Levi Katliamından sonra da sistemli olarak Araplaştırma politikasına maruz kalan Türkmenlerin içe kapanıklığı 1924 tarihinden itibaren başlamıştır.

1926'dan 1958 yılında Irak'ta General Kasım'ın darbesi sonucu krallığın devrilmesine kadar geçen sürede sistemli olarak baskı altında tutulan Irak Türkmenleri, insan hak ve hürriyetlerinden faydalanamamışlardır. 30 Mayıs 1932 tarihinde Irak Başbakanı Nuri Said tarafından yayınlanan Irak Krallığı Deklarasyonunda Türkmenlerin diğer azınlıklarla beraber varlıkları kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın komşu ülkelerle üst düzey ilişki kurma politikasının bir gereği olarak Türkiye'nin Irak ile yakınlaşması Türkmenleri bu tarihten itibaren kısmen olumlu yönde etkileyerek sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik yönden bazı haklar elde etmelerini sağlamıştır.

Ancak Türkmenler için bu durum fazla uzun sürmemiştir. Sadabat Paktı da Türkmenlerin Irak içerisindeki durumlarını pozitif yönde etkilememiştir. Çünkü paktı imzalayan devletlerin iç işleri ile ilgili bir madde antlaşmada bulunmuyordu. Sadabat Paktı imzalandıktan sonra Türkiye ile Irak hem dışişleri bakanları düzeyinde hem başbakanlar düzeyinde karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlar ve iki devlet arasında çeşitli konularda işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Tam da bu yakınlaşma dönemi içerisinde 12 Temmuz 1946 tarihinde Türkmenler için üzücü bir olay meydana gelmiştir. Irak Petrol Şirketi işçileri bir takım isteklerinin yerine getirilmesi için greve başvurmuşlardır. 1 Temmuz tarihinde başlayan grevin 12. gününde grevi kırmak isteyen polisler tarafından Kerkük'ün Gavurbağı Meydanında toplanan işçilerin üzerlerine ateş açılmıştır. Yirmiye yakın kişi hayatını kaybetmiş yüzlercesi de yaralanmıştır. Bu olay Türkmenlerin içe kapanıklığını arttırmış, bu kapanıklık 1950 yılında Irak'ın Türkmen bölgelerinde Türkçenin yasaklanması ile daha da artmıştır.

24 Şubat 1955'te imzalanan Bağdat Paktı yine Türkmenlere artı yönde etki etmemiş hatta Kerkük'e Kürt asıllı Reşit Necip'in belediye başkanı olarak atanması ile onlar için durum daha da kötüye gitmiştir.

14 Temmuz 1958 tarihinde General Abdülkerim Kasım darbe sonucunda Irak'ta krallık rejimine son vermiş, ancak onun çözmesi gereken sorunlar bir anda karşısına çıkmıştır. General Kasım Irak'ta iktidarı ele alırken Sovyetler Birliği'nin desteklediği Irak Komünist Partisi'nin gücünü arkasına almış, komünistlerin bu desteğin karşılığı olarak Irak'ta kurumlara sızmaları kolaylaştırmıştır. Kasım'ı tehdit eden bir diğer güç de Nasırcılar yani Arap milliyetçileri olmuştur. Bunun için de Irak'taki en büyük Arap milliyetçisi olan aynı zamanda ihtilali beraber gerçekleştirdiği ortağı General Abdülselam Arif'i tasfiye ederek hapse attırmıştır. Böylece Arap milliyetçilerin etkisini ülkede kıran General Kasım komünistler ve onlara yaklaşan Kürtlerin güdümü altına

girmiş olmakta ve ülkede General Kasım ile komünistler arasında güç ve iktidar savaşı başlamaktaydı. Irak'ın üçüncü büyük etnik unsuru olan Türkmenler ise o tarihe kadar maruz kaldıkları baskılardan dolayı ülkedeki bu güç mücadelesi içerisinde kendilerini herhangi bir yere konumlandıramamışlardır. Çünkü Arap milliyetçilerine yaklaşamamaktaydılar. Kürtler gibi güç elde etmek için komünizmi de benimsememişlerdir. Tek çıkar yol Başbakan General Kasım'ı desteklemek ve Irak'a sadık vatandaşlar olarak kalmakta görünmekteydi. Ancak bu da ihtilalden bir yıl sonra katliama maruz kalmalarına engel olmamıştır.

Türkmenlerin bu tarafsızlığı, komünistler tarafından ezilmesi gereken bir topluluk olarak görülmelerine neden olmuş, ayrıca Türkmenlerin dünyanın en zengin ve kaliteli petrol yataklarının üzerinde yaşamasına da izin verilmemesi düşünülmüştür. Bunun için Irak'ta, özellikle de Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin topluca katledilmesi bu olmazsa lider ve beyin takımı kadronun ortadan kaldırılması planlanmıştır.

Bu cümleden olmak üzere komünizm ilkeleri altında birleşen Ulusal Cephe, Irak Komünist Partisi ve Bazı ordu birlikleri günlerce hazırlık yapmış, katliam günü olarak da Irak Cumhuriyetinin kuruluş ve ihtilal tarihi olan 14 Temmuz seçilmiştir. 14 Temmuz günü Kerkük Türkmenleri ihtilalin birinci yıl dönümü dolayısı ile kutlamalara çok heyecanlı bir şekilde hazırlanarak katılım sağlamışlar, ancak o gün Türkmenlerin Irak'taki durumunu olumsuz yönde etkileyen ve günümüzde de hafızalarda yerini koruyan acı olaylar başlarına gelmiştir.

Tarihe 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı olarak geçen ve Türkmenlerin ileri gelen kişilerinin şehit edilmesinin yanında, insanların sadece Türkmen olduğu için katledildiği olaylar başlamış ve 3 gün 3 gece sürmüştür. Komünistler bu katliam ile Başbakan General Kasım'a darbe yapmayı, kendilerinin çıkarlarına ters bir unsur olan Türkmenleri yok etmeyi ve Kerkük bölgesini Türkmenlerden temizleyerek Kürtlere teslim etmeyi planlamışlardır.

Kerkük'teki katliam haberlerine olayların ilk günlerinde Irak hükümeti seyirci kalmıştır. Başbakan General Kasım'ın olaylara kayıtsız kaldığı düşüncesinin oluşma sebebi de 2 gün boyunca olaylara müdahale etmeyerek 3. gün birlikleri Kerkük'e göndermesinden dolayıdır. General Kasım'ın olaylara müdahil olmamasının sebebi ise Irak'ta komünist etkisini ortadan kaldırmak için eline bir fırsat geçmiş, Türkmenlere Kerkük'te yapılan katliamı dünya kamuoyuna göstererek de komünizme karşı girişeceği faaliyetleri meşrulaştırmak istediği şeklinde yorumlanmıştır. Başbakan General Kasım'

Kerkük olaylarının bastırılmasından sonra da bu olay üzerine eğilimini arttırmış ve katliama maruz kalanların mağduriyetinin giderilmesi için Kerkük'e inceleme heyeti göndermiş, Kerkük Türkmenlerini birkaç defa makamına kabul etmiş, Kerkük katliamını her fırsatta kınamıştır. Başbakan General Kasım olayın sorumluları olarak 7 Ekim 1959 tarihine kadar komünizm yandaşlarını sorumlu tutarken, mezkûr tarihte maruz kaldığı suikast girişiminden sonra, açıklamalarını değiştirmiş ve olaylardan Milliyetçi Arapların sorumlu olduğunu söylemiştir. Bunun sebebi de arkasında güçlü bir subay tabakası görememesi ve ayakta kalabilmek için yine komünistleri dayanak olarak görmesinden dolayıdır.

Kerkük olaylarından kimler sorumludur sorusunun cevabı ise Askeri Harekât Müdürü Kurmay Tuğgeneral Abdurrahman Abdul Settar başkanlığındaki Özel Tahkikat Komisyonu tarafından belirlenmiş, olayların sorumlusunun kesin olarak Irak komünistleri olduğu bildirilmiştir. Bu komünistler içerisinde de Ulusal Cephe, Halk Mukavemet Teşkilatı ve Ordu Birlikleri içerisine sızmış komünistler bulunmaktadır. Ayrıca Kerkük'teki eski II. Tümen Komutanı Davut Cenabi, katliamın baş sorumlusu olarak gösterilmiş, onun yanında Kerkük Belediye Başkanı Maruf Berzenci ve 300'e yakın kişi de sorumlu tutulmuştur. Katliamın sorumlularının cezalandırılması için de 12 Ağustos'ta Özel Askeri Mahkeme kurulmuş ve bu mahkeme sonucunda 28 kişi idama mahkûm edilmiştir.

Türkiye, 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı karşısında kamuoyu olarak değilse de resmi makamlar bazında seyirci kalmıştır. Çünkü Türk medyası o dönemde bulunan Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Son Posta, Tercüman, Ulus, Vatan, Yeni İstanbul, Yeni Sabah gazetelerinin İsrail, Suriye ve Irak haber ajanslarından güçlükle aldıkları bilgileri kamuoyuna servis edip olayın üzerine gitmiştir. Ancak katliam haberleri geldiğinde Türkiye'deki gazeteler olayları ayrıntıları ile aktarırken hükümet kanadından Irak'ın iç işlerine karışmış olma çekincesi ile kuvvetli bir ses çıkmamış, yalnızca Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu Irak'ın Ankara Büyükelçisi Tarık Müştak'ı makamına davet ederek bilgi almıştır. Üstüne üstlük hükümet bir süre sonra Kerkük katliamı ile ilgili haberlerin Türkiye'ye sokulmaması yönünde medyaya bir yasaklama getirmiştir. Türkiye'nin Irak'a askeri olarak gözdağı vermesi tabii ki düşünülemezdi ancak olaylara etkili bir dış politika ve kararlı bir duruş ile müdahil olması Irak'taki Türkiye sevgilisi Türkmen toplumu tarafından beklenen bir davranış olmuştur.

Yaşanan bu üzücü olaydan sonra, yani 1959'dan itibaren Irak'a ve özellikle de Kerkük üzerine olan Türkiye ilgisi giderek artmıştır. Çeşitli dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanları, dışişleri bakanları ve en üst düzeyde Cumhurbaşkanı nezdinde Irak ve Kerkük'e ziyaretler edilmiş ve temaslarda bulunmuştur⁵²¹. Bu temaslar sayesinde Türkmenler kendilerine yol haritaları çizmiş, hem Irak hem de Türkiye'ye karşı tutumlarını belirlemişlerdir.

14 Temmuz Kerkük olayları sonrası Türkmenler Ata Hayrullah, İhsan Hayrullah ve Kasım Neftçi gibi toplum arasında saygı gören ve halk arasında öncü olarak kabul edilen şahsiyetleri kaybetmişlerdir. Bunun yanında 14 Temmuz Kerkük olayları, Irak'ta tarihten bu yana iç içe yaşamış iki kardeş toplum olan Türkmenler ve Kürtler arasında nifak tohumu ekmiş, bu nifak tohumunun getirdiği antlaşmazlıklar da günümüzde de devam etmektedir.

Türkmenler 14 Temmuz 1959 tarihinden sonra hayatlarını devam ettirebilmek için organizasyon olarak faaliyetlerini arttırmaya çalışmışlardır. 1960 tarihinde Türkmen Kardeşlik Ocağı, 1980'de Irak Milli Demokrat Örgütünü, 1988 tarihinde Milli Türkmen Partisini 1995'te Irak Türkmen Cephesini kurmuşlardır. Bu olaydan sonra Irak'taki Türkmen toplumu her türlü baskı karşısında varlık ve kimliklerini sürdürmek için çalışmışlardır.

Bu katliamdan nasıl dersler çıkarılabilir ve Türkmenler bu saatten sonra ne yapabilir? Sorusuna verilecek cevap ise şöyledir: Katliamın hafızalarda daima canlılığını koruması için resmi ziyaretçilerin protokol programlarına dâhil edebilecekleri bir Kerkük Katliamı Müzesi açılabilir. Bunun yanında katliamın Türkmenler tarafından iyi analiz edilerek anlaşılması, inceleme-araştırma eserleri ile konunun farklı boyutları ile tahlil edilmesi gerekmektedir⁵²². Bunların yanında uzun vadeli olarak Irak Türkmenleri Irak'ın yönetimine daha fazla müdahil olmalı ve siyasi yollar ile haklarını aramaları gerekmektedir.

Devletlerarası sınırların gün geçtikçe önemini kaybettiği için, Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenlerin Türkiye'yi örnek alarak hareket etmeleri ve Irak ile Türkiye arasında köprü vaziyetini üstlenerek konumlarını yükseltmeleri bunun için de Türkiye

⁵²¹ Bilgay **Duman**, "Tarihsel Perspektif Işığında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kerkük Ziyareti ve Yansımaları", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Eylül 2012, Cilt 4, Sayı 45, s. 28, Irak ve Kerkük'ü ziyaret Eden Türk heyetleri İçin Bkz. Ek-28.

⁵²² Yılmaz **Hasasu**, "Kerkük Katliamı Hakkında Düşünceler", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 14, Sayı 54, Nisan-Haziran 2012, s. 8, 9.

ile entegre olarak ortak hareket etmeye alışmaları Türkmenler için yararlı olabilecek bir tutum olacaktır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya No: 52. 89. 1197, Fon Kodu: 030.

18. 01, Yer No: 153. 53. 17.

2. GAZETELER

Cumhuriyet , 8 Temmuz 1959.

_____ , 13 Temmuz 1959.

_____ , 14 Temmuz 1959.

_____ , 20 Temmuz 1959.

_____ , 21 Temmuz 1959.

_____ , 23 Temmuz 1959.

_____ , 26 Temmuz 1959.

_____ , 29 Temmuz 1959.

_____ , 30 Temmuz 1959.

_____ , 31 Temmuz 1959.

_____ , 1 Ağustos 1959.

_____ , 4 Ağustos 1959.

Dünya , 25 Ağustos 1959.

Hürriyet , 18 Temmuz 1959.

_____ , 19 Temmuz 1959.

_____ , 20 Temmuz 1959.

_____ , 21 Temmuz 1959.

_____ , 23 Temmuz 1959.

_____ , 26 Temmuz 1959.

_____ , 30 Temmuz 1959.

_____ , 3 Ağustos 1959.

_____ , 4 Ağustos 1959.

_____ , 6 Ağustos 1959.

Milliyet , 12 Temmuz 1959.

_____ , 20 Temmuz 1959.

_____ , 22 Temmuz 1959.

_____ , 21 Temmuz 1959.

- _____ , 23 Temmuz 1959.
- _____ , 25 Temmuz 1959.
- _____ , 26 Temmuz 1959.
- _____ , 29 Temmuz 1959.
- _____ , 30 Temmuz 1959.
- _____ , 6 Ağustos 1959.
- _____ , 9 Ağustos 1959.
- _____ , 11 Ağustos 1959.
- _____ , 13 Ağustos 1959.
- _____ , 14 Ağustos 1959.
- _____ , 25 Ağustos 1959.
- Son Posta , 18 Temmuz 1959.
- _____ , 20 Temmuz 1959.
- _____ , 21 Temmuz 1959.
- _____ , 22 Temmuz 1959.
- _____ , 23 Temmuz 1959.
- _____ , 25 Temmuz 1959.
- _____ , 26 Temmuz 1959.
- _____ , 28 Temmuz 1959.
- _____ , 31 Temmuz 1959.
- _____ , 5 Ağustos 1959.
- _____ , 8 Ağustos 1959.
- Tercüman , 20 Temmuz 1959.
- _____ , 21 Temmuz 1959.
- _____ , 25 Temmuz 1959.
- _____ , 26 Temmuz 1959.
- _____ , 29 Temmuz 1959.
- _____ , 30 Temmuz 1959.
- _____ , 5 Ağustos 1959.
- _____ , 6 Ağustos 1959.
- _____ , 8 Ağustos 1959.
- _____ , 21 Eylül 1959.
- Ulus , 30 Temmuz 1959.

- _____ , 2 Ağustos 1959.
- _____ , 7 Ağustos 1959.
- _____ , 8 Ağustos 1959.
- _____ , 12 Ağustos 1959.
- _____ , 18 Ağustos 1959.
- _____ , 26 Temmuz 1959.
- Vatan , 15 Temmuz 1959.
- _____ , 20 Temmuz 1959.
- _____ , 23 Temmuz 1959.
- _____ , 29 Temmuz 1959.
- _____ , 26 Temmuz 1959.
- _____ , 30 Temmuz 1959.
- _____ , 1 Ağustos 1959.
- _____ , 6 Ağustos 1959.
- _____ , 13 Ağustos 1959.
- Yeni İstanbul, 18 Temmuz 1959.
- _____ , 20 Temmuz 1959.
- _____ , 21 Temmuz 1959.
- _____ , 22 Temmuz 1959.
- _____ , 23 Temmuz 1959.
- _____ , 25 Temmuz 1959.
- _____ , 26 Temmuz 1959.
- _____ , 27 Temmuz 1959.
- _____ , 28 Temmuz 1959.
- _____ , 6 Ağustos 1959.
- _____ , 7 Ağustos 1959.
- _____ , 14 Ağustos 1959.
- Yeni Sabah , 20 Temmuz 1959.
- _____ , 21 Temmuz 1959.
- _____ , 22 Temmuz 1959.
- _____ , 25 Temmuz 1959.
- _____ , 26 Temmuz 1959.
- _____ , 28 Temmuz 1959.

_____ , 29 Temmuz 1959.

_____ , 5 Ağustos 1959.

_____ , 6 Ağustos 1959.

_____ , 7 Ağustos 1959.

3. TETKİK ESERLER

3.1. Kitaplar

Astarjian, Henry D., *The Struggle For Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil, and The Death of Tolerance in Iraq*, Praeger Security International Yayınları, Londra 2007.

Aydın, Mustafa., Özcan, Nihat Ali ve Kaptanoğlu, Neslihan, *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

Bilgin, Sıraç, *Barzani*, Fırat Yayınları, İstanbul 1992.

Dağdaş, Gürcan, *Kâğıda Düşenler*, Babil Yayınları, İstanbul 2004.

Demirci, Nefi, *Dünden Bu Güne Kerkük, Kerkük'ün Siyasi Tarihi*, Ey Dizgi Yayınları, İstanbul 1990.

Diñç, Ahmet ve Çakır, Ramazan, *Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi*, Ayrikotu Yayınları, İstanbul 2008.

Ellis, Matthew H., *King Me: The Political Culture of Monarchy in Interwar Egypt and Iraq*, Faculty of Oriental Studies University of Oxford Yayınları, Londra 2005.

Fearon, James ve Laitin, David, *Iraq, Random Narratives*, Stanford University Yayınları, Stanford 2006.

Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası; 1939'dan Günümüze Kadar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

Hanish, Shakir, *The July 14, 1958 Revolution On Iraq*, Northern Arizona University Yayınları, Arizona 1988.

Hürmüzlü, Erşat, *Türkmenler ve Irak*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

_____ , *The Turkmen and Iraqi Homeland*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

_____ , *The Turkmen Reality in Iraq*, Kerkük Vakfı, İstanbul 2005.

İnsan Vatanını Sever, Yayına Hazırlayan: Irak Türkmen Cephesi Temsilciliği, Irak Türkmen Cephesi Temsilciliği Yayınları, Ankara 2009.

Johnson, Constance, *Iraq: Legal History and Traditions*, The Law Library of Congress Yayınları, Washington 2004.

Kayar, Mustafa, *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.

Kayılı, Ali Gökhan, *The Iraq Turkmen 1921–2005*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.

Kaymaz, İhsan Şerif, *Musul Sorunu*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.

Kerkuklu, Mofak Salman, *Brief History of Iraqi Turkmen*, Yıldız Yayıncılık, Dublin 2004.

Kerkük, İzzettin, *Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.

Köprülü, Ziyat, *Irak'ta Tümken Varlığı*, Örnek Limited Şirketi Yayınları, Ankara 1996.

Küzeci, Şemsettin, *Kerkük Soykırımları*, Teknoed Yayınları, Ankara 2004.

Louis, Roger ve Owen, Roger, *A Revolutionary Year: Middle East in 1958*, Contemporary Review Company Yayınları, Londra 2003.

Öke, Mim Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918–1926)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

Özçelik, Mücahit, *Türk Kamuoyunda Sakarya'dan Büyük Taarruz'a Sessiz Bekleyiş (Eylül 1921-Ağustos 1922)*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2013.

Pamukçu, Ekrem ve Hürmüzlü, Habib, *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*, Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara 2005.

Saatçi, Suphi, *Irak'ta Türk Varlığı*, Tarih Araştırma ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

_____ , *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

Sakin, Serdar, *Siyasi Karikatürlerde Emperyalizm Milletler Cemiyeti ve Türkiye*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.

_____ , *Uluslararası Bağımsızlık Projesi Misak-ı Milli Ya da Büyük Güçlere Meydan Okuma*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2010.

Samancı, Aziz Kadir, *Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi*, Yayınları, Beyrut 1999.

Silleli, Turan, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Türkmen, Zekeriya, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Araşışları (1922–1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk Kültür-Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Türkmenoğlu, Kerkük, *Sacrifice and Suffering: The Iraq Turkmen's Struggle to Survive*, Esprit De Corp Books Yayınları, Canada 2006.

Yakuboğlu, Enver, *Irak Türkleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1976.

Yaphe, Judith. S. *The View From Basra: Southern Iraq's Reaction to War and Occupation 1915–1925*, Colombia University Yayıncılık, New York 2004.

3.2. Makaleler

Akdoğan, Lütfü, “Barzani Anlatıyor Ben Hiçbir Zaman Komünist Olmadım ve Olmam”, *Tercüman Gazetesi*, 17 Mayıs 1970, s. 2–2.

Ateş, Sönmez, “Kerkük Katliamının Kitabı Mutlak Yazılmalı”, *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 5, Sayı 19, Temmuz-Eylül 2003, s. 30–31.

Aytek, Yaşar, “Irak Türkleri ve Barzani (3)”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 1 Nisan 1974, s. 5–5.

Aytul, Turhan, “İhtilalden Sonra–2”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1959, s. 3–3.

Barzani, Mesud, “Kerkük Olayları”, *Serbesti Dergisi*, Sayı 10, Aralık 2002, s. 23–32.

Bayburt, Deniz, “Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 45, Bahar 2010, s. 1–36.

Bostancı, Mustafa, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, s. 171–184.

Çağrı, Metehan, “Irak'ta Türkmen Olmak”, *Gencay Dergisi*, Sayı 1, Şubat 2012 s. 25–28.

Değerli, Esra Sarıkoyuncu, Lozan Barış Antlaşmasında Musul, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 18, Aralık 2007, s. 127–140.

Dodge, Toby, “The British Mandate in Iraq 1914–1932”, *University of London Middle East Online Yayınları 2; Irak 1914–1974 Gale Dijital Koleksiyonlar*, Londra 2006, s. 1–3.

Duman, Bilgay, “Tarihsel Perspektif Işığında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Kerkük Ziyareti ve Yansımaları”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Eylül 2012, Cilt 4, Sayı 45, s. 21–35.

Duman, Sabit, “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 35–36, Mayıs-Kasım 2005, s. 313–332.

Eroğlu, Cengiz, “Türkmen Kime Denir?”, *Erbil Gazetesi*, 12 Temmuz 2012, s. 5–5.

Gelekçi, Cahit, “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Güz 2004, s. 9–18.

Hasasu, Yılmaz, “Kerkük Katliamı Hakkında Düşünceler”, *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 14, Sayı 54, Nisan-Haziran 2012, s. 8–9.

Hazar, Mehmet, “Irak Türklerinin Dünyü ve Türkçesi”, *Türk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2007, s. 358–364.

Howard, Harry N, “Paris, San Remo, Sevr’de Türkiye’yi Yok Etme Planları”, (Çev. Müge Yılmaz) *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 79, Ağustos, 2003, s. 38–50.

Hürmüzlü, Habib, “Beşirden Anılar”, *Türk Yurdu Dergisi*, 13/65, 11 Ocak 1993, _____, “Türkmen Şehri Telafer ve Yabancı İşgale Karşı Irak’ta İlk Ayaklanma”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 5, Mayıs, 2009, s. 31–38.

İlhan, Fatma, “Musul Meselesine Kısa Bir Bakış ve Günümüze Yansımaları”, *ATEM Askeri Tarih Şube Müdürlüğü*, s. 1–25.

Karahisarlı, Abdullah, “Irak Türkmenleri”, *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı 5, Kış 2010, s. 78–82.

Kasalak, Kadir, “Irak’ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Şubat, 2007, Yıl, 5, s. 187–201.

Kaştan, Yüksel, “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sayı 19, Yıl 2008, s. 313–326.

Kavuncu, Orhan, “Kerkük Katliamından 50 Yıl Sonra”, *İnsan Vatanını Sever*, Irak Türkmen Cephesi Temsilciliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 69–71.

Kayıran, Mehmet ve Saygın, Selami, “Irak Türkmenleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 2011, Sayı 31, s. 273–292.

Kemal, Cemal, “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Musul Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım 2007. s. 643–691.

Kerkük, İzzettin, “Kerkük Hatıralarım XI”, *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 14, Sayı 56, Ekim-Aralık 2012, s. 7–9.

Kerkük, İzzettin, “12 Yaşındaki Emel’i Bile Şehit Etiler”, *Kardaşlık Dergisi*, Sayı 7, Temmuz-Eylül 2000. s. 22–22.

Kırca, Coşkun, “Kerkük Olayları”, *Vatan Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1–1.

Kısıklı, Emine, “Yeni Gelişmeler Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24, Kasım 1999–2003, s. 487–526.

Koçak, Nejdet, “Kerkük Katliamı”, *İnsan Vatanını Sever*, Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara 2009, s. 44–47.

Köprülü, Ziyat, “Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam 1”, *Kerkük Dergisi*, Sayı, 26.

Kürkçüoğlu, Ömer E. *Türk-İrak İlişkilerinde Son Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Cilt 27, Sayı 4, s.247–253.

Mengü, Cüneyt, “Kerkük Katliamı İle İlgili Anılarım”, *İnsan Vatanını Sever*, Irak Türkmen Cephesi Yayınları, Ankara 2009, 63–66.

Nakip, Mahir, “Kerkük Katliamı”, *Türkiye Gazetesi*, 14 Temmuz 1991.

Neftçi, Nermin, “Kerkük’ten Geliyorum”, *Yeni Sabah*, 18 Aralık 1958.

Oğuz, Osman, “Kerkük Katliamı”, *Fuzuli Dergisi*, Sayı 1, 4/5 Temmuz-Ağustos 1987. s. 6–6.

Okutan, Çağatay, “Arap Milliyetçiliği”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 2, Bahar 2001, s. 157–172.

Özçelik, Mücahit, “Mudanya Mütarekesinden Lozan Barış Antlaşmasına”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Editörler: Şakir Batmaz, Serdar Sakin, Hükümdar Yayınları, İstanbul 2012, s.171–179.

Saatçi, Suphi, “Türkiye ve Türkmenler”, *Kardaşlık Dergisi*, Yıl 14, Sayı 54, Nisan-Haziran 2012, s. 2–3.

_____, “Mazlum Irak Türkmenleri Desteklenmelidir”, *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı, 65.s. 12–12.

_____ , “50 Yıldönümünde Kerkük Katliamı”, *İnsan Vatanını Sever Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilciliği*, Ankara 2009, s. 60–63.

Sakin, Serdar, “Kerkük Hadiseleri Karşısında Türkiye (Temmuz-Ağustos 1959),” *I. Uluslar arası Orta Doğu’da Süreklilik ve Değişim Sempozyumu*, Kırıkkale, 7–10 Mayıs 2014.

_____ , “Mustafa Kemal Atatürk’e Göre Musul Sorunu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 3, Sayı 6, Güz, 2007, s. 117–134.

Serdengeçti, Kürşad, “Kerkük Katliamı”, *Akşam Gazetesi*, 29 Kasım 1970.

Tepedelenlioğlu, Nizameddin Nazif, “Dışarıdaki Türkler”, *Hürriyet Gazetesi*, 9 Ağustos 1959. s. 2–2.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı, “Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Anayasasına Göre Irak Türklerinin (Türkmenlerinin) Hukuksal Konumu”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 158–175.

Tural, İhsan, “Gönüllü Rus Peyki Irak”, *Akşam Gazetesi*, 28 Haziran 1958. s. 3–3.

Turan, Tufan ve Turan, Esin Tüylü, “Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerinde Sadabat Paktı’nın İmzalanmasının Yansımaları”, *Türkçe Çalışmaları Dergisi*, Cilt 6/3, Yaz 2011, s. 1749–1767.

Umar, Zubaida, “The Forgotten Minority: The Turkomans of Iraq”, *Afkar Inquiry Dergisi*, 4/2 Şubat 1987. s. 39–39.

Palabıyık, Mustafa Serdar, “Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937) İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Temmuz 2010, s. 147–179.

Yalçın, Semih, “Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikası’nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu*, Ankara 1998.

Yalman, Ahmet Emin, “Irak’ın Barometresi”, *Vatan Gazetesi*, 14 Temmuz 1959, s. 1–1.

Yazıcı, Nevin, “1926–1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 14, Güz 2011, s. 133–179.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, “Bağdat Paktı (1955–1959)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 6, yıl 2011, s. 85–100.

Yılmaz, İlhan, “Geçmişten Günümüze Irak’ta Türkmen Politikası”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, Cilt 5, Sayı 12, Bahar 2006, s. 127–142.

4. TEZLER

Bağbozan, Şeref, *Baas Yönetimi Altındaki Irak Türkleri*, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2007 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Choi, Kwangso, *The Orijinal Turkish Concerns About Development in Northern Iraq*, Bilkent University Department of International Relations, Ankara 2008, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Gibson, Bryan Robet, *U. S. Foreign Policy Iraq and Cold War (1958–1975)*, The London School of Economics and Politic Science, Londra 2013, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Kavak, İsmail Hakkı, *21. Yüzyılda Kerkük'teki Gelişmeler, Türkiye'ye Yansımaları ve Bölgedeki Türkmen Halkın Durumu*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Marufselim, Aydın, *Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler: Körfez Savaşı Sonrasından Günümüze*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özmen, Şefika, *Türk-İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926–1939)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sakin, Serdar, *Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu Açısından Musul Sorunu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Kayseri 2007, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

5. İNTERNET ADRESLERİ

Akdoğan, Mehmet, *İç İsyenlar ve Şeyh Sait İsyanı*, www.altinicizdiklerimiz.com, s. 1–28. (Erişim tarihi: 13.03.2014).

Irak Türkmenleri 28 Haziran 2009, <http://yasevyaterket.com/index.php/irak-turkmenleri.pdf>, s. 1–12, (Erişim tarihi:17.11.2013).

Kerküklü, Ali, “Belgelerle Kerkük'ün Kimliği ve Tarihi Gerçekler”, merryabla64.files.wordpress.com. pdf, s. 1–32, (Erişim tarihi: 21.10.2013).

_____, Hassas Konular; Kerkük'ün Nüfus Yapısı Değiştiriliyor, Kök Sosyal ve Strateji Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ocak 2008,

http://www.koksav.org.tr/ebulten/ocak2008/080129_kok-eb_hk-kerkuklu.pdf, s. 1–13.
(Erişim tarihi:24.02.2014).

Ketene, Orhan, Turkmen and Turkmeneli,
[http://folk.ntnu.no/hasan/ITHRS/Documenter/Turkmen%20of%20Iraq%20by%20OK.p](http://folk.ntnu.no/hasan/ITHRS/Documenter/Turkmen%20of%20Iraq%20by%20OK.pdf)
[df](http://folk.ntnu.no/hasan/ITHRS/Documenter/Turkmen%20of%20Iraq%20by%20OK.pdf) s. 1–28, (Erişim tarihi: 04.02.2014).

6. RAPORLAR

Duman, Bilgay, “Geçmişten Günümüze Irak Türkmen Cephesinin Yapısı ve İdari Durumu”, *Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi*, Rapor No: 86, Kasım 2011.

Merdan, Nusret, “Irak’ta Türkmen Basımı”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No: 34, 30 Mart 2011.

Human Rights Federation Turkish World Human Rights Association Iraq Human Rights Center, Kirkuk Human Rights Report, Ankara 2007.

İnternational Crisis Group Working to Prevent Conflict Worldwide, Iraq and Kurds: The Brewing Battle over Kirkuk, Middle East Report N° 56, Temmuz 2006.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkiye’ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye’deki Türkmen Varlığı, Rapor No 19, Eylül 2010, Ankara.

Unrepresented Nations and Peoples Organization, Iraq: The Situation of Ethnic and Religious Minorities, D-IQ Meting, European Parliament, 20 June 2013.

7. RÖPORTAJLAR

Habib Hürmüzlü, Doğum tarihi ve yeri: 20.05.1933, Kerkük, Mesleği: Avukat, Eğitim Durumu: Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1954), Yüksek Lisans Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi(1975), Medeni hali: Evli ve 4 çocuk babası, Derleyen: Enes Öz, Mülakat tarihi: 10.02.2014.

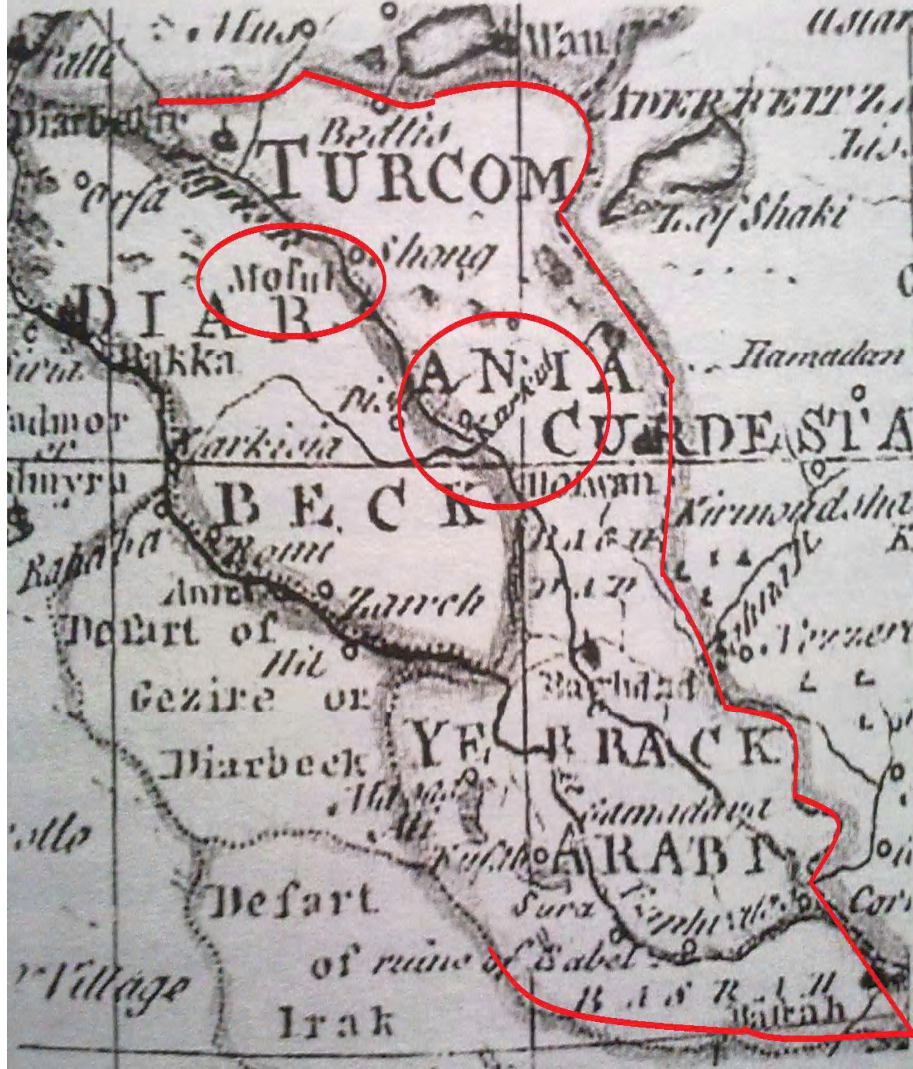

EKLER

EK-1⁵²³

Türkmenele coğrafyasını gösteren bir harita

⁵²³ Suphi Saatçi, *Hasretin Adı Kerkük*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 14.

EK-2⁵²⁴

Musul ve Kerkük daire içerisine alınmıştır.

⁵²⁴ Kerkuklu, *Brief History...*, s. 27.

EK-3'ün Türkçe Tercümesi

Kerkük livası Irak'ın kuzeyinde bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğu 4,8/km² (Çemçemal ve Kifri) ila 16.32/km² (Kerkük ilçeleri).

1920 yılının verilerine göre bu livanın toplam nüfusu 92.000 kişi, nüfusun çoğunluğu ise Türk'tür, daha sonra Kürt ve Arap. Yapılan son sayıma göre Kerkük kazası 59216, Kifri kazası 32789 ve Çemçemal ve Kifri 35054 kişi olarak tespit edildi.

Kerkük: Kerkük şehri Kara Hasan dağı'nın doğu eteklerinde yer almaktadır. Hasa Su ırmağının iki tarafına bölünmüş bir şekildedir. Hasa Su'nun doğu cephesinde kale yer almaktadır. Doğu cephesine kale tarafı, batı cephesine de Korya olarak adlandırılmaktadır. Korya tarafında çok sayıda bağ ve bostan bulunmaktadır. Şehrin kuzeyinde Şaturlu Mahallesi yer almaktadır. Konut sayısı yaklaşık 40.000'dir. Evler taş ile yapılmıştır. Son sayımda Kerkük merkezinin toplam nüfusu 32191 olarak tespit edilmiştir. Nüfusun çoğu Türk'tür. Bağdat-Kerkük demir yolları bu şehirden geçmektedir. Kerkük Irak'ın çok önemli merkezlerinden biridir.

EK-4⁵²⁶

— 312 —

Türkiye ile Irak Arasında 24 Şubat 1955 Tarihinde İmzalanan Karşılıklı İş Birliği Andlaşmasının Tasdikına dair Kanun*(Resmî Gazete ile ilânı : 28 . II . 1955 - Sayı : 8942)***No.**
6496**Kabul tarihi**
28 . II . 1955

MADDE 1. — Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdad'da imzalanan Karşılıklı İş Birliği Andlaşması kabul ve tasdik edilmiştir.

MADDE 2. — Bu kanun neşri tarihinde meriyete girer.

MADDE 3. — Bu kanun hükümlerini icraya İera Vekilleri Heyeti memurdur.

27 Şubat 1955

TÜRKİYE İLE İRAK ARASINDA KARŞILIKLI İŞ BİRLİĞİ ANDLAŞMASI

Türkiye ile Irak arasında mevcut dostluk ve kardeşlik münasebetlerinin daimî bir inkişaf halinde bulunması hasebiyle ve iki memleket arasındaki sulh ve emniyetin bütün dünya milletlerinin ve bilhassa Orta - Doğu milletlerinin sulh ve emniyetlerinin ayrılmaz birer parçasını teşkil ettiğini kabul eden ve Türkiye Cumhuriyeti Reisisumhuru ile Majeste Irak Kralı arasında Ankara'da 29 Mart 1946 da akdedilen Dostluk ve İyi Komşuluk Andlaşmasını tamamlamak maksadiyle hareket ederek ve bunun her iki memleketin haricî siyasetlerinin esasını teşkil ettiğine kaani olarak,

Ve yine Arap Birliği Devletleri arasındaki Müsterek Güvenlik Pakta ve İktisadî İş Birliği Andlaşmasının 11 nci maddesinin, bu Andlaşmanın her hangi bir hükmünün Akıd Tarafların Birleşmiş Milletler Anayasasından doğan hak ve vecibelerinin hiçbirine her hangi bir şekilde hânel getirmeyeceğini veya tesir icra etmeği tasmin eylemediğini âmîr bulunduğunu kabul ederek,

Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 nci maddesi gereğince lüzumlu tedbirlerin alınmasını icabettiren Orta - Doğu Bölgesinin sulh ve emniyetinin muhafazası ile ilgili Birleşmiş Milletler âzası olmak sıfatıyla yüklendikleri büyük mesuliyetleri müdrîk olarak,

Türkiye ve Irak bu gayelerin tahakkuku için bir Andlaşma akdi lüzumuna tamamen kanaat getirmişler ve bu maksatla aşağıda adları yazılı tam salâhiyetli murahhaslarını tayin eylemişlerdir :

Ekselâns Celâl Bayar, Türkiye Reisisumhuru :

Başvekil,

Ekselâns Adnan Menderes,

Hariciye Vekili,

Ekselâns Profesör Fuad Köprülü.

⁵²⁶ Resmî Gazete, 28.11.1955, Sayı 8942, No 6496, s. 312-314.

No. 6496

— 313 —

28 . II . 1955

Majeste II nei Faysal, Irak Kırak :

Başvekil,

Ekselâns Nuri Es Suid,

Hariciye Vekil Vekili,

Ekselâns Burhanettin Başayan.

Bu murahhaslar usulüne uygun salâhiyetnamelerini ibraz ettikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde — I.

Yüksek Âkid Taraflar, emniyet ve müdafaaları için Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 nei maddesine uygun şekilde iş birliği yapacaklardır. Bu iş birliğinin tahakkuku için ittihaz etmeyi kararlaştıracakları tedbirler aralarında hususi anlaşma mevzuu olabilir.

Madde — II.

İşbu Andlaşma yürürlüğe girer girmez yüksek Âkid Tarafların salâhiyetli makamları 1 nei maddede derpiş olunan iş birliğinin tahakkuku ve tatbikını temin maksadiyle alınması gereken tedbirleri tâyin ve tesbit edeceklerdir. Bu tedbirler, Yüksek Âkid Tarafların Hükümetlerince tasvibini mütaakıp derhal tatbik mevkiine girmiş addedileceklerdir.

Madde — III.

Yüksek Âkid Taraflar yekdiğerinin dahill işlerine her hangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüdederler. Yüksek Âkid Taraflar aralarında zuhur edecek bütün ihtilâfları Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince sulh yolu ile halledeceklerdir.

Madde — IV.

Yüksek Âkid Taraflar bu Andlaşma hükümlerinin, işlerinden biri tarafından üçüncü bir Devlet veya Devletlerle giriştikleri beynelmil taahhütlerden hiçbirisi ile tearüz teşkil etmediğini beyan ederler. Bu hükümler Âkid Tarafların yukarda mâruz beynelmil taahhütlerine mugayir değildir ve mezkûr beynelmil taahhütlere mugayir oldukları şeklinde de tefsir edilemezler. Yüksek Âkid Taraflar işbu Andlaşma ile gayrikabili telif her hangi bir beynelmil mükellefiyet yüklenmemeyi taahhüdederler.

Madde — V.

İşbu Andlaşma Arap Birliği âzası Devletlerden her hangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve Taraflarca mutlak olarak tanınan her hangi diğeri bir Devletin iltihakına açık bulunacaktır. İltihaknamenin ilgili Devlet tarafından Irak Hariciye Vezaretine tevdi tarihinden itibaren iltihak keyfiyeti tahakkuk etmiş addedilir.

İşbu Andlaşmaya iltihak eden her hangi bir devlet, Andlaşmaya Taraf olan bir veya daha fazla devletlerle I nei maddeye tevfiakan hususi anlaşmalar yapabilir.

İltihak eden Devletin salâhiyetli makamı II nei maddeye göre tedbirler tâyin ve tesbit edebilirler. Bu tedbirler ilgili Tarafların Hükümetlerince tasvibedilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler.

Madde — VI.

Âkidlerin adedi asgari 4 ü bulduğu andan itibaren Andlaşmayı alâkadâr eden maksatlar dairesinde çalışmak üzere vekiller seviyesinde bir daimî konsey kurulacaktır.

Konsey çalışma usullerini kendisi tâyin eder.

No. 6496

— 314 —

28 . II . 1955

Madde — VII.

Bu Andlaşma beşer senelik müddetlerle yenilenebilmek üzere beş sene için mer'idir. Taraflardan her hangi birisi işbu Andlaşmayı nihayete erdirmek arzusunda bulunduğunu diğer Taraflara yazılı olarak, yukarıda mâruz müddetlerden her hangi birisinin hitamından altı ay evvel bildirmek suretiyle bu Andlaşmadan çekilebilir. Bu takdirde Andlaşma diğer Taraflar için meriyette kalır.

Madde — VIII.

İşbu Andlaşma Âkid Taraflarca tasdik olunacak ve tasdiknameler en kısa bir zamanda Ankara'da teati edilecektir. Tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren Andlaşma meriyete girecektir.

Yukarıdaki hususları tasdik maksadiyle adları geçen salâhiyetli murahaslar işbu Andlaşmayı, her üç metin de aynı derecede muteber olmak ve ihtilâf halinde İngilizce metin hüküm ifade etmek üzere Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak imza eylemişlerdir.

İki nüsha olarak Bağdad'da 1374 hicri senesinin 2 Recep tarihine tekabül eden 24 Şubat 1955 Perşembe günü yapılmıştır.

Türkiye Reisi cumhuri adına
Adnan Menderes
Türkiye Reisi cumhuri adına
F. Köprülü

Irak Kırallı adına
Nuri Es Said
Irak Kırallı adına
Burhanettin Başoayan

Riyyaseti Cumhura yazılan tezkerenin tarih ve numarası : 26 . II . 1955 ve 1/205
Bu kanunun ilânının Başvekâletle bildirildiğine dair Riyyaseti Cumhurdan gelen tezkerenin tarih ve numarası : 27 . II . 1955 ve 4/75
Bu kanunun müzakerelerini gösteren zabıtların Cilt Sayfa : 5 717,791,807:821,822,894:897
cilt ve sayfa numaraları

[İnkat : 50 — 225 sıra sayılı matbuua 50 nci İnkat Zabıt Ceridesine bağlıdır.]

EK-5⁵²⁷

Emekli Binbaşı Sabık İstihbarat subayı Ata Hayrullah

---

⁵²⁷ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 13 Ağustos 1959, s. 1.

EK-6⁵²⁸

TURHAN AYTUL IRAK'TAN BİLDİRİYOR

KERKÜKTE TÜRKLER
hunharca öldürüldü
500 Kerküklü Bağdat'a kaçtı
iki şehrin irtibatı kesik

---

⁵²⁸ Milliyet Gazetesi, 25 Temmuz 1959, s. 1.

EK-7⁵²⁹

Kahveci Osman Hıdır

---

⁵²⁹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 13 Ağustos 1959, s. 1.

EK-8⁵³⁰

KERKÜK KATLIÂMINA DAİR KORKUNÇ TAFSİLÂT

Komünistlerin iğrenç tecavüzlerine şahit olduktan sonra
İstanbul'a gelen Dr. A. Bayatlı'ya göre 500 - 1000 kişi öldü

*Dr. Bayatlı, Türkler'e
yapılan mezalime GL
Kasım'ın da çok üzül-
düğünü söyledi*

⁵³⁰ Yeni İstanbul Gazetesi, 25 Temmuz 1959, s. 1.

EK-9⁵³¹

Kerkükte komünistlerle kanlı çarpışmalar oldu

27 kişi öldü, 250 de yaralı var

⁵³¹ *Hürriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1.

EK-10⁵³²

Iraktan 98 kişilik bir aşiret dün
sabah Türkiyeye iltica etti

---

⁵³² *Son Posta Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 3.

EK-11⁵³³

**Kerkük'te
yeni bir
çarpışma**

**Komünistlere kıran halkla
polis çarpıştı; 27 ölü,
250 yaralı var**

---

⁵³³ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 18 Temmuz 1959, s. 1.

EK-12⁵³⁴

Irak'ta Türklere tecavüz
edenler cezalandırılacak
Askerî Vali, Kerkük Türklerinin bi
an önce evlerine dönmelerini isted

---

⁵³⁴ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 23 Temmuz 1959, s. 1.

EK-13⁵³⁵

Irakda
yeni bir
ihtilâl!

—o—

Kerkük'te, aralarında Türklerin de bulunduğu 100 kişinin öldürüldüğü bildiriliyor

⁵³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1959, s. 1.

EK-14⁵³⁶

Irak'ta Vaziyet Yeniden Karıştı

Kerkük'te Komünistlerle, halk ve ordu arasında
kanlı çarpışmalar oluyor; Kızılar, 10 Türkü astılar

Bağdad Radyosu, çarpışmaları dün gece geç vakit teyit etti; General Kasım, kızgın bir eda ile yaptığı konuşmada Komünistlere sert bir ihtarda bulundu

⁵³⁶ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

EK-15⁵³⁷

IRAK'TA KIZILLAR
Kasım'a isyan etti
Kerkükte 100 Türk, Bağdatta
ise Kasımın yaveri öldürüldü

Asilere bir tugay
iltihak etti. Bağdatta
göre hükümet
duruma hâkim

⁵³⁷ Milliyet Gazetesi, 20 Temmuz 1959, s. 1.

EK-16⁵³⁸

**Kerkük'te 41 Türk
diri diri gömülmüş**

Bunlardan kurtarılan 3 ü hastanede

---

⁵³⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1959, s. 1.

EK-17⁵³⁹

Dr. Yüzbaşı İhsan Hayrullah

---

⁵³⁹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 13 Ağustos 1959, s. 1.

EK-18⁵⁴⁰

Irak Hava kuvvetleri isyan bölgesini bombardıman etti

Moskova, isyanın Turancı Türkler tarafından çıkarıldığını ileri sürüyor

---

⁵⁴⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 22 Temmuz 1959, s. 1.

EK-19⁵⁴¹

Başkaldıran kızıklar Kerkük'ü
Türklere karşı silâha sarıldılar
General Kasım isyan haberini
teyid etti; 100 kişi öldürüldü
Bazı askerî birliklerin Kerkük'te âsilere
bilfiil yardım ettikleri de dün anlaşıldı

Son haberlerde or-
dunun vaziyete hâ-
kim olduğu bildirildi

⁵⁴¹ *Tercüman Gazetesi*, 20 Temmuz 1959, s. 1.

EK-20⁵⁴²

KUZEY IRAKTA ÇOK KANLI ÇARPIŞMALAR BAŞLADI

Bazı askerî birliklerin komünistlere iltihak ettiği ve birçok Türkün öldürüldüğü bildiriliyor. Türklere ait binalar tahrip edildi - Kerkükle irtibat kesildi

⁵⁴² Son Posta Gazetesi, 20 Temmuz 1959, s. 1.

EK-21⁵⁴³

**Irak'taki Türkler
anavatanına göç
etmeğe başladı**

DİYARBAKIR, 31 — Bugün geç vakit Cizreden şehrimize gelenlerden öğrendiğime göre, son günlerde Irakta kızılların küstahça tecavüzlerine maruz kalan birçok Türk aileleri hudutlarına doğru kabileler halinde göç etmektedirler.

⁵⁴³ Vatan Gazetesi, 1 Ağustos 1959, s. 1.

EK-22⁵⁴⁴

Kerküklü Türkler, Kasım'a
şikayetlerini bildirdi
General Kasım, Kruşçev'in
davetini kabul etti
Anadolu Ajansı

---

⁵⁴⁴ Vatan Gazetesi, 6 Ağustos 1959, s. 1.

EK-23⁵⁴⁵

Kerkük'de 30 Türkün katli dün teyit edildi

Hariciye Vekâleti bir tebliğ neşrederek
Komünizmin bu yeni hareketine karşı
duyulan istikrah ve nefreti ifade etti

*Şehrimizdeki Kerküklüler de, dün bir deklarasyon yayınladılar.
Başvekil Kasım'ın, suçluları serbest bıraktığı iddia ediliyor*

⁵⁴⁵ Yeni Sabah Gazetesi, 26 Temmuz 1959, s. 1.

EK-24⁵⁴⁶

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4
12214

KARARNAME

14-16 Temmuz 1959 tarihleri arasında Kerkük'te vukubulan hadiselerle alakalı resim, film ve sair dökümanların Türkiye'ye sokulmasının ve dağıtılmasının menedilmesi; Dahiliye Vekâletinin 7/9/1959 tarihli ve A.1/91173-3/85402 sayılı yazısı üzerine, 5680 sayılı kanunun 31 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 2 / 10 / 1959 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

030 18 01 52-89 1197

Başbakan	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı ve Bas. Yay. ve Tranz. V. V.	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Adliye Bakanı	Millî Müdafîye Bakanı	Dahiliye Bakanı ve Hariciye V. V.	Hazine Bakanı	Maliye Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Mazirî Bakanı	Nüfus, Vekâlet ve Maarif V. V.	Ticaret Bakanı	Sih. ve İç. Müd. Bakanı	Gün. ve İş. Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Ziraat Bakanı	Münasikât Bakanı	Çalışma Bakanı	Sosyal Bakanı	Bas. Yay. ve Tunc. Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
İcra ve İhtisap Bakanı ve Maliye V. V.	Koordinasyon Bakanı ve Sanayi V. V.			
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>			

⁵⁴⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya No: 52. 89. 1197, Fon Kodu: 030. 18. 01, Yer No: 153. 53. 17.

EK-25⁵⁴⁷

**Kerkük Türkleri
General Kasımı
ziyaret etti**

Başvekil, 61 sanığın yar-
gılanmakta olduğunu
Türlere açıkladı
(ASSOCIATED PRESS)

---

⁵⁴⁷ Yeni Sabah Gazetesi, 6 Ağustos 1959, s. 1.

EK-26⁵⁴⁸

**KERKÜK HADİSELERİ
TAHKİKATI BİTTİ**
Hazırlanan rapor Başvekâlete verildi.
Kasım işçilere katliâmın içyüzünü anlattı

---

⁵⁴⁸ *Milliyet Gazetesi*, 14 Ağustos 1959, s. 3.

EK-27⁵⁴⁹

---

⁵⁴⁹ *Tercüman Gazetesi*, 6 Ağustos 1959, s. 1.

EK-28⁵⁵⁰

Irak kurulduktan sonra Kerkük'e ilk ziyaret 1937'de Sadabat Paktı'nı imzalamaya giden ve önce Pakt'ın son hazırlıkları çerçevesinde Irak'ı ziyaret eden dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın da bulunduğu heyet tarafından yapılmıştır. Tevfik Rüştü Aras ve Celal Bayar, Sadabat Paktı imzalanmadan önce son hazırlıkları tamamlamak amacıyla Irak bir ziyaret planlamış, Musul ve Kerkük üzerinden Bağdat'a gitmeye karar vermiş ve bunun için 18 Haziran 1937'de Irak'a gitmek üzere yola çıkmışlardır. Aras ve Bayar'ın 21 Haziran 1937'de sınırdan geçerek araçlarla önce Musul sonra Kerkük'e gittikleri ve Kerkük'ten özel bir trenle Bağdat'a geçtikleri bilinmektedir. Aras ve Bayar 22 Haziran 1937'de Bağdat'a vardıldıktan sonra yaptıkları görüşmelerin ardından dönemin Irak Dışişleri Bakanı Naci El-Asil ile birlikte Sadabat Paktı'nı imzalamak üzere Tahran gitmişlerdir.

17-28 Kasım 1954'te Irak ziyaret eden ve içerisinde Türk akademisyenlerden Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgöl, Prof. Dr. Behçet Sabit Erduran ve Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın bulunduğu heyet, Bağdat'tan 23 Kasım 1954'te Kerkük'e geçmiştir.

6-12 Kasım 1955 tarihleri arasında dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Ekonomi Bakanı Nedim Paçacı ve Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun da bulunduğu heyet, 9 Kasım 1955 tarihinde Kerkük'e giderek, petrol tesislerini incelemiş ve bilgi almıştır.

20-24 Ekim 1967'de dönemin Başbakan Süleyman Demirel, Irak Başbakanı General Tahir Yahya'nın daveti üzerine Irak'ı ziyaret etmiştir. 22 Ekim 1967'de Kerkük'te incelemelerde bulunan Demirel, Irak ziyareti sırasında Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Ocağı'ndan on kişilik Türkmen heyeti ile de görüşmüştür. Heyete başkanlık yapan Emekli Albay Abdullah Abdurrahman ile Dr. Necdet Koçak, Dr. Rıza Demirci ve Adil Şerif 1980'de Saddam tarafından idam edilmiştir.

Demirel'den sonra, 1910 yılında Kerkük Askeri Lisesi'nde eğitim gören 5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ve beraberindeki heyet, Irak Cumhurbaşkanı General Abdülislam Arif'in daveti üzerine 27 Nisan-1 Mayıs 1968 tarihleri arasında Irak'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sonrasında Türkiye

⁵⁵⁰ **Duman**, "Tarihsel Perspektif..." 28-30., Hüseyin Raşit **Yılmaz**, "Kerkük Ziyareti ve Irak Türkmenleri", *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, No 201241, Ağustos 2012, s. 1.

ve Irak'ın 1 Mayıs 1968'de yayınladığı ortak bildiri metninde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Küfe, Kerbela, Necef, Kerkük ve Musul'u da ziyaret ettiği açıklanmıştır.

4-8 Şubat 1976'da dönemin Dışişleri Bakan İhsan Sabri Çağlayangil Irak'ı ziyaret etmiştir. Çağlayangil, Irak ziyareti kapsamında Kerkük'e de gitmiştir.

27 Nisan 1976'da Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk de Irak'a gidişinde Türk Kültür Bakanlığına bağlı Kerkük'teki Türk Kültür Merkezi'ni ziyaret etmiştir.

1973'te Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı Anlaşması yapılmış, Başbakan Süleyman Demirel de 3 Ocak 1977 açılış töreni için Kerkük'e gitmiştir. Demirel'in bu ziyareti, Saddam Hüseyin rejimi yıkılana kadarki Türk yetkililer tarafından son ziyaret olmuştur.

AK Parti Balıkesir Milletvekili Turhan Çömez ile CHP Tokat Milletvekili Orhan Ziya Diren'in de aralarında bulunduğu TBMM heyeti tarafından yapılan ve 25 Eylül 2006'da tarihinde başlayan üç günlük Irak ziyaretinde, Erbil ve Kerkük'te incelemelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda heyet 26 Eylül 2006'da Kerkük'e geçmiş, burada iki günlük incelemeler yapmış ve yetkililerle görüşmüştür.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 1 Ağustos 2012'de Suriye'nin kuzeyinde yaşanan olayları görüşmek üzere önce Erbil'e gitmiş ve Bölgesel Kürt Yönetimi'nin lideri Mesut Barzani ile uzun bir görüşme yapmıştır. Aynı gün Erbil Türkmenlerinin iftar yemeğine katılmış ve ertesi gün sürpriz bir şekilde Kerkük'ü ziyaret etmiştir. Davutoğlu'nun, 1976'daki dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in ziyaretinin ardından Türk yetkililer tarafından yapılan ilk ziyaret olma özelliğini taşımasının yanında son derece kritik bir dönemde yapılmış olması da önemini arttırmaktadır.

Ahmet Davutoğlu, Kerkük'te önce vilayet yönetimini ziyaret etmiş ve kısa bir görüşme yapmıştır. Ardından Irak Türkmen Cephesi'ni ziyaret eden Davutoğlu burada Irak Türkmen Cephesi yetkilileri ile bir basın açıklaması yapmış ve Türkmenlerin birlik beraberliğinden bahsederek, Kerkük'e fitne düşürmek isteyenlere kardeşlikle karşı çıkılması gerektiği ifadesiyle önemli bir mesaj vermiştir. Ayrıca Davutoğlu Türkmenlere Irak Türkmen Cephesi'ne sahip çıkmaları için çağrıda bulunarak, Türkiye'nin Türkmenlere olan desteğinin geçmişte olduğu gibi bugün de var olduğunu ve gelecekte de devam edeceğini vurgulamıştır. Diğer taraftan Ahmet Davutoğlu da 7 Ağustos 2012'de Irak Türkmen Cephesi'nden üst düzey bir heyeti ağırlamış ve iftar yemeği vermiştir. Kısa süre içerisindeki karşılıklı bu ziyaretler Türkmen stratejilerini de

ön plana çıkarmaktadır. Nitekim Davutoğlu'nun Kerkük ziyaretinde bir siyasi parti olarak sadece Irak Türkmen Cephesi'ni ziyaret etmesi, hem diğer etnik ve dini gruplara hem de Türkmenlere verilen bir mesaj niteliği taşımaktadır. Daha açık bir ifade ile bu ziyaret diğer etnik ve dini gruplara Türkmenlerin Türkiye için ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunun işareti olarak değerlendirilebileceği gibi, Türkmenlere de Irak Türkmen Cephesi vurgusu yapılmış olabilir. Davutoğlu'nun, bir kısım Türkmenler tarafından eleştirilse de Irak Türkmen Cephesi dışındaki diğer Türkmen partilerini ziyaret etmemesi, Türkiye'nin Irak Türkmen Cephesi'ne desteğini gösterir niteliktedir.

Dışişleri Bakanı. Kerkük'te, Irak Türkmen Cephesi'nde yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

“Bugün benim hayatımın en mutlu günlerinden biri. Çünkü hep rüyalarımızda, gönüllerimizde, zihinlerimizde var olan güzel Kerkük'ümüze kavuştum. 75 yıl sonra ilk defa bir Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Kerkük'ü ziyaret ediyor, tarihi bir gün yaşıyoruz. 36 yıl sonra da ilk defa bir Türk devlet adamı, Türkiye temsilcisi Kerkük'ü ziyaret ediyor. Ama bir daha bu kadar uzun süre beklemeyeceksiniz, ben size bunun sözünü veriyorum. Çok daha sık görüşeceğiz, çok daha fazla beraber olacağız... Türkmen hep yaşayacak, Türkmenler hep Kerkük'te yaşayacak, hiçbir zaman yok olmayacak. Türkmensiz Kerkük yaşayamaz zaten; ondan emin olun. Biz de bu katkıyı, hep elimizden gelen bu imkânları seferber edeceğiz. Bu bölgenin kalkınması için ekonomik olarak, kültürel olarak ne yapmak gerekiyorsa Türkiye bütün imkânlarını sunacak... size boş bir kağıt veriyoruz, ne istiyorsanız Türkiye bunları yapmaya hazır, yeter ki Kerkük'te huzur olsun.”

Irak merkezi hükümetinin tepkisini çeken bu ziyarette sarf edilen bu ve benzeri ifadeler ilk defa üst düzey bir Türk devlet adamının, kamuoyuna açık bir şekilde Irak Türkmen varlığına kesin taahhüdü anlamını da taşımaktadır.

DİZİN

1

14 Temmuz Kahvesi, 53

A

Abbas Kadir, 60
 Abbasi Devleti, 7
 Abbasi Halifesi, 4, 7
 ABD, ii, 1, 18, 35, 36
 Abdul Rezzak El – Hasani, 8
 Abdulezel Abdulhadi Müftü, 38
 Abdulhalik İsmail, 59
 Abdullah Beyatlı, 59
 Abdülhamit, 14
 Acemi Sadun Paşa, 25
 Adil Abdülmecit, 59
 Adil Selam, 62
 Adnan Menderes, 36, 72, 74, 137
 Afak, 49
 Afrika, 32
 Afşın, 7
 Akdağ, 15
 Akkoyunlu Devleti, 8
 Aladağ, 15
 Alaybey, 26
 Albay Abdülvahab Şevvaf, 46
 Albay Esed Baban, 48
 Albay Muhammed Kahveci, 48
 Âlemin, 55
 Ali Fethi Okyar, 21
 Ali Neftçi, 59
 Almanya, 14, 35
 Altunköprü, 8, 9, 11
 Amirli, 1
 Anadolu, 4, 5, 13, 14, 18, 20, 25, 26, 28, 83
 Anadolu Demiryolu Şirketi, 14
 Anglo-Irak, 29
 Anglo-Saxon Oil Company, 14
 Ankara Antlaşması, 16, 24, 27, 28, 32, 83
 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimleri Fakültesi, 34
 Arabistan, 16
 Aral Gölü, 4
 Arap, 1, 7, 12, 13, 14, 18, 25, 30, 31, 36, 38, 40, 41,
 42, 46, 48, 66, 68, 72, 80, 84, 93, 95, 102
 Arminius Vamberg, 4
 Asım Eren, 73
 Associated Press, 57
 Asya, 3, 5, 6, 7, 32, 83
 Aşnas, 7
 Ata Hayrullah, vi, viii, 44, 45, 47, 54, 59, 61, 70, 87,
 106, 123
 Ata Terzibaşı, 13, 49
 Avni Yusuf, 48, 121
 Azerbaycan, 4

B

Baas, 1, 15, 30, 68, 97
 Baba Ali Eş-Şeyh Mahmud, 34
 Baba Gurgur, 9

Bağdat, xi, 7, 9, 11, 12, 14, 20, 24, 32, 35, 36, 38, 42,
 43, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 58, 61, 63, 64,
 66, 67, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 82, 84, 93, 96, 98,
 102, 121, 122, 137
 Bağdat Gazetesi, 70
 Bağdat İl Müdürlüğü, 48
 Bağdat Paktı, xi, 35, 36, 61, 84, 93, 96
 Bağdat Radyosu, 51, 63, 66, 77
 Bağdat Üniversitesi, 38, 52, 58, 67, 98
 Bahriye Nezareti, 21
 Balasagun, 3
 Barış Severler, 46
 Barış Treni, 46
 Basra, 6, 28, 93
 Batı ve Doğu Trakya, 18
 Bedre, 8
 Bedreddin Ayni, 4
 Berlin-Bağdat Demiryolu, 14
 Beşir Gazetesi, 49
 Beytuşşebap, 21
 Binbaşı Hidayet Aslan, 44, 45
 Binbaşı Neşet Sunuvi, 48
 Binbaşı Stephen Hemsly Longrigg, 9
 Birinci Dünya Savaşı, 15, 18, 20, 22, 95
 Birleşmiş Milletler, 70, 73, 82
 Birnadarlılar, 26
 Bitlis, 18
 Boğazlar, 18
 Buhara, 6
 Bürüksel Hattı, 23, 24
 Büyük Arap Birliği, 41
 Büyük Boğa, 7
 Büyük İskender, 3
 Büyük Millet Meclisi, 18, 21
 Büyük Selçuklu Devleti, 1, 3
 Büyük Türk, 4

C

Cahit Fahrettin, 45, 59, 70
 Celal Bayar, 32, 74, 137
 Celayirliler Devleti, 8
 Cemiyet-i Akvam Meclisi, 23
 Cenevre, 32
 Ceyhun Nehri, 6
 Chris Kutschera, 11
 Churchill, 15
 Cihat Muhtar, 59
 Cizre, 70
 Claude Cahen, 4
 Clemencau, 19
 Cuma Kamber, 59
 Cumhuriyet Gazetesi, 51, 56, 57, 58, 60, 64, 75, 76,
 77, 78, 79, 80, 82, 93, 115
 Cumhuriyeti Koruma Komiteleri, 56, 78

Ç

Çiftçi Birlikleri, 51, 123
 Çukurova, 19

D

Dar El-Selam Yayın Evi, 11
 De Wirsen, 23
 Deli Abbas, 9
 Demir Perde, 35
 Deutsche Bank, 14
 Devrim Komuta Başkanı, 40
 Dışişleri Bakanlığı, 72, 73
 Divanü Lügat-it-Türk, 3
 Diyarbakır, 4, 18
 Doğu Akdeniz, 32
 Doğu Anadolu, 18
 Doktor Nizamettin Arif, 38
 Dole, 26
 Dostane İşbirliği Antlaşması, 36
 Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, 33
 Dr Sinan Sait, 13
 Dr. Cüneyt Mengü, 53, 54
 Dr. Fazıl Hüseyin, 11
 Dr. Mustafa Cevat, 13
 Dr. Tevfik Rüştü Aras, 32
 Dünya Gazetesi, 74

E

E.W.C. Noel, 20
 Eğin, 15
 Eğitim Bakanlığı, 39, 42
 Eğitim Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü, 33
 El-Ahd, 26
 Elazığ, 18
 Eldeyane, 67
 El-İlm, 26
 Elkut, 67
 El-Mektebe El-Coğrafiyye, 3
 El-Mukaddesi, 3
 El-Samir, 76
 Emel Muhtar, 59
 Emevi Devleti, 1
 Emevi Halifesi, 6
 Eminönü Öğrenci Lokali, 74
 Ensar Selam, 48
 Enver Abbas, 59
 Enver Yakupoğlu, 54
 Erbil, 3, 8, 9, 10, 17, 25, 31, 36, 92, 94, 96, 138
 Erbil Atabeyliği, 8
 Ermeni, 22, 27, 48, 83
 Ermenistan, 18
 Erşat Hürmüzlü, 2, 3, 7, 27, 58
 Erzurum, 4, 18
 Esruşene, 6
 Etiyopya, 32

F

Faşist Kongre, 32
 Fatih Davut Cabbari, 48
 Fatih Yunus, 59
 Fatin Rüştü Zorlu, 72, 86
 Fecr El-Cedid Gazetesi, 56
 Fergana, 6
 Fevzi Çakmak, 20
 Fikri Kerem, 49
 Fransa, 15, 19, 20, 24

Fransız, 10, 11, 18, 19
 Fuat Arif, 65
 Fuat Bayramoğlu, 72
 Fuzuli, 13, 40, 95

G

G.N. Salmon, 26
 Gabi Nakip, 59
 Galip Kemal Bey, 18
 Gavurbağı, xi, 34, 35, 51, 84, 123
 Gavurbağı Katliamı, xi, 34, 35, 51
 General El-Abdi, 56, 78
 General Kasım, vi, vii, viii, ix, xi, 1, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 50, 51, 55, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 77, 80, 84, 85
 General Marshall, 15
 General Nazım Tabakçalı, 45, 47
 General Taha El-Haşimi, 11
 Gertrude Bell, 11
 Goeben ve Breslau, 15
 Güneydoğu Anadolu, 18

H

Habib Hürmüzlü, v, 2, 8, 26, 49, 52, 57, 67, 98
 Haccac bin Ziyad El-Takafi, 6
 Hacı Nazım, 59
 Hakan, 7
 Hakkârî, 21, 22, 23
 Haliç Konferansı, 21
 Halil Türkmen, 60
 Halit Nakşibendî, 41
 Halk Mukavemet Teşkilatı, 39, 41, 42, 46, 48, 62, 81
 Hamrin Dağları, 7
 Hanakin, 8
 Hanekin, 26
 Harput, 15
 Harun Reşit, 6
 Hasan Fehmi Midfai, 34
 Hasan Saka Bey, 20
 Hasip Ali, 59
 Hassa Orduları, 6
 Haşim Cevat, 72
 Hazar Denizi, 4
 Hristiyanlar, 11, 12
 Hint Yolu, 14
 Horasan, 5, 6
 Hürriyet Gazetesi, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 63, 65, 66, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 96, 114, 117
 Hüseyin Hüsameddin, 4

I

II. Faysal, 30, 39
 II. Kolordu Komutanlığı, 53
 II. Tümen Komutanlığı, 45, 62
 Irak, iv, v, vi, x, xi, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 102, 121, 122, 124, 125, 137, 138, 139

Irak Anayasası, 25, 81
 Irak Coğrafyası, 11
 Irak Komitesi, 20
 Irak Komünist Partisi, 30, 38, 39, 46, 48, 62, 65, 84, 85
 Irak Krallığı Deklarasyonu, 29, 84
 Irak Milli Demokrat Örgütünü, 71, 87
 Irak Öğrenci Birliği, 64
 Irak Petrol Şirketi, 74, 84
 Irak Planlama Bakanlığı, 12
 Irak Selçuklu Devleti, 8
 Irak Türkmen Cephesi, 1, 41, 43, 51, 53, 71, 87, 91, 94, 95, 98, 121, 138, 139
 Irak Türkmenleri, iv, x, 1, 2, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 25, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 44, 58, 71, 83, 84, 87, 92, 94, 95, 97, 137
 Irak Yüksek Komünist Şurası, 48

İ

İbni Kesir, 4
 İbrahim Hamza, 60
 İbrahim Ramazan, 59
 İhsan Hayrullah, vi, viii, 59, 87, 118
 İkinci Dünya Savaşı, 30, 35
 İleri Gençlik, 46
 İlhanlılar Devleti, 8
 İmadiye Kasabası, 28
 İmam Kasım Polis Karakolu, 53, 122
 İmameddin Zengi, 13
 İngiliz, iv, x, 1, 5, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 40, 41, 57, 83, 92, 97
 İngiliz Yüksek Komiseri, 28
 İngiltere, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 32, 36, 83
 İngiltere Hükümeti, 22
 İpek Yolu, 9
 İran, 4, 14, 32, 33, 36, 74
 İskenderun, 19, 61
 İslam, 3, 5, 17, 18
 İslamiyet, 4, 6
 İsmet İnönü, 5, 20
 İstanbul, vii, ix, 2, 3, 4, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 27, 28, 29, 33, 43, 46, 54, 55, 57, 58, 66, 69, 70, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 90, 91, 92, 93, 95, 99, 106, 108, 112, 116, 118, 130, 133
 İstanbul Hükümeti, 19
 İstanbul Teknik Üniversitesi, 33
 İstiklal Partisi, 30
 İsviçre, 72
 İtalya, 20, 24, 32
 İtalyan, 18
 İtilaf Devletleri, 15, 18
 İzmir, 18, 30
 İzmir İktisat Kongresi, 30
 İzzettin Kerkük, 9, 55, 62, 69

J

Jean Deny, 4
 Joseph de Guignes, 5

K

Kabac Hatun, 6

Kaçakaç Yılı, 27
 Kahire, 43, 74, 77
 Kamil Kazancı, 41, 46, 55
 Kanuni Sultan Süleyman, 7
 Karaçi Antlaşması, 35
 Karahan, 55
 Karakoyunlu Devleti, 8
 Karatepe, 1, 8, 9, 11
 Karşılıklı İşbirliği Antlaşması, 36
 Kasım Neftçi, vi, viii, 59, 61, 62, 70, 87, 123
 Kasımpaşa, 21
 Kaşgarlı Mahmut, 3
 Kayseri, i, ii, 15, 18, 21, 92, 97, 146
 Kazım Bektaş, 59
 Kemal Abdussamet, 59, 60
 Kemal Abdussamet'in Annesi, 60
 Kerbela, 67, 138
 Kerkük, ii, iv, v, vi, vii, x, xi, xii, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 121, 122, 123, 124, 125, 137, 138, 139
 Kerkük Askeri Havaalanı, 44, 45
 Kerkük Belediye Başkanlığı, 35, 48, 67
 Kerkük Katliamı, ii, iv, v, vii, xi, xii, 1, 2, 27, 40, 41, 43, 48, 51, 53, 54, 56, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 72, 75, 85, 87, 93, 94, 95, 96
 Kerkük Kıpçak Hanedanlığı, 8
 Kerkük Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 53
 Kerkük Türkmenleri, iv, xi, xii, 1, 38, 47, 48, 50, 53, 68, 70, 85, 86
 Kerkük Türkmenoğlu, 38, 58
 Kızılabat, 8, 26
 Kızıllar, 54, 77
 Kifi, 8
 Kilikya, 15
 Komünizm, xi, 39, 42, 61
 Kont Paul Teleki, 23
 Kral Faysal, 11, 29, 31
 Kral Gazi, 29
 Kurmay Subayı İsmail Hammudi Cenabi, 63
 Kurmay Tuğ General Abdurrahman Abdul-Settar, 63
 Kuzey Irak, iv, vi, x, 5, 7, 8, 9, 75, 87
 Küçük Boğa, 7
 Küçük Molla Efendi, 25
 Küçük Zap, 24, 69
 Kürdistan Demokratik Parti, 43
 Küresel Ekonomik Güçler, 41
 Kürt Konfederasyonu, 17
 Kürt Ulusal Hareketi, 11
 Kürtler, vi, xi, 2, 8, 11, 13, 32, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 50, 85, 87

L

Lahey Adalet Divanı, 24
 Le Turquie i D'Asia, 10
 Levi, x, 25, 27, 83
 Londra, 15, 16, 18, 19, 20, 28, 29, 30, 42, 46, 50, 57, 76, 91, 92, 93, 97
 Lord Curzon, 10, 20, 21
 Lozan Antlaşması, 1, 10, 22, 24
 Lütfi Tokay, 24

M

M. Feridun Bellisar, 60
 Mahalli (Yerel) Diller Kanunu, 31
 Mahmut Gerdizi, 4
 Mansur, 6
 Mar Yusuf Kilisesi, 63
 Maruf Berzenci, 48, 119, 123
 Maverainnehir, 5
 May Köyü, 28
 Mehmet Avcı, 59
 Mehmet Hacı İzzet, 49
 Memalik-i Şahane, 14
 Mendeli, 8
 Mezopotamya, 5, 14, 22
 Mısır, 33, 40, 41, 42, 43, 46
 Milletler Cemiyeti, 10, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 92
 Milli Mücadele, 17, 22, 25
 Milli Türkmen Partisi, 71, 87
 Milliyet Gazetesi, 52, 53, 55, 57, 61, 64, 67, 69, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 107, 131, 135
 Mimar Sinan Üniversitesi, 58
 Misak-ı Milli, 16, 17, 18, 19, 92, 96
 Molla Mustafa Barzani, xi, 43, 44, 45
 Mondros Ateşkes Antlaşması, x, 14, 15, 16, 83
 Moskova, 41, 43, 48, 55, 61, 62, 69, 76
 Moskova Radyosu, 55, 62
 Mösyö Pasalti, 17
 Muaviye, 6
 Muhammed Rezzak, 61
 Muhittin Bey, 26
 Mussollini, 32
 Mustafa Kemal Paşa, 17, 18, 19, 25, 26, 31, 39, 44,
 84
 Musul, vi, viii, x, xi, 1, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16,
 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 46,
 47, 55, 66, 67, 76, 83, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100,
 137, 138
 Musul Atabeyliği, 8
 Musul Meselesi, vi, x, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 21,
 22, 93, 94, 95, 96
 Muzafereddin, 13

N

Naci Elasil, 32
 Nasır, 40, 41, 43, 46, 61
 Nassıriye, 78
 Nasturi, 22, 27
 NATO, 35, 36
 Necef, 78, 138
 Necip Asım, 4
 Nejat Hadim Sicade, 39
 Nesimi, 13
 Neşet Kazas, 48
 Nihat Muhtar, 59
 Nizamettin Neftçi, 69
 Nurettin Aziz, 59
 Nuri Said, 29, 30, 31, 32, 36, 39, 43, 84
 Nusaybin, 16

O

Odesa, 15
 Oğuz, 3, 4, 40, 45, 46, 47, 48, 50, 94, 95

Ojin, 48
 Orta Asya, 5, 6, 7, 83
 Orta Doğu, 3, 14, 16, 18, 31, 32, 33, 41, 57, 68, 96
 Orta Doğu Haber Ajansı, 57
 Osman Hıdır, 53, 59, 108
 Osmanlı Devleti, 1, 8, 11, 14, 15, 18, 22, 39, 83
 Osmanlı Mebusan Meclisi, 17
 Osmanlı Ordusu, 26
 Osmanlı Türkiyesi, 4

Ö

Özdemir Bey, 19, 20
 Özel Askeri Mahkeme, 67, 86

P

Pakistan, 35, 36
 Pan-Arabizm, 36, 40
 Paris Barış Konferansı, 19
 Paulis, 23
 Piran, 23
 Prof. Dr. Faruk Sümer, 4
 Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, 5
 Prof. Dr. Suphi Saatçi, 2, 58

R

R. Arutyunov, 55
 Reinhard Fischer, 9
 Reşideddin, 4
 Reşit Ali Geylani, 33
 Reşit Necip, 37, 84
 Revandiz, 19, 22
 Rıza Nur Bey, 20
 Rumeyse, 26
 Rusya, xi, 15, 35, 42, 43, 49, 56, 75

S

Sadabat Paktı, 31, 32, 33, 84, 96, 137
 Saddam Hüseyin, 71, 138
 Safevi, 7
 Salah Köpürlü, 60
 Salih Nishat, 24
 Samarra, 7
 San Remo, 18, 19, 94
 Sasani Devleti, 6
 Selahattin Avcı, 55, 59
 Selahattin Kayacı, 60
 Semava, 78
 Sevr Antlaşması, 19
 Seyitler, 26
 Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması, 24
 Silopi, 70
 Sir Ernest Cassel, 14
 Sir Lancelot Oliphant, 22
 Sir Percy Cox, 21
 Sivas, 18
 Sivastopol, 15
 Son Posta Gazetesi, 53, 54, 55, 56, 61, 65, 69, 70, 72,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 109, 111
 Sosyalist Baas Partisi, 30
 Sovyetler Birliği, vi, 30, 35, 36, 40, 42, 84
 Suğd, 6

Sultan Tuğrul Bey, 7
Suriye, 15, 19, 40, 46, 74, 138
Süleymaniye, 17, 19, 44, 124
Sünni Arap, 41
Süryani, 22, 27, 28
Sykes-Picot, 15, 19

Ş

Şahbaran, 8
Şakir Zeynel, 59
Şaklara, 19
Şam, 41, 57, 76
Şamil Yakubi, 35
Şammar Arap Aşiretleri, 46
Şemsettin Sami, 4
Şerif Hüseyin, 19
Şeyh Mahmud, 20, 34
Şeyh Sait, 22, 23, 97
Şii Arap, 41
Şii Büveyhoğulları, 7
Şii Türkmenler, 12

T

Tahkikat Komisyonu, xi, 63, 66, 86
Tarih-i Gerdizi, 4
Taş Köprü, 27, 53
Taşkent, 6
Tavuk, 7, 12
TBMM, 21, 24, 32, 74, 138
Telafer, x, 1, 8, 9, 25, 26, 83, 94
Tercüman Gazetesi, 43, 54, 55, 60, 64, 66, 67, 75, 76,
77, 78, 80, 81, 82, 93, 110, 136
Teyyari, 27, 83
Ticaret ve Ziraat Bakanlığı, 14
Tokumenk, 3
Tuğgeneral Davud Cenabi, 47
Turancılar, 52, 55, 62
Turcomania, 9
Turhan Aytul, 56, 61
Turkish Petroleum Company, 14
Turkmanend, 3
Turkuman, 5
Tuzhurmatu, 1, 8, 9, 11, 12, 35
Türk, ii, iv, v, vi, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15,
16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 31, 33, 35,
36, 42, 44, 49, 51, 53, 55, 57, 66, 69, 72, 73, 74,
75, 76, 78, 80, 81, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
102, 137, 138, 139
Türk Dili Grameri, 4
Türk Eri, 4
Türk Haber Ajansı, 57
Türkçe, 7, 10, 11, 31, 35, 36, 40, 44, 49, 96, 102
Türkiye, iv, vi, xi, xii, 1, 2, 3, 5, 10, 12, 15, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 30, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 39, 40, 41, 43, 48, 51, 53, 55, 56, 57, 60,
62, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 83, 84, 86,
87, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 137, 138, 139, 146
Türkiye Cumhuriyeti, 3, 20, 30, 32, 36, 83, 86, 95,
139
Türkler, 4, 5, 6, 7, 20, 33, 75, 76, 80, 96
Türklük, 4
Türkmanen, 4

Türkmen, iv, v, vi, x, 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
15, 17, 19, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 54, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 70,
71, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
98, 121, 124, 125, 137, 138, 139
Türkmen Demokratik Öğrenci Birliği, 38
Türkmen Kardeşlik Ocağı, 71, 87, 137
Türkmeneli, vi, viii, x, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 24, 25, 83,
99
Türkmenler, iv, v, vi, vii, xi, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10,
11, 12, 13, 20, 21, 25, 26, 27, 29, 32, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52,
54, 55, 56, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 71,
83, 84, 85, 87, 91, 95, 97, 121, 122, 124, 139

U

Ubeydullah bin Ziyad, 6
Ulu Cami, 25
Ulus Gazetesi, 64, 65, 67, 77, 79, 81, 82, 132
Ulusal Cephe, vi, viii, 51, 52, 53, 54, 60, 61, 62, 85,
86, 121, 122, 123, 124
Ulusal Egemenlik Konseyi, 41
Uzak Doğu, 14

V

Van, 18
Vasıf, 7
Vatan Gazetesi, 52, 56, 58, 60, 63, 67, 70, 73, 75, 78,
79, 80, 82, 126, 127
Vital Cuinet, 10
Vladimir F. Minorsky, 9

W

William Guthrie, 9
William Knox D'Archy, 14
William Rupert Hay, 10
Wilson, 18

Y

Yarbay Abdullah Abdurrahman, 62
Yarbay Abdülselam Arif, 40
Yavuz Sultan Selim, 7
Yavuz ve Midilli, 15
Yeni İstanbul Gazetesi, 46, 54, 55, 57, 58, 66, 70, 73,
75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 93, 106, 108, 112, 116,
118, 130, 133
Yeni Sabah Gazetesi, 55, 56, 66, 67, 72, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 113, 128, 134
Yenice, 1
Yıldızdağ, 15
Yılmaz Öztuna, 4
YİRS, 57
Yunanistan, 18, 20, 74
Yüzbaşı Cown, 26
Yüzbaşı Fevzi, 20
Yüzbaşı Parlo, 26
Yüzbaşı Stewart, 26

Z

Zaho, 22, 70

Zara, 15
Zübeyir İzzet, 59

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Enes Öz

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 20 Eylül 1990, Kayseri

Medeni Durumu: Bekâr

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü	2014
Lisans	E.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi	2012 (Bölüm üçüncüsü)
Lise	Avanos Liseli	2007

BELGELER

Pedagojik Formasyon Belgesi (2012)

YABANCI DİL

İngilizce (76.25)

Arapça (Başlangıç)